

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNYI VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№ 1(231) 2016

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор

Володимир ПОПИК,

член-кореспондент НАН України,
генеральний директор
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Редакційна колегія

О. Воскобойнікова-Гузєва (*заступник головного редактора*)

В. Горовий (*заступник головного редактора*)

Л. Дубровіна (*заступник головного редактора*)

Н. Маслакова (*заступник головного редактора*)

Г. Бор'як

О. Василенко

Т. Гранчак

І. Давидова

Т. Добко

Г. Ковальчук

С. Кулешов

К. Лобузїна

В. Омельчук

О. Онищенко

М. Романюк

Г. Солоїденко

В. Широков

В. Леонов (Російська Федерація)

Р. Мотульський (Білорусь)

С. Нарбутас (Литва)

Є. Потшебницька (Польща)

Заснований у червні 1993 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:

НБУВ, пр-т Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Електронна версія журналу:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Передплатний індекс 74049

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Видання індексується Google Scholar

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
Vernadsky National Library of Ukraine

Editor-in-Chief

Volodymyr POPYK,

Corresponding Member of NAS of Ukraine,
Director General
of Vernadsky National Library of Ukraine

Editorial board

O. Voskoboinikova-Huzeva (*Deputy Editor-in-Chief*)

V. Horovyi (*Deputy Editor-in-Chief*)

L. Dubrovina (*Deputy Editor-in-Chief*)

N. Maslakova (*Deputy Editor-in-Chief*)

H. Boriak

O. Vasylenko

T. Hrachak

I. Davydova

T. Dobko

H. Kovalchuk

S. Kuleshov

K. Lobuzina

V. Omelchuk

O. Onyshchenko

M. Romaniuk

H. Soloidenko

V. Shyrovok

V. Leonov (Russian Federation)

R. Motulskyi (Belarus)

S. Narbutas (Lithuania)

Ye. Potshebnyska (Poland)

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010
Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt Holiivskyi, Kyiv, 03039, Ukraine

Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Electronic version of the journal:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views of the
authors and do not necessarily reflect those of the editorial
board.

The journal is indexed in Google Scholar

Зміст

Дубровіна Л., Ковальчук Г. Розвиток електронних інформаційних ресурсів рукописної та книжкової спадщини в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського	3
Воскобойнікова-Гузєва О. Соціокомунікаційна діяльність провідних бібліотек України в новітніх умовах	12
Гранчак Т. Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг.	18
Матяш І. «Світова бібліотека українки» Євгена Слабченка як ідея і культурологічний проект народної дипломатії	30
Стрішенець Н. Міжнародний стандарт каталогізації «Опис та доступ до ресурсу» («Resource Description and Access»): особливості впровадження	41
Романуха З., Швецова-Водка Г. Термінологія бібліографічного інформування.	46
Соколов В. Дослідження суперекслібриса у сучасному книгознавстві	52

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

Підсумки та пріоритети діяльності бібліотек науково-дослідних установ НАН України	63
--	----

ОСОБИСТОСТІ

«Ми з тобою познайомилися, і все...»	67
--	----

Contents

Dubrovina L., Kovalchuk H. The Development of Digital Information Resources of Manuscript and Book Heritage in Vernadsky National Library of Ukraine	3
Voskoboinikova-Huzieva O. The Socio-Communication Activities of Libraries of Ukraine in Latest Conditions	12
Hranchak T. Usage Social Networks Among National Libraries for Presentation of Library Products and Services	18
Matiash I. «World Library of Ukrainian Studies» of Yevhen Slabchenko as the Idea and Culturological Project of Public Diplomacy.	30
Strishenets N. International Cataloguing Standard «Resource Description and Access»: Peculiarities of Its Implementation	41
Romanukha Z., Shvetsova-Vodka H., Terminology of the Bibliographic Informing.	46
Sokolov V. Research of Superexlibris in Modern Bibliology	52

CHRONICLE OF SCIENTIFIC EVENTS

Results and Priorities Libraries of Research Institutions of NAS of Ukraine	63
--	----

PERSONALITY

«You and I met, and all...»	67
---------------------------------------	----

Любов Дубровіна,

д-р іст. наук, професор, чл.-кор. НАН України,
директор Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Галина Ковальчук,

д-р іст. наук, професор,
директор Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Розвиток електронних інформаційних ресурсів рукописної та книжкової спадщини в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського

Розкривається сучасний стан підготовки електронних ресурсів рукописного та книжкового національного надбання, розвитку наукових досліджень і створення баз даних, електронних каталогів, повнотекстового наукового ресурсу, цифрових колекцій Інституту рукопису, відділу стародруків та рідкісних видань, відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

К л ю ч о в і с л о в а: рукописна та книжкова спадщина, електронні ресурси, бази даних, книжкові пам'ятки, історичні колекції НБУВ, Державний реєстр національного культурного надбання.

Сучасні наукові бібліотеки завдяки інтегрованим рукописним та книжковим фондам історико-культурної спадщини динамічно трансформуються у багатофункціональні соціальні інститути пам'яті. У суспільстві знань наукові книгозбірні виконують подвійну функцію: а) акумулюють джерела історичного досвіду нації; б) розвивають комунікаційні засоби увіковічнення та трансляції духовних цінностей з покоління в покоління. Впроваджуючи інформаційно-комунікаційні технології, наукові бібліотеки стають активними учасниками інформаційного простору, що значно посилює їхній вплив на розвиток держави, науки, освіти, культури.

Особлива роль у цих процесах належить унікальним фондам рукописів, стародруків, рідкісних видань, історичних колекцій, які є основою складовою національної духовної спадщини. Сьогодні значно розширено можливості доступу користувачького загалу до історичного надбання через створення електронних ресурсів на рукописні та книжкові фонди, зокрема баз даних на різні види, типи джерел і цифрових колекцій рукописних та книжкових пам'яток. Формування такого ресурсу є важливим завданням сучасної бібліотечної науки і практики, що й визначає відповідну тематику наукових досліджень у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ).

Дослідження книжкової спадщини та створення різновидового електронного ресурсу розпочалися в НБУВ ще у 90-х рр. минулого століття. Вони

пройшли важливий етап визначення спеціальних теоретичних напрямів, вирішення науково-методичних книгознавчих та інформаційно-технологічних питань стосовно створення інформаційних ресурсів на багатоаспектні об'єкти рукописної та книжкової спадщини, зокрема на рукописні книги, стародруки та рідкісні видання XIX–XX ст. різного походження та часу, на колекції архівних документів та історичних бібліотечних зібрань. Це дає змогу ввести у науковий обіг великий інтелектуальний ресурс, конче необхідний для прискорення розвитку різних напрямів науки, освіти та культури України.

За останні роки фахівцями НБУВ виконано декілька відомчих науково-дослідних тем, затверджених НАН України, де питання створення розвинутого електронного ресурсу стало одним з провідних. Значне місце в цьому процесі належить комплексним кодикологічним, джерелознавчим, археографічним, архівознавчим та книгознавчим дослідженням попримірникового та колекційного складу унікальних фондів, розробленню і впровадженню наукових методик опису колекційних книжкових та рукописних джерел. Паралельно з означеними розробками впроваджувалися оригінальні інформаційно-технологічні рішення стосовно формування унікального бібліотечного ресурсу та створення різновидового електронного ресурсу з можливостями широкого наукового пошуку достовірної інформації. Розпочалося поповнення баз даних та системи електронних каталогів, цифрових колекцій унікальних книжок та

рукописів, повнотекстових ресурсів наукових праць, підготовлених співробітниками НБУВ. Розроблення відомчих наукових тем, присвячених цій проблемі, супроводжувалося підготовкою індивідуальних та колективних монографій, виданням збірників наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України» (20 випусків), матеріалів міжнародних конференцій, наукових каталогів та довідників по фондах, публікаціями пам'яток та документальних джерел, у т. ч. на компакт-дисках. Результати наукової діяльності оприлюднювалися у виступах на конференціях, семінарах та конгресах. Сьогодні численні публікації наукових співробітників, які беруть участь у дослідженні академічної проблематики, представлені в повнотекстових ресурсах на порталі НБУВ у розділі «Інформаційні ресурси», а також вони є доступними в читальних залах Бібліотеки.

Про активну участь співробітників у виконанні наукових тем свідчать підготовлені та успішно захищені ними кандидатські і докторські дисертації.

З самого початку було чітко розуміння, що одним з найважливіших чинників успішного створення інформаційних ресурсів рукописної та книжкової спадщини з фондів НБУВ є розроблення методичних засад наукового опису та підготовка матеріалів до Державного реєстру національного культурного надбання (ДРНКН) як форми електронного обліку пам'яток історії та культури державного рівня. Крім того, варто відзначити, що формування усіх бібліотечно-інформаційних ресурсів відбувалося на платформі ІРБІС-64. Технологічну допомогу з адаптації програми для опису різних видів документів, для конкретних проєктів нашим підрозділам надавала керівник Центру комп'ютерних технологій НБУВ доктор наук із соціальних комунікацій К. В. Лобузін.

Значний крок на шляху залучення до широкого наукового та суспільного обігу електронного ресурсу з фондів НБУВ було зроблено за останні три роки, коли виконувалася науково-дослідна тема «Розвиток електронних інформаційних ресурсів рукописної та книжкової спадщини в НБУВ» (2013–2015 рр.). Робота здійснювалася за трьома окремими напрямками, оскільки кожен з них має свою специфіку, яка пов'язана, насамперед, з джерелами дослідження та фаховим змістом електронного ресурсу.

Перший тематичний напрям роботи – «Кодикологічні та джерелознавчі дослідження рукописних фондів та книжкових пам'яток, формування електронного ресурсу» розроблявся структурними

підрозділами Інституту рукопису НБУВ (далі ІР НБУВ) – відділом кодикології та кодикографії, відділом джерелознавства, відділом рукописної спадщини та відділом фондів юдаїки (керівник теми – д-р іст. наук, професор, чл.-кор. НАН України, директор Інституту рукопису НБУВ Л. А. Дубровіна).

У процесі роботи було здійснено науковий опис рукописних книг XVI–XVII ст., вдосконалено структуру даних відповідно до хронологічної специфіки кодексів різних періодів Середньовіччя, наповнено електронний ресурс на рукописні книги для унікальної науково-інформаційної БД «КОДЕКС : Рукописні книги», призначеної для зберігання та використання інформації про кириличні рукописні книги з фондів ІР НБУВ. Проведено наукову атрибуцію та здійснено ґрунтовний кодикологічний опис рукописних книг кириличного письма на основі сучасних атрибутивних кодикологічних підходів та кодикографічних методів за період XII–XVI ст.

Підготовка до вироблення наукового опису рукописних книг передбачає визначення назви, авторства та передачу заголовків текстів (оскільки для цього періоду характерними є рукописні книги переважно церковного походження, в яких часто не зазначено автора, немає усталених заголовків та назв, почасти титулів, а в більшості – і перших сторінок та частин тексту). Кодикологи та археографи, долучаючись до підготовки наукових описів (канд. іст. наук О. А. Іванова, канд. філол. наук Л. А. Гнатенко, канд. іст. наук О. М. Гальченко, канд. іст. наук Т. А. Бургомістренко (Добрянська), встановили дати створення рукописних книг, зміст і склад текстів, мову, походження, локалізацію, авторів, писців та жертводавців, почерки, матеріал письма, описали оправу, записи, художнє оздоблення, скрипторії тощо. Було досліджено бібліографію пам'яток.

У 2014 р. розпочалося заповнення БД відомостями про рукописну книгу XVII ст., надалі планується поповнення БД інформацією про рукописні книги XVIII ст. БД розглядається як основа ДРНКН України, науковий ресурс з історії книги та писемності в Україні. Спочатку база створювалася на програмному забезпеченні «FoxPro», нині вона конвертована у платформу ІРБІС-64, яка надає набагато більше можливостей для репрезентації системної інформації та її зберігання, а також для розширення користувацьких функцій. Укладено комплекс інструктивних документів з використання БД. Наукове значення цих наукових розробок і, власне, бази даних визнано науковим здобутком

національного масштабу. У 2015 р. БД «КОДЕКС: Рукописні книги» офіційно зареєстровано як інтелектуальну власність НБУВ та її розробників.

Свою унікальну специфіку має БД «Фонди Інституту рукопису». Її основна ідея – створення комплексного, взаємопов'язаного ресурсу на особові архівні фонди ІР (а надалі й на колекційні фонди науково-просвітницьких установ та організацій, що зберігаються в ІР; загальна кількість архівних фондів становить понад 400 комплексів). БД «Фонди Інституту рукопису» дає змогу простежити рух рукопису, починаючи з прийняття його у фонди і закінчуючи поставленням на облік. У ній відзначено особливості обліку та формування наукового опису, надається подокументна інформація про склад фонду. Наукові співробітники ІР створюють та вносять до БД розширену, потрібну як для обліку, так і для використання дослідниками, інформацію за окремими розділами, записами, які надалі пов'язуються в системі: «Паспорт фонду»; «Історична довідка про фонд та фондоутворювача»; «Опис фонду на рівні окремого документа» (виконавці – канд. іст. наук І. С. Корчемна і С. О. Муссель-Драгомирецька).

БД «Фонди Інституту рукопису» – оригінальна розробка НБУВ у галузі архівознавства, і вона не має аналогів у вітчизняних та зарубіжних бібліотеках. До неї закладено всю облікову та науково-пошукову документацію на особові архівні фонди та колекції. Облікова документація тут тісно пов'язана з процесами комплектування, рухом фондів, відомостями про фондоутворювачів, відображає склад наукових описів фондів та допоміжну інформацію. Запис «Окремий документ» виконує функції електронного каталогу на архівні описи, що надає наукову інформацію про подокументний склад рукописних фондів. Підготовка включає в себе архівний пошук, виявлення і редагування інформації, уточнення назв фондів, видів фондів, дати першого надходження, визначення меж фондів та крайніх дат документів, складу документів, їхню характеристику, обсяг фонду (кількість од. зберігання), історичну довідку про фондоутворювача та відомості про історію фонду. Ця база є також інтелектуальним продуктом ІР НБУВ.

Нашими фахівцями розробляється БД «Оправи кирилических рукописних книг XIV–XVIII ст.», яка має на меті залучити до наукового обігу значний дослідницький матеріал з розвитку технології та мистецтва оправи впродовж писемного періоду історії слов'янської і, передусім, української рукописної книги. Нині ведеться робота з апробації ро-

бочих аркушів, довідково-пошукового апарата, форматів виведення даних, робочого аркуша, заповнення БД. Відсутність спеціальної термінології щодо технологій оправи, її різноаспектність, багатоваріантність термінів, розпорошення по різних історичних джерелах – усе це, з одного боку, актуалізувало, а з іншого – ускладнило завдання створення тезауруса та підготовку тримовного (українсько-російсько-англійського) словника спеціальних ремісничих термінів, що будуть покладені в основу тезауруса БД та окремого тлумачного словника. Вже відпрацьовано структуру описової статті і робочого аркуша; розпочато тестування БД та заповнення основних рубрик, що розкривають різні аспекти і деталі оправи (канд. іст. наук О. М. Гальченко, д-р. наук із соц. комунікацій К. В. Лобузін, Т. В. Герасімова).

Започатковано проект БД «Українські діячі бібліотечної справи» (канд. іст. наук Л. А. Гарбар): підготовлено та занесено до БД біобібліографічні довідки на діячів періоду 1918–1941 рр., найбільш складного періоду, що ґрунтується на проведенні значних досліджень зі встановлення біографічної інформації не лише стосовно провідних учених, життя та діяльність яких вивчалися багатьма фахівцями, але й про менш знаних особистостей, які зробили різний за ступенем важливості внесок у розвиток бібліотечної справи України (занесено понад тисячу імен). База даних поповнюється і згодом буде виставлена на порталі НБУВ для створення загальноукраїнського ресурсу (з можливістю приєднання до бази інших бібліотек).

Продовжується наповнення БД науково-довідкових видань «Підручний фонд ІР» (виконавці – О. А. Скрипка, С. О. Муссель-Драгомирецька, А. О. Радзіловська). Основою створення БД є зібрання з понад 4 тис. книг, зокрема спеціальних довідників, монографій з історії рукописної спадщини, публікацій рукописних пам'яток та каталогів рукописних книг, якими користуються співробітники, дослідники-відвідувачі ІР НБУВ. Окремою базою представлений інформаційний ресурс збірника наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина» (А. О. Радзіловська).

Систему спеціалізованих бібліографічних БД створено у відділі фонду юдаїки (ВФЮ ІР) (керівник – канд. іст. наук І. А. Сергєєва). Електронний ресурс відділу вирізняється своєю унікальністю, адже єврейська колекційна книга впродовж радянського періоду перебувала в стані консервації і не залучалася до наукових досліджень. Так, для створення БД «Єврейські стародруки західноєвропейськими мовами» про-

ведено комплекс робіт з первинної атрибуції та наукового опису цих книжкових пам'яток (внесено 700 записів (Н. О. Щеколдіна). У процесі формування БД періодичних видань «Юдаїка-росіка» виконуються аналітичні розписи кожного примірника періодичного видання та здійснюється редагування БД для конвертації в РБІС-64 (вже внесено 1261 бібліографічний запис). Готується до видання каталог єврейських періодичних видань російською та українською мовами з фондів НБУВ (О. Ю. Горшихіна). Розпочато створення нової бібліографічної БД за мовним принципом, – «Періодика ідиш та івритом у збірці ВФЮ ІР» (внесено 1142 записи), з перспективою перетворення її у повнотекстовий ресурс. Завершено роботу з виявлення, добору та підготовки для оцифрування єврейських періодичних видань України міжвоєнного періоду (загальна кількість видань – 181 назва), складено списки видань із зазначенням примірників, номерів, сторінок (О. К. Веселко). Нещодавно започатковано БД «Стародрукована єврейська книга». Спільно з керівником Центру бібліотечних електронних ресурсів і технологій К. В. Лобузінною створені та відпрацьовані поля опису з урахуванням мовної, колекційної специфіки видань; внесено 491 запис, відредаговано 716 записів (О. Т. Батанова, Г. А. Ривкіна). Продовжується внесення аналітичних та мистецтвознавчих описів до БД «Єврейський календар» (Г. А. Ривкіна).

Готується цінна електронна колекція «Альбоми навчальних малюнків іконописної та малярської майстерні Києво-Печерської лаври XVIII ст. («Кужбушки») в ІР НБУВ» – 25 альбомів (приблизно 2000 графічних аркушів). Вже проведено комплексний науковий опис друкованої графіки XVI–XVIII ст. із встановленням авторства твору, дати, сюжету, техніки виконання, стану збереження, напрацьовується спеціалізований електронний ресурс, що включатиме в себе як науковий опис, так і зображення малюнків (Н. О. Щеколдіна).

Другий напрям роботи з виконання науково-дослідної теми «Розвиток електронних інформаційних ресурсів рукописної та книжкової спадщини в НБУВ» (2013–2015 рр.). – «Історико-книгознавче дослідження книжкових пам'яток: створення науково-інформаційних ресурсів на стародруки та рідкісні видання» – виконувався відділом стародруків та рідкісних видань (керівник підтеми – д-р іст. наук, проф. Г. І. Ковальчук).

Створення електронних бібліографічних та дослідницьких ресурсів на стародруки, рідкісні видання НБУВ є вагомим результатом наукової,

науково-практичної діяльності відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ. Ці ресурси оперативно публікуються на сторінці відділу на порталі НБУВ і доступні дистанційно.

Пріоритетом при виконанні теми було обрано попримірникове дослідження стародруків, рідкісних видань і створення сучасних електронних інформаційних ресурсів, що передбачало рекаталогізацію книжкових пам'яток *de visu*, дослідження історії видань і примірників, а отже – доповнення описів: додавання книгознавчих анотацій стосовно оправ, автографів, екслібрисів, раритетності примірника, варіантів видання та ін. Загалом до системи баз даних відділу стародруків в РБІС-64 за останні три роки додано майже 6 тисяч описів; ще 6,5 тисячі записів, внесених у попередніх версіях РБІС, доповнено і переопрацьовано; усього в різних базах здійснено понад 28 300 редагувань. Новими записами поповнювалися БД стародруків, надрукованих кириличним, латинським, гражданським шрифтами, палеотипів, українських видань, надрукованих латинським шрифтом, рідкісних видань XIX–XX ст., мініатюрних видань, книгознавчих та історико-культурологічних видань (підручний фонд відділу). В описах стародруків та рідкісних видань, окрім відомостей, зазначених на титулі (автора, назви, місця та року видання, друкарні), подавалися, встановлені за допомогою довідкової літератури, відомості про видавців, редакторів, перекладачів, інші персоналії; вмщувалися посилання на бібліографічні покажчики та електронні копії видань; зазначалися особливості художнього оформлення (гравюри, ініціали, заставки, кінцівки тощо); проставлено індекс рубрикатора НБУВ, фінгерпринти, предметні рубрики. Фіксувалися й особливості примірників – власницькі записи, печатки, штампи, екслібриси; зазначалися особливості оправ, вказувалася повнота / дефектність примірників.

Завершено введення в БД кириличних стародруків відомостей про київські видання до 1800 р. включно у фонді відділу. Внесення коротких бібліографічних описів попередньо потребувало роботи зі стародруками *de visu* – передачі назв видань за титулом та формулювання уніфікованих назв, звірки примірників між собою, уточнення параметрів опису, встановлення змісту видань для заповнення поля тематичних рубрик тощо. У процесі роботи в окремих випадках проведено атрибуцію та переатрибуцію примірників або їх частин. Наприклад, було виявлено псевдовидання – «Чин молебний» 1763 р. Крім того, вдалося віднайти стародру-

ки, не включені до жодного бібліографічного покажчика, серед них «Форма» 1763 р. із розпорядженням про читання текстів Апостола; виявлено неописані аркушеві видання та фрагменти у складі стародруків, проведено атрибуцію 23 дефектних примірників видань і фрагментів. Встановлено факти існування тотожних видань з різними роками видання, доповнення примірників вставками окремих невеликих за обсягом текстів, не відображених у бібліографії (канд. іст. наук Н. П. Бондар). Внесено описи 11 старообрядницьких видань, у зв'язку з чим переатрибутовано місце видання 3-х стародруків, назву одного супрасльського видання, виявлено й атрибутовано один алігат у конволюті супрасльських видань (Н. В. Заболотна). Доопрацьовано та введено до БД (О. О. Железняк) описи 67 видань у 90 примірників кирилических стародруків XVIII ст. друкарень європейських міст (Амстердама, Будина, Бухареста, Варшави, Венеції, Відня, Вільнюса, Галле, Гродно, Дубосарів, Клинців, Могильова, Перемишля, Римника, Сибіу, Ясів).

Весь цей час тривала рекаталогізація видань XIX – початку XX ст. старослов'янським шрифтом. Практична робота з внесення до БД специфічних описів таких видань потребувала подальшого розроблення теоретичних засад опису – наприклад, форми позначення формату цих видань, передачі специфічних кирилических літер, особливостей художнього оформлення (канд. іст. наук Н. П. Бондар).

До бази даних громадянського друку внесено майже 800 нових записів видань 1710–1830 рр. (приблизно 3000 примірників). Характерним для цієї колекції є наявність багатьох примірників одного видання – дублетів, тому примірників описано значно більше, ніж є записів у базі. Кожен примірник може відрізнитися наявністю печаток, екслібрисів, автографів, кількістю сторінок, дефектами, тому потребує окремої уваги і перегляду екземплярів *de visu*. Здійснено рекаталогізацію-редагування раніше створених записів, у попередній версії ІРБІС – майже 3000 записів. Було зацентровано увагу на описі українських видань громадянського друку, внаслідок цього внесено до БД описи київських видань 1787–1830 рр. – 63 видання, 287 примірників (Т. В. Олешко).

У базі даних колекції рідкісних видань виконано допис *de visu* майже 3,5 тисячі записів, внесених у попередніх версіях ІРБІС. Редагування та внесення нових записів передбачало, серед іншого, визначення країни та мови видання; внесення у додаткові точки доступу інформації про редакторів, видавців,

ілюстраторів, перекладачів та ін.; внесення нових загальних приміток та приміток стосовно оформлення видань; внесення інформації стосовно особливостей та стану збереженості примірників; перевірку та, при потребі, внесення додаткових відомостей про печатки, штампи, екслібриси; заповнення рубрики «персоналії», у т. ч. стосовно наявності портретів історичних осіб; зазначення особливостей дублетів у роз'єднані дані; перевірку кожного поля на правильність внесення даних та, при потребі, їх доповнення. Напрацьовано засади внесення описів в адаптованій формі та за титулом для видань XIX ст.

На відміну від вищезазначених баз, записи до яких вносилися шляхом рекаталогізації карткових каталогів, відбувався опис іноземних стародруків, що не були до цього в науковому й бібліотечному обігу, і внесення цих описів до відповідної БД. Багато видань (переважно без титульних аркушів) потребували попередньої атрибуції – наукового пошуку і встановлення основних вихідних відомостей, у т. ч. шляхом звірки з електронними копіями стародруків з європейських бібліотек, бібліографічними БД та друкowanими покажчиками. Серед атрибутованих видань виявлено 6 палеотипів, 4 плантена. Мова видань – латинська, німецька (у т. ч. готичним шрифтом), французька, італійська, польська. Загалом до БД іноземних стародруків (разом з рекаталогізацією) внесено описи понад 1750 видань. Відредаговано 3065 записів. Додатково у полі 215 співробітники вказували, окрім пагінації, формат і розміри книги в см; у п. 315 зазначали особливості художнього оформлення (наявність гравюр, ініціалів, заставок, кінцівок); у п. 606 визначали предметну рубрику; у п. 321 додавали посилання на бібліографічні джерела; у п. 316 вказували характеристику оправи, стан збереження примірника тощо. У спеціальні поля, що формують словники, введено, часто за допомогою довідкових джерел, уніфіковані прізвища видавців, редакторів, перекладачів, художників та граверів (п. 702), назви міст; у частині описів – міжнародний ідентифікатор видання фінгерпринт, уніфіковану інформацію про екслібриси, печатки та штампи (п. 398). За допомогою цих полів формуються додаткові можливості пошуку. Дуже важливою є також внесена інформація про зв'язки частин видання, томів, алігатів у конволюті. Відтворено власницькі записи, котрі стосуються історії книги (п. 396). Особливу увагу зосереджено на записах кирилическим шрифтом.

Слід наголосити, що вперше у відділі стародруків та рідкісних видань і, наскільки відомо, в Ук-

раїні, для ідентифікації стародруків було застосовано міжнародний ідентифікатор фінгерпринт. Він виявився ефективним при розрізненні варіантів видань із колекції ельзевірів. Розпочато також рекаталогізацію колекції ельзевірів відділу. До БД іноземних стародруків внесено 277 переопрацьованих, доповнених описів видань, 376 примірників (О. Ю. Курганова, О. С. Недашківська). За друкованим каталогом М. А. Шамрай, до БД іноземних стародруків внесено описи альдин відділу (О. І. Дзира). Переописано і введено до БД описи 13 плантенів (26 примірників, Ю. К. Рудакова).

Здійснено перевірку бази «Палеотипи» на повноту представлення колекції. Частина книжкових одиниць є конволютами, причому не всі складові конволютів є палеотипами, тому повну перевірку можна здійснити лише із залученням топографічних каталогів і самих книг. Звірено частину колекції, що зберігається у відділі, до № 1214 (І. О. Римарович, Ю. К. Рудакова). Здійснено 57 редагувань записів у базі інкунабул.

Описано і внесено до бази даних «Національна бібліографія» 70 стародрукованих видань латинським шрифтом латинською чи польською мовами, надрукованих в українських друкарнях у XVII – першій третині XIX ст., серед них луцькі, бердичівські, львівські, почаївські друки. Вивчення теми ще раз переконливо засвідчило, що, з огляду на складну історію українського друкарства, вітчизняними потрібно вважати всі видання, випущені на території етнічного проживання українців або хоча б у межах сучасної України, тобто не лише кириличним шрифтом старослов'янською чи староукраїнською мовами.

Не можна сказати, що Україна зовсім не має бібліографічного репертуару стародруків. Проте існуючий друкований «Каталог стародруків, виданих на Україні» Я. Запаса і Я. Ісаєвича наразі дещо застарів: описи там не завжди уніфіковані; за 30 років, що пройшли з часу виходу цього каталогу, науковці, зокрема і фахівці відділу, виявили цілу низку видань або їх варіантів, не відбитих у каталозі; зовсім не обліковані в ньому видання єврейським та вірменським шрифтами. Крім того, в каталозі недостатньо відображено місця зберігання примірників стародруків, бодай в Україні. На кінець 2015 р. у БД зареєстровано 429 українських латиношрифтих видань.

Значно доповнена БД мініатюрних видань (О. І. Дзира) – містить понад 1000 записів. За три роки аналітична БД статей з книгознавчих журналів та збірників суттєво поповнилась і має вже

понад 1600 записів (О. С. Недашківська). Ще одна база, яка користується великою популярністю, – БД підручного фонду відділу, вона містить описи книг з книгознавства, історії книги та друкарства, історії філософії, культури, мови, літератури тощо. Цей електронний каталог містить описи понад 4200 видань як нових надходжень, так і книжок, що потрапили до відділу значно раніше, починаючи з 1920-х рр., і тому відсутніх в електронному каталозі бібліотеки (О. С. Недашківська, М. О. Гузунова).

Означена діяльність НБУВ вкрай важлива для створення в Україні Державного реєстру книжкових пам'яток як складової частини Державного реєстру національного культурного надбання (ДРНКН). НБУВ не тільки проводить семінари на цю тему, надає консультації, в т. ч. і у вигляді науково-методичних публікацій, але й публікує значні ресурси рукописних та книжкових пам'яток з власних фондів на порталі в рубриці «Матеріали до Державного реєстру національного культурного надбання» (<http://nbuv.gov.ua/node/610>). Цьому передувала підготовка блоку нормативної документації, переліку колекцій – книжкових пам'яток НБУВ, категорій одиничних книжкових пам'яток з фондів Бібліотеки, затверджених вченою радою установи. Фахівці НБУВ готували відповідні пропозиції для Міністерства культури України. У червні 2014 р. було проведено семінар для бібліотекарів мережі академічних бібліотек з укладання БД ДРНКН, на якому виступило 5 науковців відділу; Національній бібліотеці Білорусі надано письмову довідку щодо нормативної та методичної бази підготовки Реєстру в Україні; у 2014 р. «Матеріали до Державного реєстру книжкових пам'яток на порталі НБУВ» були презентовані у тезах доповідей конференції «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» і на порталі НБУВ (Г. І. Ковальчук, К. В. Лобузін). У 2015 р. проведено відповідний семінар-практикум для бібліотекарів університетських бібліотек.

На порталі НБУВ представлено ще кілька унікальних електронних ресурсів (Г. І. Ковальчук, К. В. Лобузін): «Основні підходи до експертизи книжкових пам'яток» (<http://www.nbuv.gov.ua/node/862>); «Науково-дослідний проект «Книжкові пам'ятки України»» (<http://nbuv.gov.ua/node/2389>), який дає змогу в тестовому режимі перевірити можливості програми ІРБІС-128, об'єднати інформацію від віддалених каталогізаторів. Поки що йдеться про примірники прижиттєвих та посмертних видань Т. Г. Шевченка з фондів бібліотек та музеїв України (презентація

відбулася під час «Третіх міжнародних книгознавчих читань «Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці» в Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова 15 вересня 2015 р. і на секції «Книгознавчі дослідження бібліотечних фондів та їх введення у науково-інформаційний простір» під час Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація» в НБУВ 7 жовтня 2015 р.). На початок 2016 р. було зареєстровано 12 учасників проекту із 5 міст України (Київ, Ніжин, Одеса, Ужгород, Харків).

Про актуальність цього напрямку опосередковано свідчить офіційний запит депутата Верховної Ради України Т. Басенка щодо Державного реєстру. НБУВ надала розгорнуту відповідь, з фіксацією проблем і пропозиціями стосовно шляхів їх вирішення. Г. І. Ковальчук як заступник голови Експертної комісії Міністерства культури з відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до ДРНКН виступила з ініціативою подальшого розвитку технології формування цього електронного ресурсу, запропонувала зміни до відповідної Інструкції. З огляду на те, що НБУВ має спеціальну програму для корпоративних проектів – ІРБІС-128, здатну об'єднувати описи видань і примірників видань від віддалених каталогізаторів, було внесено пропозицію використати ці можливості для зведення інформації до Реєстру. Однак, Міністерство культури України фактично відмовляється від напрацювань НБУВ і пропонує активізувати діяльність зі створення Реєстру через оновлення попередньої Інструкції з відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до ДРНКН. Члени Експертної комісії зокрема пропонують: розширити документ не лише на бібліотечні, а й музейні та архівні фонди; вилучити позиції «рукописи», залишивши «рукописні книги»; розширити критерій видань українською мовою, незалежно від території, до 1923 р., відповідно до вже здійсненого проекту «Україномовна книга», залишивши «будь-якою мовою на території України» до 1860 р.; до груп видань, котрі потребують експертної оцінки стосовно віднесення до книжкових пам'яток, додати деякі категорії пам'яток.

Фахівці НБУВ наполягають на тому, що необхідно чітко прописати функції бібліотек у сьогоденній ситуації, адже відбір пам'яток уже відбувся в попередні роки. Реєстр має зафіксувати всі наявні в державних сховищах країни примірники книжкових пам'яток, а не тільки 5 примірників у найбільших бібліотеках. Пропону-

валося зняти інформацію про фізичний стан книг, адже це перевантажує Реєстр, а також вимогу користуватися бібліографічними покажчиками – це і так зрозуміло. Але головне, що запропонувала НБУВ, це нова методологія зведення інформації: всі фондодержавники книжкових пам'яток (установи) реєструються на сайті НБУВ і додають самі свою інформацію в БД «Книжкові пам'ятки України», що є основою Державного реєстру.

Слід зауважити, що чим більше відпрацьовується документ такої ваги, тим більше виникає питань і нових пропозицій. Вже навіть назва документа зазнала змін. Це вже не «Інструкція», а «Порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання». Документ, безперечно, став кращим. Нині до Державного реєстру включаються всі рукописні книги до XVII ст. включно, а XVIII ст. – після експертної оцінки; всі стародруки до 1800 р. включно, а після цієї дати пріоритет мають україномовні видання – всі до 1922 р. включно, і видання, що вийшли на території України іншими мовами – до 1860 р. включно. Решта видань потребує експертної оцінки; автоматично за датою, мовою чи містом видання не включаються до Реєстру, але експертиза може визначити деякі з них вартими для включення до Реєстру. Проте, найголовніша на сьогодні проблема – зведення примірників видань з різних книгосховищ в один Реєстр: згідно з запропонованим Порядком – в ручному режимі, через одержання списків з переліком видань і примірників електронною поштою від сотень (тисяч?) установ – фондодержавників книжкових пам'яток. За такої ситуації основна робота і відповідальність лягає на невелику групу експертів при Міністерстві культури, які на громадських засадах мають переглядати, перевіряти, уточнювати, виправляти сотні тисяч описів, адже йдеться переважно про тиражовані видання шести століть!

Третій напрям роботи з виконання науково-дослідної академічної теми – «Історичні бібліотеки та спеціалізовані книжкові колекції відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій» (керівник – канд. іст. наук О. С. Рабчун).

Відділ продовжує здійснювати роботи з наукової реконструкції бібліотечних колекцій та зібрань, що надійшли до НБУВ як націоналізовані радянською владою, та зі створення електронних каталогів на ці фонди. Триває виявлення примірників періодичних видань у фондах історичних бібліотек (Університету св. Володимира, Київської духовної академії, Києво-Печерської лаври, Київського ко-

мерційного інституту) та створення зведеного каталогу на них; здійснюється редагування внесених до БД періодичних та продовжуваних видань, що зберігаються у фонді релігійних видань до 1917 р. (створено та відредаговано 8 тисяч записів). Спільно з відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж відпрацьовано алгоритм уведення періодичних видань зі складу історичних колекцій з метою створення зведеного каталогу періодики в НБУВ.

Продовжується підготовка до введення у науковий обіг польськомовного, франкомовного та німецькомовного фондів відділу історичних колекцій – літератури переважно XVIII – початку XX ст. Відредаговано понад 20 тисяч записів. Проведено семінар для співробітників, обговорено та ухвалено єдину форму заповнення полів в електронному каталозі з метою уніфікації описів видань, що можуть зберігатися у фондах інших підрозділів НБУВ. Створено 4244 нових записи до БД відділу колекцій (А. М. Беба, В. В. Семененко, О. О. Лозовська, Л. О. Малініна, канд. іст. наук Т. А. Якубова).

Завершено підготовку статей у БД «Історичні колекції», які водночас становлять основу майбутнього Путівника по історичних колекціях НБУВ – «Бібліотека університету св. Володимира та її складові» (канд. іст. наук М. К. Іваннікова, канд. іст. наук Т. Є. Мяскова, Л. М. Деменко, канд. іст. наук О. С. Рабчун).

Триває опис книг бібліотеки Київського комерційного інституту (понад 3 тисячі) та введення їх до БД відділу (300 записів, З. Б. Афанасьєва, Н. Л. Васькевич). Наповнюється БД «Родова книгозбірня Урбановських та Стажинських»: описано близько тисячі видань, відредаговано понад 1200 записів (канд. іст. наук О. С. Рабчун, О. В. Василюк). Продовжується вивчення та введення у науковий обіг особових бібліотек відомих науковців, культурних, релігійних діячів кінця XIX – початку XX ст., зокрема Антонія Храповицького, баронів Шодуарів, барона Штейнгеля; відредаговано 2288 записів у БД (канд. іст. наук Т. Є. Мяскова, канд. іст. наук І. О. Гуржій, канд. іст. наук О. В. Заєць). Розпочато роботу з вивчення книжкового зібрання відомого книготорговця Л. Ізиковського: виявлено та опрацьовано понад 150 видань, що мають ознаки книжкової колекції (О. М. Гуль).

Продовжено дослідження «Supplementa ad Coll. Reg.», що розміщується після основного масиву колекції та має порядкові номери (наприклад, Suppl. 1). Кількість дублетів видань, що збереглися в цьому відділі, варіюється від 2 до 172

примірників. Загальна кількість назв – 565 (Л. М. Деменко, канд. іст. наук О. С. Рабчун).

Виконується наповнення БД монастирських бібліотек, бібліотеки Університету св. Володимира, Віленської медико-хірургічної академії та Віленського університету,

Порівняно новою формою електронних ресурсів, що здобула визнання і прихильність користувачів, стали електронні тематичні виставки. За три роки підрозділи – виконавці теми підготували 44 віртуальні виставки, які ґрунтуються на достовірних джерелах – історико-культурних фондах. Необхідну інформацію можна віднайти в архіві виставок на порталі НБУВ.

За останні роки значно активізувалося введення інформації про підрозділи на їхніх сторінках на порталі НБУВ. Представлялася інформація про нові надходження, дари та дарувальників, виставки, конференції, в яких брали участь співробітники. Заведено сторінки відділів стародруків, бібліотечних зібрань у соціальній мережі Facebook.

Підготовка електронних ресурсів стала реальною базою для наукових досліджень рукописної та книжкової спадщини. Лише за останні три роки за результатами таких наукових досліджень загалом видано 6 індивідуальних і 3 колективних монографії, підготовлено 3 збірники наукових праць, 1 збірник матеріалів конференції, 3 наукових каталоги, 1 довідник по фондах ІР НБУВ, 6 наукових публікацій пам'яток та документальних джерел (зокрема «Псалтир. Переклад українською мовою Пилипа Морачевського (1864–1865)», підгот. вид. Л. А. Гнатенко), в т. ч. музичної єврейської спадщини «Хасидская и клезмерская музыка из коллекции С. Ан-ского (1912–1914)» «Первая фольклорная экспедиция Моисея Береговского (1929–1930)» (І. А. Сергєєва) на компакт-дисках, 416 статей та матеріалів конференцій. Окреслений електронний ресурс користується значним попитом як в Україні, так і за рубежом.

Наукові розробки, інші праці співробітників опубліковані також в електронному вигляді на порталі НБУВ. Виконавці теми брали участь у підготовці 51 наукового видання. Усього вийшло 439 публікацій загальним обсягом майже 650 друкованих аркушів; введено бібліографічних записів до БД загальною кількістю 350 умовних аркушів (по 40 тисяч знаків у аркуші). Розробниками теми виголошено 236 доповідей на наукових конференціях чи семінарах.

Окрім бібліографічних БД, достатньо глибоких та своєрідних за структурою опису документів,

здійснено відбір найцінніших пам'яток та підготовлено наукові метадані для «Цифрової бібліотеки», а також галереї проєктів «Електронної світової бібліотеки», «Золотої бібліотеки Євразії», які теж представлені на порталі НБУВ. Одночасно створювався фонд страхових копій книжкових пам'яток.

Підсумовуючи викладене, можемо стверджувати, що у НБУВ створено і продовжує розвиватися новий знанневий електронний ресурс у вигляді тематичних баз даних, електронних каталогів, колекцій повнотекстових копій як рукописної, так і книжкової спадщини, унікальних бібліографічних баз даних окремих видів джерел з можливостями дистанційного доступу до них у локальних та міжнародних електронних мережах.

Створення такого значного за обсягом ресурсу стало можливим завдяки ґрунтовним теоретичним, методичним, науково-практичним дослідженням рукописної та книжкової спадщини як інформаційного потенціалу сучасної науки, зокрема розкриттю її складу шляхом удосконалення системи наукового опису різних книжкових пам'яток та джерел.

Колективами фахівців різних структурних підрозділів НБУВ активно вивчається походження, історія бібліотечних колекцій та зібрань культурно-просвітницьких установ, вищих навчальних закладів, монастирів, наукових товариств, друкарень та видавництв, музеїв, окремих штучно створених книжкових колекцій та архівних фондів. Це

дало змогу ввести у науковий обіг значну за обсягом інформацію історико-книгознавчого, джерелознавчого, бібліотекознавчого змісту, розкрити важливі аспекти історії науки, освіти, культури, пов'язані з розвитком наукових знань, суспільно-політичними процесами, вивчити та оцінити внесок видатних особистостей у становлення та розвиток духовної сфери суспільства.

Розроблено методики наукового дослідження різних видів книжкових джерел, рукописних книг та стародруків, які уможливили виявлення, атрибуцію, наукове описування рукописних, книжкових масивів за різними рівнями, видами, специфікою, а також створення різного типу метаданних на різні види джерел. Розвиток електронного ресурсу пов'язувався з виконанням завдань постійної адаптації технологій до нового за змістом джерельного масиву підготовленої інформації, що вирізняється за хронологічними, змістовними та видовими критеріями. Напрацьовано спеціальні технологічні рішення, котрі забезпечують сумісність інформаційних продуктів.

Одним з практичних результатів виконання науково-дослідної теми «Розвиток електронних інформаційних ресурсів рукописної та книжкової спадщини в НБУВ» (2013–2015 рр.) є підготовка матеріалів по розділу «Книжкова спадщина» до Державного реєстру національного культурного надбання як форми електронного обліку пам'яток історії та культури державного рівня.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2016 р.

UDC 090.1:004.6:027.021(477-25)НБУВ

Liubov Dubrovina,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Director of the Institute of Manuscript of VNLU

Halyna Kovalchuk,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of Book Studies of VNLU

THE DEVELOPMENT OF DIGITAL INFORMATION RESOURCES OF MANUSCRIPT AND BOOK HERITAGE IN VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The article covers the current state of the formation of manuscript and book national heritage digital resources, development of scientific researches and creation of databases, digital catalogs, full-text scientific resource and digital collections of the Institute of Manuscript, the Department of Old Printed Books and Rare Editions, the Department of Librarian Gatherings and Historical Collections of Vernadsky National Library of Ukraine.

K e y w o r d s: manuscript and book heritage, digital resources, databases, book monuments, historical collections, VNLU, State Register of National Cultural Heritage.

УДК 090.1:004.6:027.021(477-25)НБУВ

Любовь Дубровина,

д-р ист. наук, профессор, чл.-кор. НАН Украины, директор Института рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

Галина Ковальчук,

д-р ист. наук, профессор, директор Института книговедения Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

РАЗВИТИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ РУКОПИСНОГО И КНИЖНОГО НАСЛЕДИЯ В НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКЕ УКРАИНЫ ИМЕНИ В. И. ВЕРНАДСКОГО

В статье анализируется состояние подготовки электронных ресурсов рукописного и книжного национального достояния, развития научных исследований и создания баз данных, электронных каталогов, полнотекстового научного ресурса, цифровых коллекций Института рукописи, отдела старопечатных и редких изданий, отдела библиотечных собраний и исторических коллекций НБУВ.

К л ю ч е в ы е с л о в а: рукописное и книжное наследие, электронные ресурсы, базы данных, книжные памятники, исторические коллекции НБУВ, Государственный реестр национального культурного достояния.

УДК 021.1(477):004.7

Олена Воскобойнікова-Гузєва,

д-р наук із соціальних комунікацій, зав. відділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Соціокомунікаційна діяльність бібліотек України в новітніх умовах

Спираючись на моніторинг сайтів вітчизняних бібліотек та їхніх сторінок у соціальних мережах, автор розкриває особливий зріз національного інформаційного простору, який транслює світові позицію держави, громадянського суспільства, окремо взятого громадянина стосовно історичних подій в Україні.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотеки України, соціокомунікаційна діяльність, соціокультурні заходи, національно-патріотичне виховання.

Сьогодні, в умовах соціально-економічної та політичної кризи, військових дій на Сході України, наростання інформаційного протистояння, вітчизняні бібліотеки повному усвідомлюють свою роль у формуванні концептів національної пам'яті та світоглядних позицій сучасників, власними методами транслюють світові позицію незалежної держави. Як зазначено у Концепції якісних змін бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України (до 2025 року) [8], бібліотеки сприяють консолідації нашого суспільства заради дотримання миру, європейських цінностей, підвищення добробуту людей; допомагають співвітчизникам об'єднатися навколо принципів державного суверенітету й територіальної цілісності країни, непорушності кордонів й незалежності, безпеки та боротьби з тероризмом; бібліотеки стають важливим чинником формування національної самосвідомості, патріотизму, підтримки національних традицій, розвитку культури, державної мови тощо.

У межах виконання НДР «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек як фактор розвитку суспільства знань» відділ комплексних наукових та науково-інформаційних проєктів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) провів моніторинг соціокультурних заходів 2014 р. – початку 2016 р., представлених на сайтах бібліотек України (національних, державних, обласних універсальних наукових). Результати моніторингу засвідчують, що соціокультурна діяльність провідних бібліотек країни у цей час спрямувалася на організацію та реалізацію цілої низки проєктів з висвітлення важливих історичних подій для українського народу та його державності, націлених на посилення національно-патріотичного виховання; проведення заходів на підтримку учас-

ників бойових дій у зоні АТО та їх сімей; популяризацію спеціальних інформаційних ресурсів, орієнтованих на допомогу тимчасово переміщеним особам; партнерство та співробітництво із волонтерськими рухами, громадськими організаціями тощо.

Бібліотеки різних типів і видів, відомчого підпорядкування, з різних регіонів країни мають великий досвід проведення науково-інформаційних, культурно-масових заходів з національно-патріотичної тематики. Сьогодні завдяки представленню інформації про такі заходи на сайтах бібліотек та на відповідних сторінках у соціальних мережах, підготовці фото- та відеорепортажів про заходи, електронні презентації книжково-ілюстраційних виставок утворюється особливий зріз національного інформаційного простору, який транслює світові позицію держави, громадянського суспільства, окремого громадянина стосовно історичних подій в Україні. Як засвідчив моніторинг, бібліотеки в усіх регіонах країни активно співпрацюють з волонтерськими рухами, громадськими організаціями, надають їм інформаційну підтримку, беруть участь у благодійних акціях, стають майданчиками для популяризації їхньої діяльності.

Мета статті – визначити пріоритетні напрями соціокомунікаційної діяльності бібліотек України в новітніх умовах.

Дана публікація певною мірою є продовженням розмови, розпочатої на сторінках часопису *Д-ром наук із соц. комунікацій Т. Ю. Гранчак* [6; 7]. Ми погоджуємося з думкою авторитетного науковця, що бібліотечно-інформаційна продукція (до якої дослідниця відносить бібліотечні наукові та просвітницькі заходи, традиційні і віртуальні книжково-документальні виставки) більшою або меншою мірою несе на собі відбиток того концепту національної свідомості, який домінує у

суспільстві, та / або визначений пріоритетним на урядовому рівні, що проявляється у певному соціокультурному дискурсі бібліотек [6, с. 14].

Упродовж минулого року нами досліджувалися можливості вітчизняних бібліотечно-інформаційних установ щодо протистояння зарубіжній інформаційній агресії. З результатами цієї роботи усі бажаючі можуть ознайомитися на сторінках колективної монографії «Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж» (Київ, 2015) [5]. У межах даної публікації нагадаємо, що, на нашу думку, протистояння можливе, насамперед, шляхом здійснення інформаційно-комунікаційної діяльності, а саме, через активну реалізацію її основних напрямів – інформаційно-консультаційного, інформаційно-аналітичного та соціокомунікаційного. Саме останньому напрямку, соціокомунікаційному, який реалізується через низку соціокультурних заходів бібліотек та інформацію про них, що поширюється у Інтернеті, ЗМІ, соціальними мережами, приділимо особливу увагу.

Інформаційно-консультаційна діяльність бібліотек у новітніх умовах передбачає надання бібліотечно-інформаційних послуг для таких категорій громадян, як внутрішньо переміщені особи, організацію для них та членів їхніх родин соціальної адаптації, громадської підтримки, спрощення пошуку життєво необхідної для таких людей інформації шляхом створення актуального концентрованого інформаційного ресурсу та організації цілодобового необмеженого доступу до неї.

Останнім часом соціально важливою акцією став розвиток послуг публічних бібліотек для внутрішньо переміщених осіб, спрямованих на налагодження ефективних механізмів комунікації громадян з місцевими органами влади, на сприяння їх соціальної адаптації. На державному рівні цей проєкт був ініційований наказом Міністерства культури України від 18 вересня 2014 року № 773 «Про реалізацію проєкту «Бібліотеки як центри підтримки громадян в умовах воєнної загрози: робота з внутрішньо переміщеними особами» [10]. План реалізації цього проєкту був пов'язаний з вирішенням двох основних блоків питань. Перший – орієнтований на підготовку бібліотечних фахівців по всій країні з надання спеціальних послуг для ВТО шляхом проведення циклу тренінгів. Все розпочалося з методичних занять для представників обласних універсальних наукових бібліотек (формат «тренінг для тренерів»), потім відбулися тренінги для представників районних централізованих систем на базі ОУНБ. Другий – на безпосередню організацію на-

дання бібліотечно-інформаційних послуг для громад, які приймають ВПО. Тут також передбачено проведення циклів тренінгів для ВПО на базі ОУНБ та районних бібліотек.

Інформаційно-аналітична діяльність у такий період має спрямуватися на допомогу у забезпеченні достовірною інформацією усіх структур, залучених до вирішення стратегічних внутрішньо-державних питань; створення нових національних інформаційних ресурсів, які пропонують державні оптимальні підходи до вирішення кризових політичних ситуацій, дієві заходи з протидії військовій агресії з боку Російської Федерації; кумуляцію аналітики з представлення світового досвіду протистояння воєнній та інформаційній агресії. Переконливими прикладами реалізації такого різновиду діяльності може бути робота аналітичних підрозділів провідних бібліотек країни.

Соціокомунікаційна діяльність у такий час, у свою чергу, спрямована на організацію та реалізацію спеціалізованих всеукраїнських акцій, широкого спектру проєктів з висвітлення важливих історичних подій для українського народу, розвитку його державності, посилення національно-патріотичного виховання; проведення заходів з підтримки учасників бойових дій у зоні АТО та їх сімей; популяризацію спеціальних інформаційних ресурсів на допомогу тимчасово переміщеним особам; поглиблення партнерства, співробітництва із волонтерськими рухами, громадським організаціями тощо. Аналіз інформаційних ресурсів провідних бібліотек України (2014 р. – початок 2016-го), що презентують їх соціокомунікаційну діяльність, засвідчує високий рівень соціальної і професійної відповідальності бібліотек та їх співробітників, виявлений у процесі формування основних «меседжів», які транслюються суспільству через інформаційні канали і соціальні мережі.

Найбільш рекламованою на сайтах бібліотек та відповідно на їх офіційних сторінках у соціальних мережах стала інформація про проведення Всеукраїнської акції «Бібліотека українського воїна», ініційованої Міністерством культури України для підтримки бойового духу та патріотичного виховання наших військовослужбовців [11]. Акція передбачала збір та передавання до бібліотек військових частин Збройних Сил України кращих зразків вітчизняної, світової художньої літератури в перекладі українською мовою, науково-популярних видань з історії Української держави, її культури, Збройних сил тощо. Координатором акції визначили Національну парламентську бібліотеку України,

співкоординаторами – обласні універсальні наукові бібліотеки і Публічну бібліотеку ім. Лесі Українки (Київ). У звіті про реалізацію цієї акції, представленому на сайті НПБ України, зазначено, що у заходах взяли участь 8544 учасники, у т. ч., 3391 бібліотека; 160 громадських організацій та видавців; майже 5000 фізичних осіб. Загальна кількість зібраних книг – 52 976 примірників.

Важливим напрямом соціокомунікаційної діяльності бібліотек є нині реалізація комплексу заходів з висвітлення важливих історичних подій для українського народу та його державності. Вітчизняні бібліотеки за останні роки накопичили значний досвід проведення відповідних культурно-масових заходів, зокрема виставкової діяльності з національно-патріотичної тематики. Значущість цього напрямку діяльності беззаперечна. Пригадаємо концептуальні положення наказу Міністерства освіти і науки № 641 від 16 червня 2015 року «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» [4]. Зокрема, у «Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді» зазначено, що «в основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації. Важливу роль у просвітницькій діяльності посідає відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України. Серед них Київська Русь, Велике князівство Литовське, Військо Запорозьке, Гетьманщина, Українська Народна Республіка, Гетьманат Павла Скоропадського, Західноукраїнська Народна Республіка, Карпатська Україна та інші українські визвольні проекти. На особливу увагу заслуговує формування української політичної культури в часи Речі Посполитої та Австро-Угорщини, нове осмислення ролі Кримського Ханату як держави кримськотатарського народу, включно з тривалим воєнним протистоянням і плідною військовою та культурною співпрацею. Особливого значення набуває ознайомлення з історією героїчної боротьби українського народу за державну незалежність протягом усього історичного шляху, зокрема у XX–XXI ст. це ОУН, УПА, дисидентський рух, студентська Революція на граніті, Помаранчева революція, Революція Гідності та ін.

Наведемо конкретні приклади реалізації цих положень провідними бібліотеками України. Тра-

диційно знаковою, важливою темою для українського народу в контексті становлення державності є День Соборності України, який, згідно з указом Президента України № 871/2014 від 13.11.2014 р. [2], відзначається 22 січня. Акт возз'єднання Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки став могутнім виявом волі українців, прагнення до національної самоідентифікації та етнічної і територіальної консолідації. У січні 2016 р. напередодні Дня Соборності Національною історичною бібліотекою України було розгорнуто масштабну виставку документів «Соборність України», а у НБУВ проведено комплекс науково-інформаційних заходів, а саме, презентацію автором – громадським діячем, письменником Романом Ковалем, першого тому Енциклопедії Визвольної боротьби «Подебрадський полк» Армії УНР» – нового видання історичного клубу «Холодний Яр», відкриття книжкових виставок «Історична регіоналістика та історичне краєзнавство: Волинь» (відділ комплексних наукових та науково-інформаційних проектів), «Скарби України» (Фонд Президентів України); фотовиставки Є. Шваба «Овруч – перлина древлянського краю».

З метою утвердження в Україні ідеалів свободи, демократії, збереження та донесення до сучасного і майбутніх поколінь об'єктивної інформації про доленосні події в Україні початку XXI ст., а також віддання належної шани патріотизму й мужності громадян, які восени 2004-го та у листопаді 2013 р. – лютому 2014-го стали на захист демократичних цінностей, прав і свобод людини і громадянина, національних інтересів нашої держави та її європейського вибору. 21 листопада народ України відзначає День Гідності та Свободи.

Події в українській державі, що сталися восени 2013-го – навесні 2014 р. не залишили байдужими жодне серце. Революція Гідності, загибель захисників Євромайдану, бойові дії на Сході України – ця тематика дедалі більше знаходить відображення у вітчизняному книговидавничому потоці, у виставковій діяльності бібліотек, у різних соціокультурних та мистецьких заходах.

Дієвою формою соціокультурної діяльності дедалі частіше стають комплексні науково-інформаційні заходи. Так, на відзначення Дня Гідності і Свободи (відповідно до Указу Президента України № 872/2014 від 13 листопада 2014 р.) НБУВ напередодні 21 листопада 2015 р. проведено комплексний захід, який включав творчу зустріч з видатним діячем українського національного руху, заснов-

ником Української Гельсинської групи, Героєм України, письменником Левком Лук'яненком; відкриття книжково-ілюстративної виставки «Помаранчева революція – Євромайдан» (понад 200 од. експонування з фондів НБУВ) та фотовиставки «Від Майдану до Майдану...» (понад 100 документальних авторських фоторобіт членів Національної спілки фотохудожників України). Державна бібліотека України для юнацтва з метою ознайомлення відвідувачів з найкращими виданнями, що висвітлюють події визвольної боротьби нашого народу, у 2014 р. презентувала віртуальну виставку до Дня Гідності і Свободи «Україна – територія гідності та свободи». Того ж року у НБУВ до Дня Гідності і Свободи функціонувала виставка плаката Миколи Мудрого «Наш майдан».

Захист незалежності і територіальної цілісності України є священним обов'язком кожного її громадянина. Збройні Сили України – необхідна умова забезпечення суверенітету нашої держави. В сучасних умовах різко загострилося почуття особистої відповідальності за свою країну, зміцнення її військової могутності, унеможливлення війни і забезпечення миру. Державна бібліотека України для юнацтва пропонує своїм читачам ознайомитися з найкращими виданнями на військово-патріотичну тематику на віртуальній виставці «Сильна армія – запорука незалежності держави». А Фонд Президента України НБУВ щороку презентує електронну книжкову виставку з нагоди Дня Збройних Сил України, який нині відзначається в країні 6 грудня.

З метою вшанування мужності і героїзму захисників незалежності і територіальної цілісності України, військових традицій і звичаїв українського народу, сприяння подальшому зміцненню патріотичного духу у суспільстві 14.10.2014 р. Президент України підписав указ № 806/2014, яким в Україні встановлено свято – День захисника України 14 жовтня. 2015 р. НПБУ було організовано книжкову виставку з нагоди Дня захисника України.

Згідно Указу Президента України, 20 лютого в Україні відзначають День Героїв Небесної Сотні [3]. Дніпропетровською державною ОУНБ на знак вшанування відваги, сили духу і стійкості наших громадян, як символ пам'яті подвигу Героїв Небесної Сотні було створено інсталяцію «Вшануємо пам'ять Героїв Небесної Сотні». Майданівські фотографії та поіменний список всіх полеглих, викликали у відвідувачів почуття великої журби за загиблими та шани до їх подвигу. А до Дня пам'яті воїнів-інтернаціоналістів бібліотека представила ілюстративно-документальну виставку «Афганістан. Гаряча точка пам'яті».

На початку липня 2015 р. Херсонська обласна бібліотека ім. О. Гончара стала місцем проведення презентації діяльності Української Миротворчої Школи, яка є проектом коаліції громадських і державних організацій України та Польщі, що реалізується за підтримки Посольства Великої Британії в Україні. Учасники УМШ з Волинської, Донецької, Луганської, Одеської, Херсонської областей, м. Києва та Криму презентували власний досвід упередження та модерації різних конфліктів стосовно ідентичності, історичної пам'яті, бачення спільного майбутнього, а також заходів з посиленої підтримки та сприяння соціально-психологічній адаптації внутрішньо переміщених осіб, підготовки фахівців соціальної сфери, що працюють з ВПО, розвитку взаємоповаги та толерантності у полікультурному регіональному контексті (http://lib.kherson.ua/ukrainska-mirotvorcha-shkola_new.htm?ps=10).

XX ст. позначене багатьма трагічними подіями для народів, що населяли українські землі. Національною історичною бібліотекою України до Дня пам'яті жертв політичних репресій (у 2015 р. відзначався 17 травня), який вважається національним днем вшанування жертв Великого терору – масових політичних репресій 1937–1938 рр., було підготовлено виставку документів, що відображають події, пов'язані з українським визвольним рухом та політичними репресіями. Всебічне та об'єктивне вивчення розсекречених документів, проведення на їх основі ґрунтовних наукових досліджень забезпечують широке висвітлення різних аспектів репресивної політики більшовицького тоталітарного режиму. Реабілітація та відродження національної пам'яті, утвердження нетерпимості до будь-яких проявів насильства проти людства стає обов'язком кожного. Всеукраїнське товариство «Меморіал» ім. Василя Стуса, Всеукраїнське товариство політв'язнів та репресованих, Київське товариство жертв репресій та інші громадські об'єднання докладають немало зусиль до подальших пошуків і реабілітації репресованих, намагаються всіляко підтримувати дітей репресованих, що народилися в умовах заслання і потребують постійної уваги з боку громадськості. До Дня боротьби за права кримськотатарського народу (18 травня) бібліотекою було підготовлено виставку «Наш спільний біль... : до історії депортації кримськотатарського народу». Трагічною сторінкою увійшла в літопис історії кримськотатарського народу його масова депортація, здійснена партійно-державним керівництвом СРСР. У ніч з 17 на 18 травня 1944 р., згідно з постановою Держ-

жавного комітету оборони СРСР від 11.05.1944 р., з Криму почали насильно вивозити кримських татар, обвинувачених у «зраді батьківщини». За найбільш вірогідними оцінками істориків, депортації зазнали понад 194 тисячі кримських татар.

У 2014 р. Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського підготувала книжкову виставку «Доля українців за кордоном», присвячену 67-й річниці акції «Вісла» – примусовій депортації українців у 1947–1948 рр.

До 100-річчя перемоги Українських Січових Стрільців на горі Маківка НПБ України підготувала виставку «Українські Січові Стрільці в боротьбі за державність», на якій було представлено літературу, що висвітлює створення, організацію командної вертикалі січових стрільців, їх структурну будову, реорганізаційні процеси. Значна увага в експонатах приділена військово-політичним подіям, які безпосередньо відбувалися за участі стрілецтва і були з ним пов'язані. Окрім оригінальних світлин, експозиція вміщує біографічні довідки воєнків, їх спогади, зразки документів, стрілецьких поезій, пісень. Також тут зібрано інформацію про учасників Легіону Українських Січових Стрільців та його історичний шлях. Державною бібліотекою України для юнацтва до цієї дати було презентовано інформаційно-бібліографічні матеріали «Там на горі, на Маківці, Там ся били січовії стрільці...».

Традиційно активно бібліотеки України пропагують ювілейні дати вшанування пам'яті видатних історичних і політичних постатей. Це надзвичайно важливо для зміцнення духовного потенціалу суспільства, підвищення ефективності національно-патріотичного виховання підростаючих поколінь. 2015 р. Україна відзначала 1000-річчя упокоєння князя Київського Володимира Великого. У рамках виставкового проекту «Духовними сходами» до Дня вшанування пам'яті князя Київського Володимира Великого – творця середньовічної європейської держави Русь-України та у зв'язку з 1000-річницею його упокоєння, що виповнюється у 2015 р. (28 липня), на основі фонду ОННБ ім. М. Горького було підготовлено віртуальну книжкову виставку, присвячену цій видатній історичній постаті. Книжкову виставку з такої нагоди організувала і НПБ України.

На сайтах провідних бібліотек країни та на їхніх сторінках у соціальних мережах у липні – серпні 2015 р. активно рекламувалася низка книжкових виставок, присвячених 25-річчю від Дня проголошення Декларації про Державний суверенітет України (1990) (НБУВ, НПБ України та ін.). Максимально різноманітними стали віртуальні та книж-

ково-ілюстративні виставки, присвячені Дню Незалежності України. З огляду на відзначення у 2016 р. 25-ої річниці Незалежності України НБУВ передбачено підготовку циклу книжково-документальних виставок, які будуть представлені й в електронному вигляді, організацію цілої низки творчих зустрічей та презентацій.

Соціокультурна діяльність бібліотеки, яка передбачає проведення різноманітних культурно-мистецьких, просвітницьких, масових заходів, здійснення багатопланової виставкової діяльності, з одного боку, є традиційним напрямом її роботи, з іншого, отримує нові вектори розвитку з огляду на нинішню соціально-політичну ситуацію в країні. Посилюється значення та відповідно підвищуються вимоги до якості донесення до суспільства того «сміслового навантаження, комплексу ідей і уявлень, за допомогою якого бібліотека як актор соціокомунікативного процесу бере участь у поясненні та конструюванні інформаційної реальності» [6, с. 15]. На державному рівні пріоритети цього конструювання визначені досить чітко [1–4 та ін.], відповідні орієнтири для діяльності бібліотек України дає Маніфест Української бібліотечної асоціації «Бібліотеки в умовах кризи» (2015) [9]. Розробники Маніфесту зазначають, що криза в українському суспільстві зачепила усі, без винятку, сфери життя, торкнулася кожного громадянина і мешканця України. Але, водночас, криза створює можливості для змін, інновацій, вимагає їх невідкладного упровадження, швидкого і гнучкого реагування. У Маніфесті підкреслюється цінність бібліотек в умовах кризи як центру громади та території єдності, як майданчика для комунікації і соціального діалогу представників влади і громади, що слугує відновленню довіри до влади, організатора доступу до достовірних джерел інформації, платформи для технологічної та медіа грамотності, підвищення медійної культури. Наголошується, що бібліотека зберігає і популяризує культурно-історичну спадщину країни, регіону, місцевої громади як основу національно-патріотичного розвитку особистості. Цінністю бібліотеки є її індивідуальний підхід до користувача, увага до соціально вразливих категорій населення, людей з особливими потребами. Бібліотека – територія безпеки, психологічного та фізичного комфорту. Вона надає підтримку у вирішенні життєво важливих питань внутрішньо переміщеним особам, учасникам антитерористичної операції та їхнім сім'ям, сприяє волонтерському руху, благодійництву. У програмі дій бібліотек в умовах кризи, окрім інших надзвичайно важливих позицій, зазначено, що бібліотека має надавати підтримку

внутрішньо переміщеним особам, учасникам анти-терористичної операції, їхнім сім'ям, створюючи тематичні сторінки з актуальною інформацією на своїх веб-ресурсах, співпрацюючи з центрами соціальної допомоги. Бібліотекарі повинні підтримувати та організувати благодійні акції, створювати міні-бібліотечки для військових частин, відвідувати госпіталі; бібліотека має бути активною у формуванні медіаграмотності населення, спонукати користувачів до критичного мислення та ефективного використання усіх видів інформації, протистояти ворожій інформаційній експансії, рекомендувати авторитетні та офіційні джерела інформації, забезпечувати повноту і неупередженість інформації, створювати і підтримувати об'єктивне медіане середовище в Україні.

Список використаних джерел

1. Про День Гідності та Свободи : указ Президента України № 872/2014 від 13. 11. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872/2014/>. – Назва з екрана.
2. Про День Соборності України : указ Президента України № 871/2014 від 13.11.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/871/2014/>. – Назва з екрана.
3. Про вшанування подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні : указ Президента України № 69/2015 від 11. 02. 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/69/2015/>. – Назва з екрана.
4. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ Міністерства освіти і науки від 16 черв-

ня 2015 року № 641 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4068>. – Назва з екрана.

5. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж : монографія / В. Попик (кер. проекту), В. Горвий, О. Онищенко та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2015. – С. 158–183.

6. Гранчак Т. Соціокультурний дискурс російських національних бібліотек як джерело визначення пріоритетних маркерів національної пам'яті / Тетяна Гранчак // Бібліотечний вісник. – 2015. – № 4 (228). – С. 14–22.

7. Гранчак Т. Україна і Друга світова війна: підходи до осмислення і представлення у соціокультурному дискурсі вітчизняних національних бібліотек / Тетяна Гранчак // Бібліотечний вісник. – 2015. – № 5 (229). – С. 22–27.

8. Матеріали до стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» / авт.-упоряд., О. М. Бруй, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. С. Пашкова, Я. Є. Сошинська, І. О. Шевченко. – К. : УБА, 2015. – 57 с.

9. Маніфест Української бібліотечної асоціації «Бібліотеки в умовах кризи», прийнятий Президією УБА 7 липня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ula.org.ua/ua/252-dokumenty/dokumenty-uba>. – Назва з екрана.

10. Про реалізацію проекту «Бібліотеки як центри підтримки громадян в умовах воєнної загрози: робота з внутрішньо переміщеними особами» : наказ Міністерства культури України від 18 вересня 2014 року № 773 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/371947.jsessionid=E48C9AF8B276709C2E3BFA9AAFFFD516.app2>. – Назва з екрана.

11. Про реалізацію Всеукраїнської акції «Бібліотека українського воїна» : наказ Міністерства культури України від 18 березня 2015 року № 107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nplu.org/storage/files/MCU.pdf>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 24.01.2016 р.

UDC 021.1(477):004.7

Olena Voskoboinikova-Huzieva,

Doctor of Social Communications, Head of the department of Vernadsky National Library of Ukraine

THE SOCIO-COMMUNICATION ACTIVITIES OF LIBRARIES OF UKRAINE IN LATEST CONDITIONS

The article is devoted results of analysis socio-cultural events of library of Ukraine (2014–2016). The author draws focus on addressing major historical events and nationally-patriotic education.

К е у о р д с : library of Ukraine, socio-communication activities, socio-cultural events, nationally-patriotic education.

УДК 021.1(477):004.7

Елена Воскобойникова-Гузєва,

д-р наук по социальным коммуникациям, зав. отделом Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

СОЦИОКОМУНИКАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БИБЛИОТЕК УКРАИНЫ В НОВЕЙШИХ УСЛОВИЯХ

В статье представлены результаты анализа социокультурных мероприятий 2014 – начала 2016 гг., которые проводились в библиотеках Украины. Особенное внимание автор обращает на мероприятия по освещению важных исторических событий для украинского народа и его государственности, нацеленных на усиление национально-патриотического воспитания. Сделан вывод, что за счет представления разнообразной информации о таких мероприятиях на сайтах библиотек и в социальных сетях создается особенный срез национального информационного пространства, который транслирует миру позицию государства и отдельного гражданина относительно новейших исторических событий в Украине.

К л ю ч е в ы е с л о в а : библиотеки Украины, социокоммуникационная деятельность, социокультурные мероприятия, национально-патриотическое воспитание.

УДК 027.54:004.7

Тетяна Гранчак,д-р наук із соціальних комунікацій,
зав. відділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг

У статті висвітлюються результати аналізу використання національними бібліотеками світу та України різних соціальних мереж у процесі вдосконалення бібліотечного обслуговування, розкриваються особливості окремих мереж як платформ представлення бібліотечних продуктів та послуг.

Ключові слова: національна бібліотека, соціальні мережі, комунікація, Facebook, Pinterest, Flickr.com, Instagram, YouTube.com.

Технології Веб 2.0, на основі яких функціонують соціальні медіа, спричинили трансформацію комунікаційних механізмів між бібліотекою та її користувачами, відкривши нові можливості для представлення бібліотечних фондів та надання до них широкого доступу.

Віднедавня питання використання бібліотечними інституціями інструментарію соцмереж як інноваційної основи для піднесення рівня задоволення інформаційних запитів користувачів, просування власних продуктів і послуг привертають увагу багатьох бібліотекознавців.

Зокрема, проблеми трансформації бібліотечної діяльності під впливом впровадження в практику бібліотечної роботи технологій Веб 2.0 з наголосом на принципових відмінностях між Бібліотекою 1.0 та 2.0 і стислим оглядом основних проєктів та технологій Веб 2.0, котрими варто користуватися бібліотечним фахівцям, порушувалися Т. Ярошенко [17], О. Мар'їною [7–9], Chua, Alton Y.K., and Dion H Goh [24]. Т. Ярошенко, Т. Якушко розробили навчальний курс «Технології Веб 2.0 для бібліотек і користувачів: нові можливості розвитку середовища», підготували відповідні навчальні посібники до нього, метою яких є розкриття теоретичних засад сучасного розвитку інтернет- та веб-технологій, зокрема, сутності, основних принципів функціонування Веб 2.0, а також практичне ознайомлення слухачів з основними його сервісами, можливостями їх використання в бібліотеках [18].

Окремі наукові розвідки фахівців були присвячені питанням вироблення стратегії та аналізу ефективності присутності бібліотек у соціальних

медіа [12; 22; 27; 37], проблемі інформаційної безпеки в процесі діяльності бібліотек у соціальних мережах [4; 5], підходам до використання бібліотеками соціальних мереж та блогосфери як засобу рекламування, розкриття фондів та покращення комунікації у віртуальному середовищі [3; 16; 14], інформаційним продуктам та послугам бібліотек у соціальних медіа [6; 15], представленню в соціальних мережах академічних бібліотек вищих навчальних закладів та публічних бібліотек [10; 20; 21; 23; 25–28; 31–35; 38], а також представленню бібліотек у мережах YouTube, Twitter, Facebook, Pinterest [10; 11; 13; 19; 20; 31–35].

Незважаючи на наявність наукових публікацій, присвячених питанням використання бібліотеками платформи соціальних медіа, досі за межами наукового інтересу залишається специфіка використання соцмереж національними бібліотеками світу. Актуальним залишається питання, як саме національні бібліотеки можуть використовувати різні соціальні мережі у процесі вдосконалення бібліотечного обслуговування, презентації бібліотечних продуктів та послуг, виявлення прикладів вдалого застосування платформ в іноземній та вітчизняній бібліотечній практиці, а також специфічних елементів окремих соціальних мереж, які дають змогу оптимізувати доступ користувача до бібліотечних фондів та послуг, забезпечити ефективну комунікацію з аудиторією та сприяють бібліотечному працівнику у виконанні робочих завдань.

Мета статті – визначити основні підходи і тенденції у використанні технологій соціальних медіа національними бібліотеками, розкрити можливості різних соціальних мереж у контексті

бібліотечного обслуговування, окреслити шляхи підвищення ефективності використання інструментарію соціальних медіа в діяльності національних бібліотек.

Для реалізації поставлених завдань використовувалася кількісно-якісний аналіз сторінок національних бібліотек світу й України в різних соціальних мережах, а також статистичний метод. Детально вивчалася представленість у соціальних мережах 91 національної бібліотеки з актуальними на момент дослідження адресами веб-сайтів, розміщеними на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. З них – 85 зарубіжних національних бібліотек та 6 вітчизняних.

Як засвідчили результати проведеного аналізу, наявні соціальні мережі, що використовуються нині в процесі представлення бібліотечних продуктів та послуг, можна систематизувати в три групи.

Перша – соціальні мережі, орієнтовані на представлення мультимедійного контенту: текстових повідомлень, графічного матеріалу, відео- та аудіо-документів (наприклад, Facebook, ВКонтакте). До цієї групи можна віднести і мережу Twitter, яка, будучи пристосованою для передачі коротких повідомлень, все-таки дає змогу розмістити в публікації посилання на відео або аудіоконтент, а також ілюстративний матеріал – фото, малюнки тощо.

Друга – соціальні мережі, орієнтовані на представлення візуального – графічного та відео – контенту (Flickr.com, Pinterest, Instagram, YouTube.com).

Третя – соціальні мережі для аудіоконтенту (iTunes).

Станом на кінець серпня 2015 р. найбільш популярними серед національних бібліотек виявилися соціальні мережі Facebook, Twitter, YouTube.com. (табл. 1).

Таблиця 1

Представленість національних бібліотек світу в соціальних мережах

Назва мережі	Кількість представлених у ній бібліотек (загальна кількість проаналізованих бібліотек – 91)	%
Facebook	69	75,82
Twitter	49	53,84
YouTube.com	27	29,67
Flickr.com	12	13,18
ВКонтакте	9	9,89
Instagram	10	10,98
Pinterest	6	6,59
iTunes	2	2,19

Найактивніше мережеве середовище використовують Бібліотека Конгресу США, Національна бібліотека Ізраїлю, які мають свої сторінки у 6 з 8

соціальних мереж, найбільш популярних серед національних бібліотек. Бібліотека Конгресу представлена у Facebook, Twitter, Flickr.com, Pinterest, YouTube.com, iTunes. У мережах ВКонтакте, Instagram бібліотека не має власних акаунтів. Національна бібліотека Ізраїлю, як і Бібліотека Конгресу, не використовує ВКонтакте, а замість iTunes має власне представництво в мережі Instagram.

На другому місці – Британська бібліотека, Національна бібліотека Франції, Національна бібліотека Сингапуру, Російська національна бібліотека, Російська державна бібліотека, які представлені в п'яти соціальних мережах. Британська бібліотека і Національна бібліотека Франції не використовують платформи ВКонтакте та Instagram. Хоча Британська бібліотека представлена в мережі Pinterest, а Національна бібліотека Франції – в iTunes. Натомість Російська національна бібліотека має власні сторінки в мережах ВКонтакте та Instagram, ігноруючи наразі можливості Flickr.com, Pinterest та iTunes. Російська державна бібліотека замість Instagram послуговується Pinterest. Національна бібліотека Сингапуру окрім мереж мультимедійного контенту Facebook і Twitter використовує обидві популярні мережі графічного контенту – і Instagram, і Pinterest, а також мережу відеоконтенту YouTube.com.

Третє місце з власними сторінками в чотирьох з восьми соціальних мережах, які найбільше використовуються в бібліотечному середовищі, ділять між собою 12 бібліотек: Національна бібліотека Швеції, Національна бібліотека Норвегії, Національна бібліотека і архіви Канади, Баварська державна бібліотека, Національна бібліотека Іспанії, Національна бібліотека Хорватії, Національна бібліотека Угорщини, Президентська бібліотека ім. Б. М. Єльцина, Національна бібліотека Шотландії, Національна бібліотека Кувейту, Національна та Університетська бібліотека Ісландії.

Вітчизняні національні бібліотеки у цій групі представлені Національною бібліотекою України для дітей.

Жодного посилання на соціальні мережі не містять веб-сайти 18 національних бібліотек з розглянутих 91¹. Не будучи представленою в

¹ Не містять посилань на соціальні мережі веб-сайти національних бібліотек Узбекистану, Болгарії, Польщі, Йорданії, Греції, Ірану, В'єтнаму, Багамських Островів, Пакистану, Бангладеш, Індії, Бутану, Лівії, Азербайджану, Туреччини, Ліхтенштейну, Данії, Мексики, Куби.

жодній з популярних у бібліотечному середовищі Європи й Америки соцмереж, Національна бібліотека Китаю має власні сторінки в трьох соціальних мережах китайського сегмента інтернет-середовища.

З переліку бібліотек, які не мають власного представництва в соціальних мережах, можна припустити, що невикористання означеними бібліотеками можливостей платформ соціальних мереж зумовлюється, переважно, ідеологічними, зокрема, релігійними міркуваннями, фінансовим чинником та небажанням виходити за межі власного національного інформаційного простору.

Найбільш популярними серед вітчизняних національних бібліотек є такі соціальні мережі: Facebook, в якій представлені всі інституції, та ВКонтакте, в якій має власні сторінки половина національних бібліотек України. Дві національні бібліотеки – Національна бібліотека України для дітей і Національна історична бібліотека України – представлені на платформі YouTube.com, одна – в мережі Instagram (Національна бібліотека України для дітей). Найбільш активно використовує соціальні мережі для просування власних продуктів і послуг, рекламування своєї діяльності, власних фондів Національна бібліотека України для дітей, яка послуговується кількома соціальними мережами: Facebook, ВКонтакте, YouTube.com та Instagram. Лише в одній соціальній мережі – Facebook – представлені Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Національна парламентська бібліотека України та Одеська національна наукова бібліотека імені М. Горького (табл. 2).

Таблиця 2

Представленість національних бібліотек України в соціальних мережах

Назва бібліотеки	Facebook	ВКонтакте	Flickr.com	Twitter	Pinterest	Instagram	YouTube.com	iTunes
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	+	-	-	-	-	-	-	-
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника	+	+	-	-	-	-	-	-
Національна парламентська бібліотека України	+	-	-	-	-	-	-	-
Національна бібліотека України для дітей	+	+	-	-	-	+	+	-
Одеська національна наукова бібліотека імені М. Горького	+	-	-	-	-	-	-	-
Національна історична бібліотека України	+	+	-	-	-	-	+	-

На вибір бібліотекою соціальної мережі справляє вплив характер наявного в установі фонду, який значною мірою залежить від виду бібліотеки, аудиторії користувачів та підходів бібліотеки до використання соцмереж. Останнє визначається, з одного боку, ставленням бібліотечного персоналу до впровадження в свою діяльність нових форм та

інструментів, з другого – політикою, яка проводиться керівництвом книгозбірні.

Аналіз використання бібліотеками соцмереж мультимедійного контенту виявив, що серед послуг, які надаються в такий спосіб користувачам, переважають: 1) надання доступу до документів фонду; 2) інформування про інформаційні продукти бібліотеки; 3) інформування про нові надходження; 4) інформування про послуги (доступ до передплатених баз даних тощо); 5) інформування про заходи (конференції, круглі столи, презентації, майстер-класи тощо); 6) навігація інформаційними ресурсами (інформування про інформаційні проекти, новини книговидавництва, нові інтернет-платформи, сервіси тощо).

Що характерно, в мережах мультимедійного контенту деякі великі бібліотеки з розгалуженою структурою підтримують декілька сторінок (наприклад, Бібліотека Конгресу, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського), одна з яких загальнобібліотечна, а інші ведуться різними підрозділами і вирізняються відповідною специфікою.

Так, Бібліотека Конгресу у мережі Facebook представлена шістьма сторінками: Library of Congress, American Folklife Center, External Digital Preservation, National Library Service for the Blind and Physically Handicapped, Law Library of Congress, Performing Arts at the Library of Congress. НБУВ, окрім головної сторінки бібліотеки, представлена у Facebook ще дев'ятьма сторінками: Фонд Президентів України, СІАЗ Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Репортер СІАЗ, Національна юридична бібліотека, Рада молодих вчених НБУВ, Відділ музичних фондів НБУВ, Центр науково-бібліографічної інформації НБУВ, Австрійська бібліотека в Києві, Відділ стародруків та рідкісних видань.

Такий підхід дає змогу комплексно представляти як фонди бібліотеки, так і різні напрями її діяльності, а також забезпечувати адресне задоволення інформаційних запитів користувачів при їх більшому охопленні. Синергетичний ефект від узгодженої інформаційної політики стосовно підтримки функціонування в соціальній мережі різних сторінок однієї установи дає змогу говорити про формування бібліотечних мережових кластерів. Те саме стосується узгодженого представлення однієї бібліотечної установи в соціальних мережах різних видів – мультимедійного, аудіо- та візуального контенту.

Останні різняться за діапазоном їхнього інструментарію: можливістю коментувати контент, систематизувати його шляхом створення альбомів, папок або дощок, розмішувати крім графічного контенту ще й відео- або аудіо- тощо.

Якщо говорити про можливості для бібліотеки вигідно представити свої фонди, поповнити інформаційну базу та забезпечити користувачеві зручний доступ до документів, то тут першість серед соціальних мереж візуального контенту посідають сервіси Flickr.com і Pinterest.

Ще у січні 2008 р. Бібліотека Конгресу спільно з хостером фотографій Flickr.com запустила проект, виклавши в мережі понад 3 тис. фотографій з колекцій 30–40-х рр. минулого століття. Відвідувачів закликали робити мітки (теги), коментувати й залишати нотатки під представленими фото, сподіваючись, що це збагатить не лише культуру та обізнаність суспільства, а й саму колекцію, адже більшість фотографій містила невідомі об'єкти, що ускладнювало надання їх повного бібліографічного опису. У результаті за п'ять місяців з моменту започаткування проекту була оновлена інформація в 127 записах (за даними каталогу). «Проект, – як слушно наголошує В. Бондаренко, – наочно продемонстрував можливості використання сучасних технологій у процесі оптимізації керування знаннями в бібліотечній сфері, оскільки він створив умови для трансформації «прихованих» знань у наявні з їх подальшим оформленням, у даному випадку, у вигляді уточнених бібліографічних описів. Забезпечення можливості технічного переходу із зображення до розділу колекцій Бібліотеки Конгресу, у свою чергу, полегшувало користування сайтом бібліотеки і, таким чином, сприяло більш активному залученню потенційних користувачів. З іншого боку, усвідомлення користувачами бібліотеки своєї причетності до створення «нового знання» стало додатковим стимулом для їх активного користування бібліотечним інформаційним ресурсом» [1, с. 213].

У 2013 р. Британська бібліотека в рамках проекту «Ілюстрації, яких ніхто не бачив» («Unseen Illustrations») виклала у Flickr.com мільйон сканованих ілюстрацій з книг, опублікованих у XVII–XIX ст. Серед опублікованих матеріалів – мапи, художні ілюстрації, листи, копії настінних фресок, які у такий спосіб виявилися відкритими світу, оскільки їх розміщення на Flickr.com ввело їх у мережевий обіг і створило умови для пошуку пошуковими системами.

Науковці та куратори бібліотеки звернулися із закликом до публіки брати зображення і викорис-

товувати їх з будь-якою метою, оскільки всі терміни дії авторських прав на них вже минули.

Усі представлені ілюстрації забезпечені метаданими: з якої книги, тому, сторінки було взято зображення. Для складання метаданих за ключовими тезаурусами (часовий, географічний, предметний), котре вимагає наявності опису того, що зображено на ілюстрації, співробітники Британської бібліотеки, так само, як і у випадку з Бібліотекою Конгресу, запрошують користувачів допомогти їм зібрати більше інформації про представлені зображення.

Про популярність проекту та ефективність використання бібліотекою соціальної мережі свідчить той факт, що за кілька днів, після того як перші відскановані зображення були завантажені на сторінку бібліотеки у Flickr.com, вони набрали більше 6 млн переглядів і передруків.

Британська бібліотека так прокоментувала подію на своєму сайті: «Ми можемо знати, з якого видання, тому і з якої сторінки було взято зображення, але про саме зображення нам нічого невідомо. Ми повністю заохочуємо людей працювати з цими зображеннями, обробляючи і покращуючи їх. А вони допоможуть іншим заінтересованим працювати з випуском. Подібних корпусів зображень дуже мало у відкритому доступі. Викладаючи їх онлайн, ми сподіваємося ініціювати і підтримати вже існуючі дослідження, які вивчають друковану ілюстрацію, картографію та інші сфери, в яких наші зображення можуть виявитися корисними» [2].

Станом на серпень 2015 р. на платформі Flickr.com було представлено лише 12 національних бібліотек². Найбільшу колекцію створено Бри-

² Британська бібліотека (<https://www.flickr.com/people/britishlibrary/>); Бібліотека Конгресу (https://www.flickr.com/photos/library_of_congress/); Національна бібліотека Швеції (<https://www.flickr.com/people/25300312@N08/>); Національна бібліотека Австралії (https://www.flickr.com/photos/national_library_of_australia_commons/); Бібліотека і архіви Канади (<https://www.flickr.com/people/lac-bac/>); Російська державна бібліотека (<https://www.flickr.com/people/leninka/>); Національна бібліотека Іспанії (<https://www.flickr.com/people/biblioteca-cabne/>); Національна бібліотека Ізраїлю (<https://www.flickr.com/people/64126959@N03/>); Національна бібліотека Ірландії (<https://www.flickr.com/photos/youmlireland/>); Національна бібліотека Шотландії (<https://www.flickr.com/photos/nlscotland/>); Баварська державна бібліотека (<https://www.flickr.com/people/8460649@N05/>); Національна бібліотека Фінляндії (<https://www.flickr.com/photos/natlibfi/albums/>).

танською бібліотекою (завантажено 1 023 705 документів, які систематизовано у 1036 альбомів). Практично всі бібліотеки більшою або меншою мірою використовують платформу для представлення власних фондів. При цьому сторінки 7 з 12 бібліотек майже повністю (за винятком поодиноких альбомів) присвячені розкриттю багатства бібліотечних фондів, вони містять як зображення, описи окремих документів, так і цілих бібліотечних колекцій.

Водночас на Flickr.com можна легко розмістити візуалізовану інформацію й стосовно заходів, що відбулися у закладі, зображення будівлі самої бібліотеки, її приміщень. Як засвідчує досвід Національної бібліотеки Ізраїлю, з 70 створених на платформі альбомів її фонди представляють лише 8, а висвітленню різних заходів – презентацій, зустрічей, конференцій, форумів, виставок тощо присвячено 46 альбомів.

Змішані колекції, які містять і зображення документів з фондів бібліотек, і фотозвіти тих заходів, які проводились установою, зображення самої бібліотеки та її приміщень, сформували на Flickr.com Баварська державна бібліотека, Національні бібліотеки Ізраїлю, Ірландії та Фінляндії.

Альбоми Російської державної бібліотеки висвітлюють лише бібліотечні заходи, а документи з фондів бібліотеки презентуються в альбомах, присвячених бібліотечним виставкам.

Сервіс Flickr.com дає змогу супроводжувати представлені на цій платформі документи їх розгорнутим описом. Хоч такі можливості не означають обов'язкового надання такого опису усіма бібліотеками, зареєстрованими в цій мережі. Як виявило дослідження, одними з найбільш детальних описів, представлених у Flickr.com документів, вирізняються колекції зображень Бібліотеки Конгресу, Британської бібліотеки, Бібліотеки та архівів Канади. Серед наявних заповнених позицій – назва документа і дата його створення, ключові слова та теги, умови використання, унікальна URL-адреса, за якою цифрова копія документа зберігається на сайті бібліотеки, анотація або опис предмета зображення. Уточнюється, що користувач має змогу завантажити зображення і для цього пропонуються різні форми.

Водночас названі поля і можливості відсутні в описі зображень, представлених, у мережі, наприклад, Національною бібліотекою Швеції, Баварською бібліотекою та низкою інших. Національна

бібліотека Ізраїлю взагалі не надає опису розміщених у мережі документів.

Зауважимо, що формат соціальної мережі не вимагає дотримання певних стандартів опису представлених у ній документів. Більше того, такі стандарти наразі не розроблені й не узгоджені професійним бібліотечним середовищем. Утім, враховуючи статус бібліотечних інституцій як установ, котрі надають доступ до достовірної інформації, організовують інформаційні масиви і сприяють пошуку потрібної інформації, намагаються задовольняти запити користувачів у максимально повному обсязі, дотримання ними стандартів опису, що застосовуються для електронних документів з фонду бібліотеки, в середовищі соціальних медіа є вкрай бажаним, адже воно сприятиме впорядкуванню інформації, яка циркулює в інтернет-просторі, і забезпечуватиме її ефективний пошук відповідними системами.

Сервіс Flickr.com дає змогу переглядати розміщені бібліотекою на сторінці зображення в режимі стріму або потоку (від англ. Stream – потік), або перейти до ознайомлення з альбомами, в яких зібрані зображення певної тематики. Причому створені в сервісі альбоми можуть тематично збігатися, а можуть і відрізнятися від сформованих у фондах бібліотеки колекцій. Зокрема, альбом Бібліотеки Конгресу «Зустрічай більше скарбів» («Meet More Treasures») презентує зображення з 25 колекцій з фондів бібліотеки [30]. Утім, зазвичай створені бібліотеками на Flickr.com альбоми відповідають наявним у бібліотечних фондах колекціям.

Дещо інший підхід спостерігаємо в мережі Pinterest. Для створених в цій мережі альбомів єдиний принцип систематизації – тематика. Отже, альбом бібліотеки в Pinterest може включати цифрові копії фото, листівок, малюнків, відео, створені різними авторами в різні часи, але об'єднані однією тематикою.

Так, представлені Бібліотекою Конгресу дошки (альбоми) «Пішов на риболовлю» («Gone Fishing»), «Цвітіння сакури» («Cherry Blossoms») або «Читання» («Reading») містять зображення, які зберігаються в різних колекціях бібліотеки, і представляють як фото, так і зображення книжкових обкладинок, ілюстрацій, малюнків, об'єднаних обраною темою.

Водночас, тематика окремих дощок може передбачати об'єднання однотипних за своїм характером документів. Наприклад, представлена Британською бібліотекою дошка «Понеділок Мануск-

риптів» («Manuscript Monday») містить зображення винятково рукописних документів з фондів бібліотеки.

Підходи різних бібліотек до використання сервісу Pinterest мають свої особливості. Для одних установ – це платформа для представлення, переважно, їхніх фондів. У першу чергу, це стосується Бібліотеки Конгресу, серед 45 дошок якої у Pinterest 43 присвячені тематичному висвітленню документів з фондів бібліотеки – фото, малюнків, плакатів, листівок, газетних вирізок, книжкових обкладинок, ілюстрацій та сторінок. Виняток – дошка «Бібліотечна крамниця» («Shop the Library»), яка рекламує різні товари із зображеннями документів бібліотечного фонду, котрі можна придбати в бібліотеці, через Інтернет, та дошка «Місяць національної поезії» («National Poetry Month»), що містить як цифрові копії фото відомих поетів, їхніх рукописів, опублікованих творів з фондів бібліотеки, так і зображення «Поетичної вітальні» («The Poetry Room») Бібліотеки Конгресу, вебкасти фрагментів присвячених поезії заходів.

Так само в колекції з 15 дошок на платформі Pinterest Національної бібліотеки Нідерландів розкриттю бібліотечних фондів присвячено 12, 2 дошки містять зображення будівлі бібліотеки та її приміщень і ще одна – цікаві зображення книгознавчої та бібліотекознавчої тематики.

Більш комплексно використовує сервіс Pinterest Британська бібліотека. Вона не лише презентує багатство бібліотечних фондів, а й інформує користувача про можливості, які відкриває перед ним користування бібліотечними продуктами та послугами, особливості користування різними послугами, про заплановані бібліотечні заходи. Достатньо ілюстративно насичений у цьому контексті перший ряд дошок колекції Британської бібліотеки у Pinterest, серед яких:

- «Блоги Британської бібліотеки» (British Library Blogs) – містить зображення, опубліковані в блогах бібліотеки;
- «Почни з Британською бібліотекою» (Getting Started at the BL) – серед іншого містить чотири відеоролики: відеогіди з реєстрації в бібліотеці (Guide to registering to use the British Library) (рисунок), користування читальними залами (Guide to getting started in the Reading Rooms), користування колекціями для дослідників (Exploring the collections – The Researcher. Here's a quick guide to exploring the Library for researchers) та дизайнерів (Exploring the

Collections – The Designer. Here's a quick guide to exploring the Library for designers);

- «Подарунки Британської бібліотеки» (British Library Gifts) – містить зображення асортименту бібліотечної крамниці;
- «Зроблено з Британською бібліотекою» (Made with the British Library) – містить відеосюжети історії успіху користувачів бібліотеки, якого вони досягли завдяки користуванню бібліотечними фондами та влаштованим бібліотекою майстер-класам, а також зображення різних товарів, у дизайні яких було використано ідеї, тематику, ілюстрації творів з фондів бібліотеки.

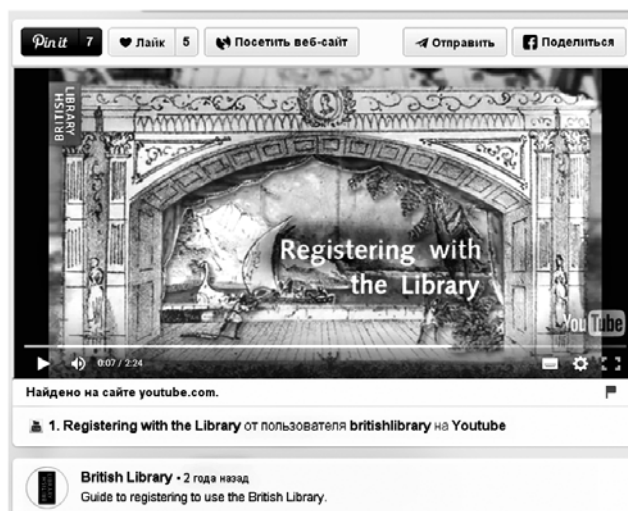

Рисунок. Відеогід з реєстрації в Британській бібліотеці, розміщений на сторінці бібліотеки в мережі Pinterest (Джерело: <https://www.pinterest.com/pin/23643966766043518/>)

На окремі дошки – «Будівля Британської бібліотеки» (British Library building) – зібрано різні зображення установи.

Подібний підхід до використання платформи Pinterest застосовує Національна бібліотека Хорватії, з 15 створених дошок якої лише 8 присвячено безпосередньому висвітленню документів з фондів установи. При цьому зображенням бібліотечної будівлі, сувенірів бібліотечної крамниці та цікавій книгознавчій тематиці відведено по 1 дошці, по дві дошки присвячено заходам за участю бібліотеки та подіям і особистостям хорватської історії.

Те саме спостерігається і у Національній бібліотеці Ізраїлю, окремі дошки якої присвячено виставкам (Exhibitions), подіям (Events at the Library), освіті і саморозвитку з бібліотекою (Jewish (informal) education and crafts; Education with NLI – Jerusalem Education with NLI – Chanukah), бібліотечній будівлі (The National Library Building) (див. табл. 3).

Представленість національних бібліотек світу на платформі Pinterest

Назва бібліотеки	Кількість (альбомів) дощок	Кількість документів (пінів)	Кількість користувачів, які підписалися	Тематика контенту (тематика колекцій: лише фонди чи фонди, заходи, виставки, сама бібліотека тощо)	Особливості опису представлених документів (назва, анотація, ключові слова та теги, правила використання, унікальна URL-адреса, за якою зберігається цифрова копія документа)	Формат контенту (лише зображення, чи є і відео-контент)
Британська бібліотека https://www.pinterest.com/britishlibrary/	30	1,8 к	245,5 к	Фонди – 14, заходи – 2, виставки – 7, відеогіди – 3, сама бібліотека – 1, просування книги – 2, бібліотечна крамниця – 1	Опис стислий – напр., місце створення і рік, або назва, або коротка анотація	Графічний, відео (вебкасти)
Бібліотека Конгресу https://www.pinterest.com/LibraryCongress/	45	1,2 к	4,7 к	Фонди – 43, заходи – 1, бібліотечна крамниця – 1	Предмет зображення (коротка анотація), автор, рік створення, місце зберігання документа, URL	Графічний, відео (вебкасти)
Національна бібліотека Ізраїлю https://www.pinterest.com/nliisrael/	29	206	155	Фонди – 22, заходи – 1, виставки – 1, сама бібліотека – 1, просування книги – 2, інше – 2	Опис стислий – напр., місце створення і рік, або назва і рік, або коротка анотація тощо.	Графічний
Національна бібліотека Хорватії https://www.pinterest.com/nskzagreb/	15	321	106	Фонди – 8, сама бібліотека – 1, заходи – 2, просування книги – 1, бібліотечна крамниця – 1, інше – 2	Назва, автор, місце, рік створення або розгорнута анотація	Графічний
Національна бібліотека Нідерландів https://www.pinterest.com/kbnederland/	15	1,7 к	302	Фонди – 12, сама бібліотека – 2, просування книги – 1	Назва, автор, рік створення, інколи URL	Графічний
Національна бібліотека Сингапуру https://www.pinterest.com/iremembersg/	17	1,3 к	545	Інше (проект «Пам'ять Сингапуру»).	Предмет зображення (коротка анотація), джерело зображення, інколи URL	Графічне

Незважаючи на широкі можливості Pinterest, станом на 1 вересня 2015 р. сайти лише 6 національних бібліотек, актуальні веб-адреси яких розміщені на порталі НБУВ, містили посилання на сторінки цих інституцій у Pinterest: Британської бібліотеки, Бібліотеки Конгресу, Національної бібліотеки Ізраїлю, Національної бібліотеки Хорватії, Національної бібліотеки Нідерландів та Національної бібліотеки Сингапуру. Частково така ситуація пояснюється відносною молодістю мережі – платформа Pinterest заснована у 2010 р. Водночас ресурс динамічно розвивається: у 2011 р. його було визнано найбільш швидко зростаючим сайтом. За два роки – станом на 2012 р. – аудиторія Pinterest нараховувала вже більше 11 млн користувачів, кількість яких продовжує стрімко зростати.

Бібліотекарі сьогодні активно вивчають перспективи використання Pinterest. Зокрема, керівництво Бібліотеки університету Реджайни (Канада) організувало експериментальне дослідження можливостей використання Pinterest як інструмента збагачення бібліотечних послуг і поглиблення комунікації з користувачами. Для роботи в Pinterest було сформовано команду з п'яти фахівців, котрі представляли різні відділи бібліотеки. Вони мали

створити і щоденно оновлювати бібліотечну сторінку в мережі, здійснюючи розміщення («піннінг») нових матеріалів по різних бібліотечних категоріях з метою підтримки інтересу до сторінки з боку університетського співтовариства [29, р. 2–3]. Бібліотечна сторінка (акаунт) була запущена у квітні 2012 р., на жовтень 2012-го вона мала вже 160 користувачів, які підписалися на 500 публікацій («пінів»), розміщених у 40 альбомах («дощках»). Публікації містили інформацію про нові книги за темою, фото відремонтованих бібліотечних приміщень тощо. Найбільш популярними дошками виявилися «Що Ви зараз читаете?» (What are you Reading?) та «Улюблені бібліотеки» («Libraries We Love»). Pinterest виявився зручним інструментом для візуального відображення нових назв книг разом з інтерактивними посиланнями на каталог бібліотеки [29, р. 5–6].

За висновками бібліотечних фахівців, Pinterest є ефективною платформою для комунікації між бібліотечними працівниками, викладачами і студентами, яка створила умови для відкритого діалогу, обміну інформацією, даючи змогу:

- просувати книги і читання (розміщуючи зображення обкладинок книжок, анонси майбутніх публікацій, інформацію про бібліотечні новини

та перелік літератури, якою бібліотека має намір поповнити свої фонди);

- підтримувати контакт з популярними письменниками, кількість яких у Pinterest зростає;
- організовувати корисні ресурси і наукові інструменти («дошки» з візуальними закладками для довідкових сторінок і статей, що обговорюються в межах навчальних курсів, ілюстрованих керівництв і довідників, онлайн-бібліографії тощо);
- обмінюватись і поширювати матеріали з певних галузей і в певних форматах (колекції електронних книг, фото і відео про історію певної місцевості, предметні рубрикатори з гіперпосиланнями на відповідні предметні веб-сторінки [36]).

Інша мережа графічного контенту – Instagram, яка станом на 1 вересня 2015 р. використовувалася 10 національними бібліотеками, надає порівняно менші сервісні можливості, ніж Pinterest. Зокрема, зображення в ній можна переглядати лише в режимі стріму, що доволі незручно, коли на сторінці розміщено вже багато публікацій. Більш давні світлини виявляються «прихованими» знизу сторінки і для того, щоб їх переглянути, потрібно постійно перетягувати бігунок на сторінці донизу. Мережа також не дає змоги систематизувати розміщені зображення по альбомах, папках, «дошках» тощо, що знову-таки, ускладнює користуван-

ня контентом у випадку його значної кількості та різноманітності тематики розміщених зображень.

Специфіка інструментарію мережі зумовила особливості її використання бібліотечними установами, які надають перевагу розміщенню на своїх сторінках в Instagram фото і відео з бібліотечних заходів, приміщень бібліотеки, візуалізованих анонсів книжкових виставок та презентацій, просто окремих (найбільш важливих) зображень книжково-бібліотечної тематики (табл. 4). Оскільки, зазвичай, ідеться не про документи з бібліотечних фондів, то представлені зображення супроводжуються відповідними описами пояснювального або коментуючого характеру: яка подія відображується, коли вона відбулась або відбується, хто взяв або візьме в ній участь тощо.

Виходячи з особливостей Instagram, використання мережі бібліотеками може бути ефективним у випадку оперативного розміщення інформації про ті події, які щойно відбулися в бібліотеці, або ті, що відбудуться невдовзі, з метою їх візуального рекламування, популяризації діяльності бібліотеки, просування її послуг і продуктів.

На відміну від розглянутих вище мереж візуального контенту, які містять, переважно, графічні зображення, мережа YouTube.com призначена для розміщення відео. YouTube.com є третьою за популярністю серед національних бібліотек мережею після мереж мультимедійного контенту Facebook і Twitter.

Таблиця 4

Сторінки національних бібліотек у соціальній мережі Instagram

Назва бібліотеки	Кількість публікацій	Кількість користувачів, які підписалися	Тематика контенту (тематика колекцій: лише фонди, чи фонди, заходи, виставки, сама бібліотека тощо)	Особливості опису представлених документів (назва, анотація, ключові слова та теги, правила використання, унікальна URL-адреса, за якою зберігається цифрова копія документа)
Національна та Університетська бібліотека Ісландії https://instagram.com/landsbokasafn	61	33	Книги, бібліотечні заходи,	Підписи. Опис відсутній
Національна бібліотека Кувейту https://instagram.com/KW_nccal/	6,926	28.5 k	Бібліотечні заходи, різне	Підписи. Опис відсутній
Національна бібліотека Норвегії https://instagram.com/nasjonalbiblioteket/	104	735	Бібліотечні заходи, цифрові копії окремих документів	Підписи. Опис відсутній
Національна бібліотека України для дітей https://instagram.com/nbu_for_kids/	105	103	Бібліотечні заходи	Підписи. Опис відсутній
Російська національна бібліотека https://instagram.com/national_library_of_russia/	112	201	Бібліотека, бібліотечні заходи, цифрові копії окремих документів	Підписи. Опис відсутній
Національна бібліотека Угорщини https://instagram.com/nemzetikonvytar	212	172	Бібліотека, бібліотечні заходи, книги	Підписи. Опис відсутній
Національна бібліотека Фінляндії https://instagram.com/natlibfi/	269	92	Бібліотека, бібліотечні заходи, книги	Підписи. Опис відсутній
Національна бібліотека Ізраїлю http://instagram.com/nli_israel	175	266	Бібліотека, бібліотечні заходи, цифрові копії окремих документів	Підписи. Опис відсутній
Національна бібліотека Франції https://www.instagram.com/bibliothequebnf/	197	1679	Бібліотека, книги, різне	Підписи. Опис відсутній
Національна бібліотека Сингапуру https://www.instagram.com/iremembersg/	882	8 413	Різне (проект «Пам'ять Сингапуру»)	Підписи. Опис відсутній

Першими почали «освоювати» можливості YouTube.com для обслуговування користувачів і просування власних продуктів, фондів Бібліотека Конгресу і Британська бібліотека, сторінки яких у мережі з'явилися, відповідно, у червні і жовтні 2007 р. Станом на 20 грудня 2015 р. в YouTube.com представлено вже 27 бібліотек зі статусом національних. За кількістю розміщеного на сторінці контенту на сьогодні першість посідає Бібліотека Конгресу (2609 відео, систематизованих у 35 списків відтворення – плейлистів), із значним відставанням друге і третє місця займають відповідно Національна бібліотека Ізраїлю (493 відео в 68 плейлистах) і Російська національна бібліотека (454 відео в 14 плейлистах).

Слід зауважити, що кількість розміщеного відео ще не гарантує відповідної кількості переглядів створеного контенту. Так, за Бібліотекою Конгресу (10 804 153 переглядів) тут зберігається першість, однак друге і третє місця у цій «номінації» посідають відповідно Національна бібліотека Іспанії (1 376 468 переглядів на 329 розміщених відео) і Британська бібліотека (911 506 переглядів на 295 розміщених відео). А контент, розміщений на сторінках в YouTube.com Національної бібліотеки Ізраїлю і Російської національної бібліотеки був переглянутий лише, відповідно, 180 849 і 34 432 разів.

Отже, не завжди ті сторінки, які були засновані раніше, або на яких розміщено більше відеоконтенту залучають більшу кількість користувачів, які підписалися на сторінку, або мають більшу кількість переглядів. Є випадки, коли бібліотека створює сторінку на декілька років пізніше за іншу установу, однак досить швидко не лише наздоганяє її за кількістю користувачів, а й починає її істотно випереджати. Такий результат дає привід говорити про ефективність бібліотечних сторінок, яка визначається співвідношенням кількості переглядів і кількості розміщеного матеріалу. Чим більшим буде показник, тим вищою виявиться ефективність сторінки.

Ефективність функціонування бібліотечної сторінки в мережі YouTube.com можна визначити за формулою:

$$E = Q_v : Q_r,$$

де E – ефективність сторінки, Q_v – кількість розміщеного відео, Q_r – кількість переглядів.

У процесі підрахунків, наприклад, вдалося встановити, що ефективність функціонування сторінки Британської бібліотеки дорівнює 3089 (911 506 : 295), Бібліотеки Конгресу – 4141

(10 804 153 : 2609), Національної бібліотеки Іспанії – 4183 (1 376 468 : 329), Національної бібліотеки Ізраїлю – 366 (180 849 : 493).

Як бачимо, найефективнішою виявилася сторінка в YouTube.com Національної бібліотеки Іспанії. Вона випередила засновані на два роки раніше сторінки Бібліотеки Конгресу і Британської бібліотеки. Водночас сторінка Національної бібліотеки Ізраїлю виявилася найменш ефективною з обраної групи бібліотек, незважаючи на друге місце за кількістю розміщеного на ній відео.

Іншим показником ефективності функціонування сторінки є співвідношення часу її існування і кількості переглядів розміщеного на сторінці відео, або середня кількість переглядів на рік. Наприклад, за рік функціонування сторінки Національної бібліотеки України для дітей у мережі розміщене на ній відео переглянули 18 255 разів (ефективність – 18 255 переглядів на рік), водночас відео, розміщене на сторінці Національної історичної бібліотеки України, за чотири роки переглядалося лише 889 разів, тобто середня кількість переглядів на рік становить приблизно 222 перегляди (889 : 4 = 222,25).

Отже, на сьогодні національні бібліотеки досить активно використовують соціальні мережі, змінюючи, таким чином, принцип комунікації з дистанційним користувачем: не користувач «приходить» до інформації через бібліотечний веб-сайт, а створена бібліотекою інформація «йде» до користувача за допомогою соціальної мережі. При цьому використання в бібліотечній практиці соцмереж різного формату та декількох сторінок в одній мережі сприяє посиленню адресності в обслуговуванні та створює синергетичний ефект у просуванні продуктів і послуг бібліотеки.

Національні бібліотеки світу найактивніше використовують мережі мультимедійного контенту. Використання ними соціальних медіа для розміщення візуального контенту – графіки і відео – хоча й розпочалося у 2007 р., поки що є недостатньо поширеним. Найбільше сторінок національних бібліотек у мережах візуального контенту створено в YouTube.com – 27. Проте це лише близько третини від усіх національних бібліотек.

Серед соцмереж візуального контенту найбільш пристосованими до бібліотечної специфіки є Flickr.com, Pinterest та YouTube.com, інформація в яких може систематизуватися по папках, «дошках» і списках відтворення (плейлистах). Причому

му, систематизовані бібліотеками документи у Flickr.com найчастіше відповідають складу бібліотечних колекцій.

Загальна тенденція у використанні бібліотеками соцмереж – відсутність чітких стандартів опису інформації, яка там розміщується, у багатьох випадках невелика кількість метаданих, потрібних для ідентифікації документів пошуковими системами. Позитивний досвід для наслідування у цьому аспекті накопичений Бібліотекою Конгресу і Британською бібліотекою. Тому їх структури опису документів можуть бути взяті за основу.

Важливо також визначати ефективність бібліотечної сторінки в соціальній мережі з тим, щоб зусилля, які докладаються для підтримання її функціонування, виправдовувались отриманим кінцевим результатом – задоволенням інформаційних потреб користувачів.

Список використаних джерел

1. *Бондаренко В.* Інноваційні технології як фактор розвитку сучасних інформаційних комунікацій інформаційно-аналітичного обслуговування дистантних користувачів бібліотеки [Електронний ресурс] / В. Бондаренко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол.: О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горovий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. – Вип. 32. – 416 с. – С. 207–221. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/images/naukprazi/32.pdf>. – Назва з екрана.
2. Британская библиотека (British Library) выложила на Flickr миллион иллюстраций : блог-пост [Электронный ресурс] // Принт. Культурология.Ру. – 2013. – 17.12. Режим доступа: <http://www.kulturologia.ru/blogs/171213/19536/>. – Заглавие с экрана.
3. *Булахова Г.* Бібліотеки в соціальних мережах та блогосфері як засіб рекламування / Г. Булахова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол. : О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горovий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2013. – Вип. 35. – С. 146–151.
4. *Вітушко А.* Діяльність бібліотек у соціальних мережах: проблеми інформаційної безпеки / А. Вітушко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол. : О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горovий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2013. – Вип. 35. – С. 213–220.
5. *Вітушко А.* Проблема використання в бібліотечно-інформаційному виробництві соціальних мереж з точки зору інформаційної безпеки / А. Вітушко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол. : О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горovий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2013. – Вип. 36. – С. 137–145.
6. *Вітушко Н.* Поширення інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек за допомогою соціальних мереж / Н. Вітушко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол.: О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горovий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2013. – Вип. 35. – С. 196–202.
7. *Мар'їна О.* Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії / Олена. Мар'їна // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 8. – С. 19–21.
8. *Мар'їна О. Ю.* Веб-технології в бібліотеках: нові можливості розвитку комунікаційного середовища [Електронний ресурс] / О. Ю. Мар'їна // Вісник Харківської державної академії культури. – 2012. – Вип. 36. – С. 105–114. – Режим доступу : <http://www.ic.kharkov.ua/RIO/v36/36-2-03.pdf>. – Назва з екрана.
9. *Мар'їна О.* Соціально-комунікаційні технології як засіб управління бібліотечно-інформаційною сферою діяльності [Електронний ресурс] / О. Мар'їна // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 3. – С. 26–28. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vkp_2013_3_10.pdf. – Назва з екрана.
10. *Назаровець М. А.* Використання комунікаційних можливостей соціальної мережі Facebook бібліотеками ВНЗ [Електронний ресурс] / М. А. Назаровець // Матеріали науково-практичної конференції «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», Львів, 2013 р. – Л. : Вив-во Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2013. – С. 183–190. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/21325/1/18-183-190.pdf>. – Назва з екрана.
11. *Самсонов М.* Представлення бібліотек на веб-сайті YouTube / М. Самсонов // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол. : О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горovий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2013. – Вип. 35. – С. 171–179.
12. *Струнгар В. В.* Бібліотечні проекти в соціальних медіа як джерела бібліотекознавчих досліджень / В. В. Струнгар // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол. : О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горovий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2015. – Вип. 41. – С. 371–381.
13. *Струнгар В. В.* Статистичний підхід до вивчення комунікації бібліотеки і користувача через соціальні медіа / В. В. Струнгар // Science and Education a New

Dimension. Humanities and Social Sciences. – 2015. – № III (11). – Issue 67. – P. 80–84.

14. *Тарасенко Н.* Розкриття бібліотечних фондів засобами соціальних мереж як фактор наповнення інформаційного простору / Н. Тарасенко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол. : О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2014. – Вип. 39. – С. 205–218.

15. *Терещенко І.* Бібліотечні продукти та послуги в соціальних медіа / І. Терещенко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол. : О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2013. – Вип. 35. – С. 165–170.

16. *Чернявська Л.* Представлення бібліотек у блогах та соціальних мережах як фактор покращення комунікації у віртуальному середовищі / Л. Чернявська // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол. : О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2013. – Вип. 35. – С. 152–164.

17. *Ярошенко Т. О.* Бібліотека, бібліотекарі та користувачі бібліотек в епоху Веб 2.0: виклики часу / Т. О. Ярошенко // Бібліотечна планета. – 2011. – № 1. – С. 17–22.

18. *Ярошенко Т. О.* Технології Веб 2.0 для бібліотек і користувачів : нові можливості розвитку бібліотечного середовища: посіб. для бібліотекарів за прогн. підвищ. кваліфікації / Укр. бібл. асоц., Нац. академія керівних кадрів культури і мистецтв, Центр безперервн. інформ.-бібл. освіти, Головний тренінгов. центр для бібліотекарів; Т. О. Ярошенко, Т. О. Якушко. – К. : Самміт-книга, 2013. – 106 с.

19. *Aharony N.* Twitter Use in Libraries: An Exploratory Analysis / Noa Aharony // Journal of Web Librarianship. – 2010. – № 4 (4). – P. 333–350.

20. *Ayu A. R. Riza.* Do You Facebook? Usage and Applications of Facebook Page among Academic Libraries in Malaysia / A. R. Riza Ayu, A. Abrizah // The International Information & Library Review. – 2011. – № 43 (4). – P. 239–249.

21. *Boateng F.* «Web 2.0 applications' usage and trends in top US academic libraries», [Electronic resource] / Frank Boateng, Yan Quan Liu // Library Hi Tech. – 2014. – Vol. 32. – Iss: 1, – P. 120–138. – Mode of access : <http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/LHT-07-2013-0093>. – Title from the screen.

22. *Burclaff N.* Developing a social media strategy. Tweets, pins, and posts with a purpose [Electronic resource] / Natalie Burclaff, Catherine Johnson // College & Research Libraries News. – July 2014. – vol. 75. – № 7. – P. 366–369. – Mode of access : <http://crln.acrl.org/content/75/7/366.full>. – Title from the screen.

23. *Chan Ch.* Marketing the Academic Library with

Online Social Network Advertising / Christopher Chan // Library Management. – 2012. – № 33(8). – P. 479–489.

24. *Chua Alton Y. K.* A Study of Web 2.0 Applications in Library Websites [Electronic resource] / Alton Y. K. Chua, H Goh Dion // Library & Information Science Research. – 2010. – № 32 (3). – P. 203–211. – Mode of access : <file:///C:/Documents%20and%20Settings/%D0%AE%D1%80%D0%B0/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/9474-23552-1-SP.pdf>. – Title from the screen.

25. *Collins G.* Social Media and Academic Libraries : Current Trends and Future Challenges [Electronic resource] / Gary Collins, Anabel Quan-Haase // American Society for Information Science and Technology. – 2012. – October 26–31, Baltimore, MD, USA. – Mode of access : <http://asis.org/assist2012/proceedings/Submissions/272.pdf>. – Title from the screen.

26. *Dickson A.* Social Networking in Academic Libraries : The Possibilities and the Concerns [Electronic resource] / Andrea Dickson, Robert P. Holley // New Library World. – 2010. – № 111 (11/12): – P. 468–479. – Mode of access : <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/03074801011094840>. – Title from the screen.

27. *Dowd N.* Social Media: Libraries Are Posting, but Is Anyone Listening? [Electronic resource] / Nancy Dowd // Library Journal. – May 7, 2013. – Mode of access : <http://lj.libraryjournal.com/2013/05/marketing/social-media-libraries-are-posting-but-is-anyone-listening/>. – Title from the screen.

28. *Gerolimos M.* Services for Academic Libraries in the New Era [Electronic resource] / Michalis Gerolimos, Rania Konsta // D-Lib Magazine. – July/August 2011. – Volume 17. – Number 7/8. – Mode of access : <http://www.dlib.org/dlib/july11/gerolimos/07gerolimos.html>. – Title from the screen.

29. *Hansen K.* Pinterest as a tool: applications in academic libraries and higher education (Pinterest jako narzędzie: zastosowania w bibliotekach akademickich i szkolnictwie wyższym) [Electronic resource] / Kristen Hansen, Gillian Nowlan, Christina Winter // Partnership : The Canadian Journal of Library and Information Practice and Research. – 2012. – Vol. 7. – № 2. – P. 1–11. – Mode of access : journal.lib.uoguelph.ca/index.php/perj/article/view/2011/2630http://babin.bn.org.pl/?p=2042. – Title from the screen.

30. Meet More Treasures. Album description [Electronic resource] // Flickr.com. Library of Congress. – Mode of access : https://www.flickr.com/photos/library_of_congress/sets/72157623631646607/. – Title from the screen.

31. *Phillips N. K.* Academic Library Use of Facebook: Building Relationships with Students / Nancy Kim Phillips // The Journal of Academic Librarianship. – 2011. – № 37 (6). – P. 512–522.

32. *Richardson R.* A Mightier Pin: Creating a Credible Reference Library on Pinterest at Murray State University

[Electronic resource] / Rebecca Richardson, Candace Vance, Elizabeth Price, Jeffrey Henry // Internet Reference Services Quarterly. – 07/2013. – № 18 (3). – Mode of access : https://www.researchgate.net/publication/263491802_A_Mightier_Pin_Creating_a_Credible_Reference_Library_on_Pinterest_at_Murray_State_University. – Title from the screen.

33. *Sachs D. E.* Striking a Balance: Effective Use of Facebook in an Academic Library [Electronic resource] / Dianna E. Sachs, Edward J. Eckel, Kathleen A. Langan // Internet Reference Services Quarterly. – 2011. – № 16 (1–2). – P. 35–54. – Mode of access: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10875301.2011.572457>. – Title from the screen.

34. *Stvilia B.* What do academic libraries tweet about, and what makes a library tweet useful? / Besiki Stvilia, Leila Gibradze // Library & Information Science Research. – October 2014. – Volume 36. – Issues 3–4. – P. 136–141.

35. *Thornton E.* Is Your Academic Library Pinning? Academic Libraries and Pinterest [Electronic resource] / Elaine Thornton // Journal of Web Librarianship. – 2012. – № 6 (3). – P. 164–175. – Mode of access : <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19322909.2012.702006?quer>

yID=%24%7BresultBean.queryID%7D#.VnazCbaLRH0. – Title from the screen.

36. *Waleszko M.* Bardzo pinteresujące! – nowa sieć społecznościowa Pinterest i jej zastosowania w kontekstach edukacyjnych [Electronic resource] / Małgorzata Waleszko // Babin 2.0. Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej. – 2012. – 26.09. – Mode of access: <http://babin.bn.org.pl/?p=1494>. – Title from the screen.

37. *Woodward S.* Building Library Community Through Social Media [Electronic resource] / Scott Woodward, Hazard Young, Doralyn Rossmann // Information Technology and Libraries. – Vol. 34. – № 1 (2015). – Mode of access : <http://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ital/article/view/5625>. – Title from the screen.

38. *Zoohorian-Fooladi N.* Personifying the social media presence of academic librarians: a uses and gratifications perspective [Electronic resource] / Niusha Zoohorian-Fooladi // These submitted in fulfillment of the requirement for the degree of doctor of philosophy. Faculty of computer science and information technology. University of Malaya, Kuala Lumpur, 2014. – Mode of access : http://studentsrepo.um.edu.my/4706/1/NIUSHA_ZOHOORIAN-FOOLADI_WHA100016.pdf. – Title from the screen.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2016 р.

UDC 027.54:004.7

Tetiana Hrančak,

Doctor of Social Communications, Head of the department of political analysis of Vernadsky National Library of Ukraine

USAGE SOCIAL NETWORKS AMONG NATIONAL LIBRARIES FOR PRESENTATION OF LIBRARY PRODUCTS AND SERVICES

The article presents the results of analysis of specific of usage among national libraries different social networks in the process of improving library service, it's particular explores the features of most popular networks of visual content as a platform for presentation of library products and services. The research questions guiding this study were: (a) What are the extent and nature of institutional social networks visual content use by national libraries? (b) What information do national libraries deliver through social networks visual content pages? (c) What standards of description information of national libraries on pages in social networks visual content? It was substantiated expediency of integrated approach to the usage by libraries of different social media visual content to achieve synergies in the presentation and targeting of funds, developing standards that describe submitted documents on social networks in order to improve the organization and management of information. It was suggested a formula for determining the effectiveness of library pages in social networks of visual content.

К е у о р д с: National Library, social networks, communication, Facebook, Pinterest, Flickr.com, Instagram, YouTube.com.

УДК 027.54:004.7

Татьяна Гранчак,

д-р наук по социальным коммуникациям, зав. отделом Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМИ БИБЛИОТЕКАМИ СОЦСЕТЕЙ ДЛЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ БИБЛИОТЕЧНЫХ ПРОДУКТОВ И УСЛУГ

В статье представлены результаты анализа специфики использования национальными библиотеками мира и Украины разных социальных сетей в процессе совершенствования библиотечного обслуживания, раскрыты особенности отдельных сетей как платформ представления библиотечных продуктов и услуг.

К л ю ч е в ы е с л о в а: национальная библиотека, социальные сети, коммуникация, Facebook, Pinterest, Flickr.com, Instagram, YouTube.com.

УДК 090.1-161.2(100):929 Слабченко

Ірина Матяш,

д-р іст. наук, професор,

провід. наук. співробітник Інституту історії України НАН України

«Світова бібліотека україніки» Євгена Слабченка як ідея і культурологічний проект народної дипломатії

У статті висвітлено процес заснування у 1950–1960 рр. у м. Ніцца (Франція) знаним репрезентантом європейського кіноавангарду, французьким кінооператором і режисером українського походження Євгеном Антоновичем Слабченком (Еженом Деславом) бібліотеки-архіву україніки.

Концепція Світової бібліотеки україніки кілька разів мінялася, створювалися нові відділи, робилися спроби заснувати видавництво для перевидання книжкових пам'яток. Особливість діяльності бібліотеки полягала у відкритому доступі до документальних скарбів усім бажаючим.

К л ю ч о в і с л о в а: Євген Слабченко, Світова бібліотека україніки, Українська дипломатична бібліотека.

Збирання Світової бібліотеки україніки та Дипломатичного архіву й бібліотеки в її складі було головним заняттям Євгена Слабченка (Ежена Деслава)¹ впродовж багатьох років: від початку 1950-х і до передчасної смерті у вересні 1966 р. Розуміння колишнім дипломатом і кіномитцем поняття «україніки» («все написане українцями і про Україну») корелювало з тлумаченням цього терміна засновниками Всенародної бібліотеки України (1918) як сукупності джерел (друкованих, рукописних, образотворчих) про національно-держав-

ний розвиток України та духовне життя українського народу, у т. ч. видань різними мовами про історію України та українського народу, його матеріальну і духовну культуру, народне мистецтво, мову, а також відповідних бібліографічних покажчиків [1]. Він навряд чи був знайомий зі статутом Національної бібліотеки України або працями з цієї проблематики Лева Биковського, Івана Кревецького, Сергія Маслового, Юрія Меженка, Петра Стебницького, Михайла Ясинського та інших, оскільки, отримавши призначення на посаду аташе Надзвичайної дипломатичної місії УНР у США, в січні 1919 р. назавжди залишив Київ.

Не суперечило розуміння творцем приватної бібліотеки поняття «україніка» і сучасним поглядам на його зміст (документи культурної спадщини України, які зберігаються за кордоном, і документи особового походження, що стосуються історії України та українського народу) [2] та сформульованим проф. В. Омельчуком ознакам документів, що можуть бути віднесені до фонду «Україніка»: 1) «твори друку, видані українською мовою незалежно від місця видання; 2) твори друку всіма мовами, видані на території сучасної України; 3) твори друку про Україну й український народ, видані в усьому світі всіма мовами; 4) твори друку, авторами яких є українці, українські установи, заклади, організації та об'єднання, видані в усьому світі, всіма мовами, незалежно від їх змісту» [3]. Нереальним для виконання емігрантом залишалося однак завдання збирання книжок, виданих в УРСР. Визначальним мотивом творення далеко за межами радянської України унікального, з точки зору географії та часових координат,

¹ Слабченко Євген Антонович (псевдоніми: Ежен Деслав, Євген Деслав, Євген Деслав-Слабченко, Євген де Слав та ін.; криптоніми: Є.Д., Е.Д., Д., ED; 8 грудня 1899 р., м. Таганча Канівського повіту Київської губернії (нині – Черкаська обл.) – 10 вересня 1966 р., Ніцца) – український громадський діяч у еміграції, кінорежисер, кінооператор, колекціонер бібліотечних і архівних зібрань, автор «Дипломатичної історії України». В юнацькі роки був одним із засновників дружин бой-скаутів у Білій Церкві, 1919 р. долучився до повстання Січових Стрільців, деякий час перебував у найближчому оточенні Симона Петлюри і Володимира Винниченка. У січні 1919 р. був введений до складу Надзвичайної дипломатичної місії УНР в США. Не потрапивши до місця призначення, залишився в еміграції, мешкав у Празі, Подебрадах, заснував українську пластову дружину у Празі. На початку 1920-х рр. переїхав до Парижа, почав займатися мистецтвом кіно (автор класичних вірців кіноавангарду «Монпарнас», «Електричні ночі», «Марш машин», «Генерали без гудзиків» тощо), став ініціатором створення більшості світових часописів з цієї тематики, був представником ВУФКУ в Парижі, працював у Франції, Іспанії, Швейцарії.

зібрання книг, присвячених українцям та Україні, було для збирача-аматора показати життєздатність української ідеї, українську присутність у більшості літературних і мистецьких здобутків людства світового масштабу.

Загалом, ідея створення книжкового зібрання українці, яка стала сенсом життя Євгена Слабченка в зрілому віці, очевидно, не була новою. На той час уже стала історією діяльність зарубіжної інституції, що акумулювала в своїх фондах архівну та бібліотечну українці, – Музею визвольної боротьби України в Празі (1925–1948) [4], про місце розташування фондів якого та потребу перенесення його на північноамериканський континент велися гострі дискусії ще з кінця 1920-х рр. Каленик Лисюк² пропонував профінансувати спорудження будинку для фондів МВБУ в Швейцарії [5]. Михайло Єремів³ висловлювався за створен-

² Лисюк (Лепикаш) Каленик Автономович (1889 – після 1977) – підприємець, філателіст, видавець, меценат, директор Українського музею (м. Онтаріо), голова Українсько-американської фундації (1959–1974), директор американських організацій «Конгрес оф Фрідом» і «Вейк ап Америка». Засновник Українсько-американської фундації. Видавець газет «На слідах» та «Музейні вісті».

³ Єремів Михайло Михайлович (1889 – 1975) – український громадсько-політичний діяч, журналіст, дипломат. Народився у с. Новоселиця Новоград-Волинського повіту в родині судді. Освіту здобував у київських навчальних закладах: у Другій та Восьмій (В. І. Петра) гімназіях, Університеті св. Володимира та Політехнічному інституті. Під час навчання в інституті очолював українську студентську громаду і відбув перше «політичне» покарання за переконання – 6 тижнів у Лук'янівській в'язниці за співпрацю в студентському оргкомітеті зі святкування 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Як представника студентських організацій Києва його було обрано на Всеукраїнському національному конгресі 1917 р. членом Української Центральної Ради. М. Єремів увійшов до складу ЦК УСДРП і репрезентував партію в Малій раді, обіймав посаду секретаря УЦР (6 листопада 1917 р. – 23 березня 1918 р.), редагував «Вісти з Української Центральної Ради». За доби Директорії УНР працював секретарем Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Італії (1919 – 1920 рр.), редагував її друковане видання «La Voce del Ucraina». По завершенню діяльності місії 1921 р. переїхав до Відня, потім – до Праги, викладав в Українській господарській академії в Подєбрадах (1924 – 1927 рр.), заснував і очолив Український центральний спортивний союз. Від 1928 р. і до смерті 16 вересня 1975-го (з деякими перервами) мешкав у Женеві. 1928 р. очолив інформаційне агентство «Ofinog» і до 1944 р. продовжував видавати бюлетені «Ofinog».

ня Женевської філії МВБУ і бачив себе в ролі її директора [6]. Андрій Жук розглядав можливість створення окремого архіву-музею ЗУНР [7]. У Канаді та США перші українські архіви-музеї створювалися 1944 р.: у Вінніпезі – Осередок української культури і освіти, у каліфорнійському Онтаріо – Український національний музей. До речі, засновник останнього Каленик Лисюк позиціонував його як спадкоємця МВБУ. Попри непорозуміння й взаємні звинувачення (обґрунтовані й необґрунтовані) всі власники великих документних колекцій (Євген Бачинський⁴, Михайло Єремів, Андрій Жук та ін.) були мотивовані потребою збереження української самосвідомості в еміграції, дієвим інструментом якого вбачали українську книжку. Створюючи приватні музеї, музеї-архіви чи бібліотеки, вони тим самим плекали надію зберегти свої документні скарби. Новизна ідеї Євгена Слабченка полягала в тому, що він прагнув створити установу, яка б мала функції бібліотеки та архіву, як культурний центр об'єднувала навколо себе різні групи українців та сприяла консолідації українців за кордоном, надавала вільний доступ до бібліотечних і архівних скарбів, популяризувала українську культуру, в т. ч. й шляхом дослідження і перевидання книжкових пам'яток.

Зрештою багато приватних колекцій знайшли своє місце в канадських архівах [2, с. 85–112]. Саме документи, що збереглися в фондах Бібліотеки та архівів Канади (Оттава, Онтаріо), бібліотеки Карлтонського університету (Оттава, Онтаріо), Архіву Осередку української культури і освіти (Вінніпег, Манітоба), уможливили реконструкцію процесу формування Євгеном Слабченком Світової бібліотеки українці, явлення про її зміст та

⁴ Бачинський Євген Васильович (1885–1978) – видатний церковний і громадсько-політичний діяч, журналіст, дипломат, архієпископ УАПЦ (С). Представник віденського відділу Союзу Визволення України у Швейцарії (1915–1917), редактор «Вісника СВУ» («La Revue Ukrainienne»), видавець і редактор церковного журналу «Еклезія». У 1917–1919 рр. – заступник директора українського пресового бюро, редактор тижневика «L'Ukraine et le Budget russe». Тимчасовий консул УНР у Швейцарії (1918). Генеральний секретар «Українсько-Швейцарської Торгової Палати» (1919–1922). Засновник «українського Архіву Швейцарії» (1935). Директор допомогового комітету українського «Червоного Хреста» на чужині (1939), засновник Центрального комітету допомоги «Українського Червоного Хреста» у Женеві. 7 травня 1955 р. хіротонізований на єпископа УАПЦ (Соборноправної) для Західньо-Європейської єпархії УАПЦ з осідком у Швейцарії (парафія Ружмон).

усвідомлення значення. За задумом митця-бібліофіла, його документна колекція мала знайти останній притулок у Києві, «коли Україна стане справді незалежною Державою» [8, с. 107], і надійти «в розпорядження Уряду Суверенної України» [8, с. 124]. Хоча, потрапити до фондів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР це унікальне бібліотечно-архівне зібрання могло ще за його життя, у середині 1960-х рр. Однак не судилося...

* * *

Євген Слабченко, котрий здобув визнання наприкінці 1920-х рр. на ниві європейського кіноавангарду як оператор і режисер Ежен Деслав, долучився до збирання українських архівів на початку 1950-х. Новий для себе напрям діяльності він відкрив, ознайомившись з діяльністю архіву, бібліотеки і музею Осередку української культури і освіти в Вінніпезі, куди потрапив 1949 р. в пошуках роботи на ниві кіно [8, с. 19].

Його кінокар'єра почалася невдовзі після приїзду до Парижа із Праги, де юнак мешкав деякий час після невдалої спроби стати дипломатом [9]. Місцем його побуту на той час стала емігрантська околиця – Біянкур. «Біянкур є фабричне паризьке передмістя. Сірий вигляд, повітря отруєне сажою, відсутність дерев... Будови симетричних майстерень-алетєє рів[но] займають довгі дільниці: тут знаходяться великі заводи самоходів Рено. Головним осередком білянкурського життя є Національна площа, на яку виходить найбільша брама заводів Рено. Довкола площі – маленькі кав'ярні та ресторани, так само як і брама, добрі знайомі багатьом паризьким українцям, що за часи своєї емігранщини працювали «на Рені», – описував згодом Слабченко в оповіданні «Хата на колесах» [8, с. 158] цю частину Парижа. Він також починав «життєву кар'єру» «простим робітником на заводі Рено» [10].

Матеріальні труднощі, неналежне знання мови та вже забута за п'ять років, які відділяли його від часу завершення гімназійної освіти у Білій Церкві на Київщині, шкільна наука були істотною перешкодою для отримання університетської освіти. Проте винахідливий юнак знайшов точку докладання своєї бурхливої енергії та нереалізованих амбіцій. У цьому районі містилася кіностудія, яка часто давала змогу емігрантам «попрацювати в кіно», набираючи статистів. Серед них, очевидно, був і Євген. Тоді й виникло його захоплення цим модним мистецтвом.

У квітні 1924 р. він закінчив спеціальні курси

кіномеханіків [11], а навесні 1925-го став слухачем російської навчальної кіностудії, де викладали соратник автора теорії «фотогенії» Луї Деллюка, творець теорії мистецтва «ліросфера» Жан Епштейн, Осип Руніч та інші діячі культури. Навчання в російській кіностудії тривало недовго. Восени приватний заклад закрила паризька поліція за рішенням суду через звинувачення у зйомках порнофільмів.

Одночасно на сторінках газети «Русское время», редактором якої був епатажний журналіст і видавець, киянин Олександр Філіппов, свого часу співвидавець газети «Голос Києва» [12], впродовж весни 1925-го – літа 1926 р. у розділі кінохроніки з'являлися його телеграфічного стилю дописи про новини світу кіно, підписані акронімами «С.», «Е.С.», «ЄДС» та ін. У 1925 р. Євген Слабченко почав співпрацювати з румунським журналом «Сінема», що виходив у Бухаресті, як автор рубрики «Кіно за кордоном», а 1926-го його ім'я з'явилося серед членів редколегії цього часопису. Свої матеріали він підписував творчим псевдонімом – Ежен Деслав (Ежен де Слав) – (французький варіант імені Євген – Ежен і прізвище-псевдонім, що означає «зі слов'ян»). До складу редколегії Слабченко входив під своїм справжнім ім'ям, яке закордонні видання зазвичай писали «Славченко». Щодо потреби вибору псевдоніма він згодом писав у оповіданні «Пан Серж»: «На Монпарнасі його називали – «Серж». Іноді, щоб краще пояснити про кого іде річ, додавали до «Сержа» – «Українець», тобто українець. Прізвище його ніхто не міг запам'ятати. Воно було задовге й зашироке, всі спроби скоротити й зробити це прізвище більш аеродинамічним були невдалі» [8, с. 158]. Від середини 1920-х рр. Слабченко переважно послуговувався творчим псевдонімом.

1926 р. Деслав-Слабченко зробив спробу здобути університетську освіту – записався на юридичний факультет Сорбонни, однак числився там лише перший триместр [11, с. 31]. Щоб бути ближчим до мистецтва, він деякий час працює електротехніком і декоратором у паризькій Опері, помічником режисера в театрі Жоржа (Георгія) Пітоєва. Свої «Кіноетюди» надсилав до всіх відомих мистецьких часописів Праги, Лондона, Софії, Москви. 1927 р. стає ще й французьким кореспондентом ВУФКУ, активно друкується у київському журналі «Кіно».

Тріумфальними видалися для Євгена Слабченка 1928–1929 рр. Тоді з'явилися його «Марш машин», «Електричні ночі», «Монпарнас», яким су-

дилося увійти до класики кіноавангарду, як і псевдоніму – Ежен Деслав – в історію світового кіно.

Під час Другої світової війни митець залишався поза політикою, працює для Спільки «Середземноморське кіно» у Мадриді. У листопаді 1948 р. кінооператор повернувся до Ніцци, а від вересня 1949-го почав брати участь у щорічному кінофестивалі в Каннах. Там він зустрівся зі своїм давнім знайомим – Володимиром Винниченком, домовився про «фільмування» його побуту. Проте, виконання домовленості дещо відклав, оскільки того ж року виїхав до Канади в пошуках режисерської роботи та доброго заробітку. Однак знайти місця на канадському кіноринку Деславу не вдалося й митець повернувся до Європи.

Проте подорож до Канади мала непередбачувані наслідки для Є. Слабченка. Він не знайшов пункту докладання своїх мистецьких здібностей, але зацікавився проблемою збереження документної спадщини українців у сенсі локалізації їх колективної пам'яті поза межами України та репрезентації української ідеї. Крім того, Є. Слабченко впевнився, що багато людей передають таким установам не лише книги та документи, а й «заощадження за тестаментом». Відтак він очікував на надходження певних коштів і для свого культурологічного проекту, який започаткував у січні 1954 р. у власному помешканні за адресою 6 bis Avenue Durante Nice⁵ як приватну установу синкретичного характеру – бібліотеку-архів. Назва установи неодноразово змінювалася: Світова бібліотека / збірка україніки (Міжнародна бібліотека українознавства), Український кіноархів, Архів української еміграції (з перспективою перетворення його на Східноєвропейський архів), Український дипломатичний інститут із Дипломатичною бібліотекою та видавництвом.

Добру нагоду для встановлення контактів із представниками українського мистецького світу він мав під час Першої зустрічі українських митців Америки й Канади з громадянством Торонто, підготовка до якої розпочалася у травні 1954 р. [13]. Вже у червні Є. Слабченко звертається до всіх, хто «має фільмові матеріали навіть і дуже короткі», з пропозицією передати йому ці матеріали на зберігання в Український кіноархів, «щоби уникнути їх загибелі». Водночас Деслав інформував, що вже має сцени, зняті в Європі, зокрема за участю відомих українських діячів, українських військових митців, котрі працювали в Парижі,

декілька сцен з життя українців у Празі і Мадриді, а весь матеріал відповідно законсервовано, що дасть змогу тривалий час зберігати негативну і позитивну плівку [8, с. 173].

З великим запалом Є. Слабченко розпочав широку рекламу своєї діяльності в цій сфері, залучав до неї знаних співвітчизників, розшукував дарувальників, іноді купував бібліотечно-архівні колекції українських діячів. Водночас митець намагався встановлювати якнайширші контакти з представниками різних установ у різних країнах, проводив публічні заходи, що надавало бібліотеці функцій українського представництва народної дипломатії. Ефективним майданчиком започаткування таких контактів стали кінофестивалі. Його участь у Міжнародному кінофестивалі ЮНЕСКО в Локкарні у липні 1954 р. уже була чітко мотивована з цих позицій. Він там «робив велику пропаганду українській справі» [8, с. 64], влаштувавши виставки української книжки. Митець уважно вивчав зарубіжний досвід реалізації подібних проєктів, мріяв про нові можливості для репрезентації українських видань на міжнародній арені. Зокрема, аналізуючи твори, присвячені людському виміру подій Другої світової війни, удостоєні премії Гонкура (найбільшої літературної премії Франції) – «Час мертвих» П'єра Гаскара, німецької премії Лессінга – «Аж до світанку» Альбрехта Геца, Деслав висунув ідею – «встановити українську премію в 1954 році за твір, написаний чужою мовою, де Україна є найкраще показана. Яка українська інституція уфундує цю премію?!» [8, с. 169].

Євген Слабченко неодноразово використовував мистецькі майданчики для популяризації свого нового захоплення. Так у лютому 1955 р. у рамках «Української міжнародної культурної акції» він організував виставку української книги в ательє Миколи Приходька в Торонто. Наступна подібна акція, присвячена виданням про Україну іноземними мовами, відбулася під час чергового Каннського кінофестивалю. На той час колекція Слабченка-Деслава мала вже 400 назв, її найціннішими примірниками були книга про Україну китайською мовою, видана в Харбїні 1939 р., та канадські видання про Україну, що побачили світ по закінченні Другої світової війни.

Стосовно подальшого розвитку бібліотеки україніки Є. Слабченко постійно консультувався з М. Єремїєвим, розраховуючи на його дієву допомогу. Той підтримував намір колеги створити бібліотеку українознавства, хоча і намагався «ко-

⁵ Нині там розміщено перукарню «Pierre Sevillano Coiffure» та кав'ярню.

ригувати» його з урахуванням свого попереднього досвіду та власних нереалізованих ідей. М. Єремійв вважав актуальним «утворити Центральну Українську Бібліотеку і постійний Культурний Центр (на зразок Академій, які існують по всіх більших містах Франції та Швейцарії. Встановити титул «Амбасадора Української Культури» і призначити для кожної більшої держави заслужену людину, яка має відповідні здібності, заслуги і зв'язки» [14]. Колишній дипломат і громадсько-політичний діяч допомагав Слабченку розшукувати можливих фінансових донорів. Зокрема, радив звернутися до «Easten European Fund in the USA (професори Mosley і Manopord)», адже вони дають УВАН у Нью-Йорку 60.000 доларів річно, – отже можуть дати і на бібліотеку, фонд Rockfeller'a і фонд Carnegu» [14]. З часом ідея формування Світової бібліотеки українки поступово трансформувалася в спробу створення «Міжнародної бібліотеки Українознавства» з осідком у Швейцарії (Женеві або Лозанні). Турбуючись про інтелектуальне та фінансове забезпечення проекту, Є. Слабченко запланував створити «Почесний Комітет Міжнародної бібліотеки Українознавства». До його складу серед перших він запросив Євгена Бачинського та його дружину Іду. Архієпископ натомість скептично поставився до «затії» заснування «Міжнародної бібліотеки Українознавства», вважаючи, що «це буде, як звичайно, «солом'яний вогонь» кількох ентузіастів і не принесе нічого сталого і позитивного!» [8, с. 231]. З огляду на численні факти продажу «на папір» українських книгозбірень, Є. Бачинський вказував Є. Слабченку на «невідкличність» такої долі для всіх емігрантських бібліотек до того часу, «поки ми не матимемо своєї держави і державних інституцій» [8, с. 278].

Проте песимістичні зауваження видатного українця не розхолоджували Є. Слабченка. Він використовував усі можливості для популяризації ідеї, активно збирав книги для збірки українки: зокрема, просив Єремійва посприяти в отриманні від Б. Маргоса видання Інституту українською мовою та чужими мовами (грузинською тощо) про Україну.

У процесі збирання українки Слабченко започатковував пов'язані з цією працею низку видавничих проектів. Найбільше його захопила ідея створення «Дипломатичної історії України», яку він згодом назвав «головною справою» свого життя [15]. Водночас він мріяв про видання «Українського світового путівника» («Всесвітнього путівника для українських туристів»), який міг

стати у нагоді українцям-туристам, котрі подорожують світом. Структурування передбачалося за країнами із зосередженням уваги на зв'язках з Україною: «що сучасне українське та історичне має кожне місто, названо українських митців, адреси українських закладів, музеїв, що мають українські експонати, відомості про знаних українців» [8, с. 112]. У цій серії мали побачити світ путівники: «Україна і Франція», «Україна й Італія», «Україна і Швейцарія», «Україна й Еспанія», «Женева, Лозанна, Вевей і Монтре в літературі 19-го століття», «Український Ватиканський путівник» тощо. На жаль, за браком часу, грошей, необхідної наукової компетенції унікальні проекти не знайшли свого втілення.

З березня 1958 р. Є. Слабченку почав надсилати свої документи капітан Святослав Шрамченко (помер 18 липня 1958 р.) – матеріали про себе, біографію, фото, статті, документи і навіть пакунок українських грошей. Особливу цінність становив альбом, який українець зберігав, щоб передати до Українського Морського Музею Вільної України [8, с. 88], з мрією, що найбільший корабель Чорноморського флоту колись носитиме його ім'я. Влітку 1958 р. Євген Слабченко купує архів відомого українського діяча, композитора Федора Якименка з багатьма невиданими композиціями і архів дипломатичних нот, меморандумів, меморіалів УНР, ЗУНР і центру УНР за кордоном. Підписуючи акт продажу, вдова Якименка зобов'язала не подавати ім'я чоловіка [8, с. 87]. Згодом Світова бібліотека українки поповнилася колекцією матеріалів із Австралії про Карпатську Україну (120 газетних і журнальних витинків).

Найбільшими книжковими надбаннями Слабченка на початок 1960-х рр. стали бібліотека та архів сина протоієрея Києво-Софійського собору Симеона Трегубова, випускника 1-ї Київської гімназії та університету Монпельє, вченого-біолога, директора Вілла-Франкської зоологічної станції Григорія Трегубова (понад півтори тисячі книжок і документів, серед яких матеріали про Тараса Шевченка, Марко Вовчок, Івана Мазепу, Михайла Драгоманова, рідкісні видання українки, у т. ч. видані перед Першою світовою війною) та бібліотека підприємця, власника невеликого готелю в Сошо, Данила Гречкосія – загалом близько 5000 томів.

Збираючи книги і документи української тематики, Євген Слабченко спершу не дбав про цілісність отримуваних колекцій. «Я все цікаве українське вибрав... для моєї збірки українки, а все

не цікаве (російською мовою) тепер ліквідую – головним чином обмінюю на українські книжки» [16]. Він пропонував для обміну: 70 брошур, присвячених колонізації Росією Сибіру, Середньої Азії, спробам заволодіти Тибетом, війні Росії з Китаєм у 1901 р., «справам російської Америки»; 40 брошур на «польські теми другої половини 19 століття». Шлях обміну й пожертв виявився продуктивним. Так, Польський літературний інститут у Парижі та редакція польського часопису «Культура» надіслали в обмін на польські видання книги поета, перекладача Юзефа Лободовського, присвячені Україні. Відома балерина українського походження Рома Прийма, яка перебувала в Ніцці під час свого європейського турне й особисто відвідала Світову бібліотеку українки Є. Слабченка, подарувала добірку фотодокументів про свої виступи на сценах різних країн світу. М. Єремійв передав повний комплект (40 примірників по 200–300 стор. кожний) редакційного ним упродовж 1928–1944 рр. бюлетеня «Офінор» французькою та українською мовами, що виходив у Женеві, Парижі, Римі й Мадриді [16]. Видання бюлетеня іспанською та італійською мовами видавець планував передати згодом. Поступово обсяг збірки зростав.

З метою збирання матеріалів для «Українського світового путівника» колекціонер вирушає до Сан-Ремо. Там він сподівався відшукати книги, які «могла мати під час побуту в Італії Леся Українка» [16]. Результатом цієї експедиції стали придбані для бібліотеки українки 80 видань XIX ст., що побачили світ у Києві й Москві, проте без жодних ознак належності до приватних зібрань. Серед них були «Невидані твори 1830–1884 рр.» (Київ, 1885) А. Подолинського, «Вірші» (Москва, 1888) та «Українські ярмарки» (Москва, 1858) І. Аксакова, «Історичне значіння української пісенної творчості» (Москва, 1872) М. Костомарова, «Гайдамака: українська бувальщина» (Київ, 1826) О. Сомова та ін. Виявивши в Сан-Ремо збірник видатного українського етнографа, поета-романтика, перекладача Амвросія Метлинського (1814–1870) «Думки, пісні та ще дещо» (Харків, 1839), Є. Слабченко невідкладно оприлюднив інформацію про знахідку. Він зауважив при цьому, що в українській бібліографії немає жодної згадки про це видання і «побавав» «Київській Академії Наук» хоча б до 150-річчя А. Метлинського знайти і видати у 1964 р. «це блискуче свідоцтво української культури першої половини 19-го століття» [16]. Такі поради, насолоджуючись статусом першовідкривача (як йому здавалося), Слабченко час-

то намагався давати науковцям радянської України, хоча брак профільної освіти і спеціальних знань часто ставав йому на заваді при експертних оцінках виявлених книжкових скарбів.

Справжню сенсацію Є. Слабченко знайшов, повернувшись до Ніцци. Йому вдалося придбати частину бібліотеки князя Михайла Кочубея, в складі якої до Світової бібліотеки українки потрапили праці Олександра Пипіна, Данила Мордовця, Миколи Костомарова, Євгена Гребінки, Теофіла Прокоповича, Василя Горленка, Зоріана Доленги-Ходаковського, Михайла Драгоманова та ін. [8, с. 122]. Особливо пишався колекціонер придбанням видань: «Краткое описание о козацком народе и о его военных делах, собранное из разных историй иностранных немецких, латинских, французских и русских через Бунчужного Товарища Петра Симоновского» (1765), «Реестра всего Войска Запорожского после Зборовского договора, составленная 1649 года, октября 16 дня», «Очерк истории Запорожского казачества» (СПб, 1878) М. Марковина. Розбираючи «Кочубеївський скарб», Є. Слабченко радів, що «має найкращу в світі українську бібліотеку» [8, с. 125]. На його думку, студії в будь-якій галузі українознавства вимагали ознайомлення з документами Світової бібліотеки українки. Відтак власник-колекціонер розпочав роботу зі створення в українських осередках Північної та Південної Америки, Австралії «Товариства Прихильників Світової Збірки Українки» [8, с. 130].

Бібліотечна евристика мала для Є. Слабченка майже сакральне значення. В усіх містах, куди колекціонер приїздив, він найперше розшукував бібліотеку, а в ній – відділ українки. Іноді йому доводилося вести серйозні дискусії з приводу назви відділу. Про один із таких випадків Є. Слабченко розповів Є. Бачинському: «Мав вільний час і поїхав з Берна до Лозанни. Заходжу до бібліотеки, що знаходиться в будові університету. Шукаю відділ Українкі бачу, що відділ має назву Рутеніен, я до секретаря, який відповідає «Так називається від давніх часів». Я жадаю побачення з директором, цей «авторитетно» мені заявляє, що назва «Україна» не є «офіційною». Я йому на це: «Україна належить до ОН, Швейцарія має представництво в офісі ОН, а Ви мені оповідаєте байки про «неофіціальність». Бачу, що і це на директора «не діє». Я піднімаюсь і кажу: «Якраз я їду до Берна, завтра передам цю справу Вашому урядові». Директор зблід, покликав секретаря і в... моїй присутності «Рутеніен» було закреслено і написано

«Укренієн» [8, с. 148]. Такі маленькі перемоги надихали митця.

У зв'язку з істотним кількісним зростанням фондів Є. Слабченко почав створювати каталог бібліотеки-архіву, який у травні 1961 р. уже мав 55 сторінок [8, с. 111].

Єремійв ставився до діяльності Деслава дещо упереджено, з огляду на невдалість своїх подібних проєктів, однак, постійно контактував із ним, намагався заручитися підтримкою женецьких наукових кіл і навіть пропонував своє помешкання («4 великих покої і 2 менші») під розміщення колекції. «Ідея моя слідує, – писав він Деславу, – заложити бібліотеку і при ній наукову установу, де б могли відбуватися відчити на українські теми, а також видавати власний бюлетень» [16].

На початку 1962 р. Є. Слабченко раптово змінює думку. «Цілком погоджуюсь з Вами, що Слов'янська бібліотека має більше виглядів і можливостей, отож рушаймо в цьому напрямку» [16]. Питання про створення слов'янського інституту, яке він спершу відкидав, набувало актуальності, очевидно, через нові знахідки в європейських бібліотеках.

На червень 1962 р. Світова бібліотека українки Деслава-Слабченка налічувала понад 4000 книжок про Україну та на українські теми вісімнадцятьма мовами світу. Архів складався з 15 000 витинків із преси про Україну (7000 витинків мали в назвах статей слово «Україна», 620 – «Київ»), 600 тек із документами, рукописами, бібліографічними списками, творами українських письменників, художників, артистів, композиторів, науковців, дипломатів, історичних діячів, котрі перебували за межами України, та 300 тек матеріалів про іноземців, пов'язаних із Україною і українською культурою.

У лютому 1963 р. ідеї Слабченка знову еволюціонували. У листі до Єремійва він зазначає: «Мене часто під час побуту в Швейцарії питали чому ми не створимо «Institut des Studes Ukrainiennes». Подумайте над цим, – але нема й що казати що в управі такого інституту я мушу мати відповідне місце» [16]. Водночас він заговорив про створення при бібліотеці українського кооперативного видавництва на пайових засадах для виконання замовлень з метою отримання прибутку. Колекціонер намагався встановити контакти з усіма українськими інституціями (книгарнями, видавництвами, громадськими об'єднаннями) та видатними особами з метою залучення їх до реалізації цієї ідеї. В переліку установ, до яких він

звертався, були зокрема видавництва: «Українська думка» (Лондон), «Український голос», «Новий шлях» та «Віра і культура» (Вінніпег), «Українське слово» (Буенос-Айрес), «Овід» (Чикаго), «Америка» (Філадельфія), «Гомін України» та «Вільне слово» (Торонто), «Рідна Церква» (Карлсруе), «Праця» (Парана), «Мета» (Мюнхен), «La Parole Ukrainienne» (Париж) [16]. Аргументація його звернень до приватних осіб полягала в тому, що Світова бібліотека українки як «одна з найкращих у світі» збереже надіслані до неї книги від «безслідної» загибелі [16].

У березні 1963 р. Є. Слабченко засновує «Вісті Збірки» – своєрідний інформаційний бюлетень, машинописне видання, в якому публікувалися стислі повідомлення про нові надходження до книжкового зібрання, «профільні» знахідки в зарубіжних бібліотеках та архівах, висвітлювалася діяльність Світової бібліотеки українки та анонсувалися культурні події, пов'язані з її функціонуванням.

Невдовзі зажеврила надія здобути для бібліотеки офіційний статус – у вигляді пропозиції «швейцарських офіційних чинників» щодо надання помешкання та коштів на її утримання [8, с. 124].

Однак матеріальна допомога надійшла зовсім з іншого боку – від Данила Гречкосія, який запропонував розмістити Світову бібліотеку українки на його віллі у Ніцці за адресою 20 bis Avenue Mont-Rabeau⁶. Сюди у травні 1963 р. переїхав і її упорядник з дружиною. Під приміщення бібліотеки виділили дві просторі зали: в першій зосередили «загальний літературний відділ», у другій – українську дипломатичну бібліотеку; архів українських письменників, митців, науковців, іноземців, які прислужилися Україні, та приватні архіви українських діячів, депоновані в збірці. Для зберігання архівних документів Є. Слабченко роздобув металеві скрині. Книги розмітили на дерев'яних полицях.

У новому приміщенні було дещо скориговано структуру колекції: у складі Української дипломатичної бібліотеки з'явився відділ Західної України. Тут накопичувалися матеріали про львівські корені короля Речі Посполитої та останнього герцога Лотарингії Станіслава I Лещинського (1677–1766), про історію кордону по річці Збруч, який у X ст. був східною межею Галичини, після Кревської унії 1385 р. розмежовував володіння

⁶ За цією адресою нині працює консульство Алжиру у Франції.

Польщі і Литви – Галичину і Поділля, у 1772–1918 рр. – імперії Габсбургів і Романових, а від 1918 р. і до початку Другої світової війни – «панської Польщі» та «країни Рад»; про плани Наполеона щодо докорінної політичної реорганізації Центральної Європи та спроби обміну польських провінцій Австрії на частину пруських володінь, передусім Сілезію [17]; про долю Тернопільщини після укладення «Шенбрунського» мирного договору 14 жовтня 1809 р. та окупацію Тернопільщини російськими військами у 1914–1916 рр.; про присвячену питанням вироблення спільного ставлення до деяких питань європейської політики офіційну п'ятиденну зустріч у Чернівцях двох імператорів: австрійського цісаря Франца I та російського царя Олександра I 1823 р.; про проект генерала І. Ф. Паскевича щодо окупації Східної Галичини після польського повстання 1831 р. та ін. Згодом новий підрозділ змінив назву на Відділ Галичини, Закарпаття, Буковини, Холмщини, Гуцульщини, Лемківщини, Волині й Поділля. До зібраних у ньому видань виявляла інтерес Управа Ради регіональних комітетів США з метою підготовки видань, присвячених окремим містам і повітам Західної України.

Нові відділи з'явилися за результатами бібліотечної евристики: «Матеріали для Української Військової Енциклопедії» та «Чого немає в українських енциклопедіях».

Бурхлива діяльність колекціонера, спрямована на формування книжкового фонду Світової бібліотеки україніки, як правило, знаходила розуміння й підтримку серед письменників-емігрантів, котрі хотіли в такий спосіб сприяти збереженню української мови і культури, популяризувати свою творчість у цьому контексті. Відтак, упродовж літа 1963 р. Євген Слабченко отримав із Нью-Йорка від земляків-письменників Миколи Горішного і Миколи Понеділка велику кількість книжок українських авторів. Випускник філологічного факультету Одеського університету, письменник, драматург і перекладач Микола Понеділок (Панасенко, 1922–1975), який після повоєнних поневірянь у таборах переміщених осіб з 1955 р. працював у слов'янському та німецькому відділах американської книгарні «Сурма», передав кілька власних книг, зокрема, збірки гуморесок «Вітаміни» (1957), п'єс «А ми тую червону калину...» (1958), гумористичних оповідань «Соборний борщ» (1960), новел, нарисів і оповідань «Говорить лише поле» (1962). Від Миколи Горішного до бібліотеки надійшла збірка «Юні сні» (1957).

Восени 1963 р. Є. Слабченку вдалося купити в Сан-Ремо і Монпельє низку книжкових зібрань. Найвизначнішим придбанням серед них він вважав надруковану в Москві 1873 р. повість Михайла Чайковського (Садика-паші)⁷ «Булгарія», присвячену стражданням народу під османським ярмом. Колекціонер називав її «слов'янським» романом і на підставі спогадів М. Єреміїва про зустрічі в Києві 1908 р. із осавулом М. Чайковського – Бужинським реконструював її попередню назву як «Козаки в Булгарії», стверджуючи, що остаточна назва з'явилася через заборону царською цензурою слова «козаки». Є. Слабченко вирішив, що знайдений ним примірник «може одинокий тепер у цілому світі» [18], тому почав шукати кошти для його перевидання. «Моя купівля бібліотеки в Сан-Ремо виявилася більш цікавою, ніж я гадав спочатку, – писав він М. Єреміїву. – Роман Садика Паші є дуже цікавий. Вже маю його видати. Але його та інші цікаві твори треба добре перекласти на українську мову – зробити справжню нову адаптацію. Наколи якесь добре видавництво авансує мені необхідні кошти на витрати по адаптації, пропануватиму Вам співпрацювати зі мною» [18].

⁷ Чайковський Михайло (Міхал) Станіславович (Садик-паша, 1804–1886) – легендарний український і польський політичний діяч, письменник, нащадок гетьмана Івана Брюховецького. Народився в шляхетській католицькій родині. З 1825 р. мешкає у Варшаві, бере участь у Листопадовому повстанні 1831 р. Після придушення повстання емігрував до Франції. 1850 р. перейшов на службу до турецького султана й прийняв іслам. Жив під ім'ям Мехмеда Садик-Паші. Під час Кримської війни організував козацькі сотні в турецькому війську. За військові заслуги отримав від султана титул «Око, вухо і правий престолу» та найвище військово-звання – беглербея. У серпні 1872 р., після прощення його російським царем Олександром II, повернувся до Російської імперії, прийняв православ'я, мешкав у Києві. Запросив Олександра II стати хрещеним батьком новонародженої доньки. На подаровані кумом-царем кошти придбав невеликий маєток у с. Бірки Остерського повіту (нині – Чернігівська обл. України) займався журналістикою, писав популярні повісті, друкувався в журналах «Киевская старина», «Киевлянин», «Московские ведомости», «Русский вестник», «Русская старина». Знайдена Є. Слабченком повість «Булгарія» вперше опублікована в журналі «Русский вестник» (1873, № 6–11). У цей час виходить друком і повість «З гирла Дунаю», а згодом – «Турецькі анекдоти» (1883), «Кирд-жалі» (1885), після його смерті побачили світ «Записки Михайла Чайковського» (1895). Див.: Історія України // Енциклопедичний довідник. – К.: Генеза, 2008. – С. 1402.

Ще одне видання за матеріалами, зібраними в Світовій бібліотеці україніки, «яких, певно ніхто не має за кордоном, а може і на Україні», Є. Слабченко планував підготувати до 150-річчя Тараса Шевченка. Редагувати збірник, до якого мали увійти спогади М. Костомарова про Т. Шевченка (1880), спогади товариша по Академії мистецтв Т. Шевченка Ф. Пономарова (1879), характеристика Т. Шевченка у спогадах А. Чужбинського (1861), уривки з автобіографії Т. Шевченка, написаної для «Народного читання» в 1860 р., шість листів Т. Шевченка до О. Бодяньського (1844–1854), п'ять листів Т. Шевченка до графині Анастасії Толстої (1859–1960), вірш Т. Шевченка «Миколі Івановичу Костомарову» (1847) та деякі інші документи, було доручено М. Єреміїву.

Находили до бібліотеки й нові дарунки. Так, Петро Дністрових надіслав фотодокументи та газетні публікації про виступ у вересні 1963 р. українського ансамблю «Орлик» на Міжнародному фестивалі музики, пісні і танцю в Дубліні. З Брукліна надійшла повна колекція праць письменника, науковця, засновника «Постійної комісії для збереження літературної та мистецької спадщини В. Винниченка» Василя Чаплєнка (В. К. Чапля). Зокрема, це збірки: оповідань «Любов» (1946), «Муза» (1946), «Увесьденечки» (1948), «Зойк» (1957); повістей «Пиворіз» (1943), «На узгір'ї Копет-Дагу» (1944), «У нетрях Копет-дагу» (1951), «Люди в тенетах» (1951), «Півтора людського» (1952), «Українці» (1960), «Загибель Перемітька» (1961), історичний роман «Чорноморці» (1948–1957), історично-побутова комедія «Знайдений скарб» (1944), історична комедія «Гетьманська спадщина» (1947) та ін.

У січні 1964 р. Є. Слабченко влаштував з нагоди 10-річчя існування бібліотеки-архіву україніки та Української дипломатичної бібліотеки офіційне свято, на яке запросив українців із Європи, США, Канади. На той час у складі Світової бібліотеки україніки і Дипломатичної бібліотеки вже налічувалося 4 780 позицій, велика кількість українських часописів, кварталників, місячників; понад 800 одиниць книг були присвячені темі кіно і телебачення. Архів мав 5700 вирізок про Україну, Київ, Другу світову війну, Карпатську Україну; 359 мап України, 240 фотографій з України за 1939–1942 рр. тощо [16].

Є. Слабченко прагнув створити максимально відкриту приватну книгозбірню. Головне завдання Світової бібліотеки україніки полягало в інформуванні світу про Україну, яку він безмежно любив, і

українців, силою духу яких пишався. З метою забезпечення реального використання інформації, зосередженої в матеріалах колекції, передбачалося створити сприятливі умови для роботи дослідників із документами бібліотечно-архівного зібрання. М. Єреміїв, радіючи, що «збірка набирає великої ваги», рекомендував другові «не йти слідами офіційних бібліотек, які сидять на книжках і дають їм спокійно догнивати», а зазначити в рекламі, що бібліотека створюється «до послуг українських науковців» і надається можливість резервувати «для бажаючих працювати кімнату при Збірці» [18]. Бібліотека справді «відчинила двері» для гостей і дослідників. Її відвідували практично всі українські діячі, що приїздили до Ніцци. Справжнє захоплення викликало у Святослава Гординського, який завітав до цього осередку українства, ознайомлення з книжковим зібранням князя М. Кочубея, зокрема виданою 1848 р. Осипом Бодяньським «Малоросійською перепискою, хранящейся в Оружейной Палате».

У цей час світ облетіла звістка про пожежу в Державній публічній бібліотеці Академії наук УРСР у Києві, що завдала величезних збитків як книжковому фонду, так і будівлі бібліотеки [19]. Вирізку з газети «Новий Шлях» про цю сумну подію надіслав Є. Слабченку М. Понеділок. Повідомлення стимулювало колекціонера до завершення давно розпочатого проекту. У зв'язку з утратою книжкового фонду в Києві зросло значення Світової бібліотеки україніки, тому він вирішив «роспочати... негайно акцію за створення великої центральної Української бібліотеки в Женеві з метою охоронити те цінне, що маємо за кордоном» [18]. Однак, уже в грудні 1964 р. Є. Слабченко висловив бажання продати бібліотеку, а отримані кошти спрямувати на видання українських книг. «Мені пишуть з Парижу (Унеско) що Київська Академія бажала би купити мою бібліотеку. Але як зробити з ними зв'язок? – ставив він чергове завдання перед М. Єреміївим. – Подумайте про це» [18]. На жаль, ця ідея не знайшла втілення. Хоча шанси для її реалізації існували. 21 листопада 1965 р. віце-президент АН УРСР академік І. К. Білодід інформував президію ЦК КПУ серед іншого і про те, що з числа 500 тисяч втрачених книг із дублетного і резервного фондів повернуто на полиці лише 250 тисяч одиниць літератури та придбано низку унікальних книжкових колекцій [20].

Щоб надати нового поштовху діяльності бібліотеки була зроблена спроба реорганізувати її в «Українську Бібліотеку-Архів-Музей» (УБАМ).

Статут нової установи у вересні 1965 р. розробив Євген Бачинський. Передбачалося, що засновники УБАМ – Є. Бачинський, Є. Деслав-Слабченко, Т. Гречкосій, котра дала в спадок родині Є. Слабченка своє майно й гроші, створять в Ніцці «не совітську, не католицьку, не царато-російську», а «солідну національну українську інституцію» [8, с. 316]. Однак, за кілька місяців спілкування Є. Бачинського і Є. Слабченка припинилося.

Деякий час Є. Слабченко комунікував з різними установами в радянській Україні, сподіваючись знайти шлях для своєї бібліотеки на батьківщину. На початку березня 1966 р. він отримав листа від Української державної консерваторії у Львові із запитом про композитора Вітвицького. Завдяки «певній відлизі» в культурних зв'язках України із Заходом [22], налагодились контакти із Товариством культурних зв'язків з закордоном (вул. Січневого повстання, 26)⁸, співробітники якого надсилали фото з України для зарубіжної преси, часопис «Вісті з України» та деякі книги для Світової бібліотеки україніки [22].

10 вересня 1966 р. Євген Антонович Слабченко раптово пішов із життя. Після його смерті документальне зібрання у вдови Слабченка – Деніз Слабченко-Борне – придбав музикознавець, скрипаль, педагог, знаний у Франції український громадський діяч Аристид Вирста. Достеменно невідомо, чи це була його власна ініціатива (як пояснював учений пізніше – з метою «врятувати цей цінний архів, щоби не пішов на сміття, як то дуже часто буває в нашій еміграції» [23]), чи громадське доручення перевезти зібрання з півдня Франції до Парижа. Відомо, що на запит Леоніда Череватенка через Національну комісію з питань повернення в Україну культурних цінностей Посольство України у Франції повідомляло про бажання професора Вирсти продати збірку. Однак державних коштів на придбання Світової бібліотеки україніки не було виділено. Нині цінне для України бібліотечно-архівне зібрання перебуває в при-

ватній власності у Парижі. Відтак мрії його упорядника залишаються невітленими.

На завершення зауважимо: ситуація, що склалася навколо Світової бібліотеки україніки Євгена Деслава, на жаль, не є унікальною. Нині існує об'єктивна потреба у вирішенні питання про реальну опіку держави над переміщенням еміграційних бібліотек та архівів в Україну або оцифровуванням документальних зібрань видатних осіб з метою доступу до бібліотечної та архівної спадщини, яку вони збирали для незалежної України.

Список використаних джерел

1. Дубровіна Любов, Степченко Ольга. Концепція національного бібліотечного та архівного фонду «Україніка»: історія становлення та розвитку // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1997. – Т. 2. – С. 15.
2. Матяш Ірина. Архівна україніка в Канаді: історіографія, типологія, зміст. – К., 2008. – С. 3.
3. Омельчук В. Ю. Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки / В. Ю. Омельчук // Бібл. вісник – 1995. – № 5. – С. 1–13.
4. Мушинка Микола. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів: Історико-архівні нариси. – К., 2005. – 160 с.; Боряк Тетяна. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010). – Ніжин : Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2011. – 544 с.; Палієнко Марина. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). – К. : Темпора, 2008. – 688 с., іл.
5. Мушинка Микола. Музей визвольної боротьби України в Празі... – С. 81.
6. ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 463, арк. 58.
7. Бібліотека і архіви Канади, Andry Zhuk fonds, R2297-0-3-E, vol.24, pl. 6.
8. Листування Євгена Деслава / упоряд., вступна стаття й коментар о. Юрія Мицика. – К., 2009. – С. 107.
9. Матяш Ірина. Чи був Євген Слабченко дипломатом? // Зовнішні справи. – 2014. – № 6. – С. 46–51.
10. Француженко Микола. Українські візії Євгена Деслава // Кіно-коло. – 1999–2000. – № 4–5. – С. 114.
11. Госейко Леонід. Про архів та дещо з кіноархіву Євгена Деслава // Кіно-коло. – 2005. – № 27. – С. 34.
12. <http://www.dommuseum.ru/index.php?m=dist&pid=15424&PHPSESSID=da6e293f80df7744931d451004f6ae4b>
13. Книга митців і діячів української культури – учасників Першої Зустрічі українських митців Америки й Канади з громадянством у днях 3–5 липня 1954 р. – Торонто : Друкарня оо. Василян, 1954. – С. 3–4, 76.
14. Бібліотека та архіви Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, Series I, D. Correspondence-Individuals, vol. 3.
15. Матяш Ірина. Доля «Дипломатичної історії Ук-

⁸ Українське Товариство Дружби і Культурного Зв'язку з зарубіжними країнами (УТДКЗ) створене 1959 р. на базі Українського товариства зв'язку з закордоном (1926–1959) з метою популяризації культури різних народів в Україні й українців за кордоном. Упродовж 1959–1968 рр. його очолювала Катерина Антонівна Колосова – радянський державний і громадський діяч, депутат Верховної Ради Української РСР 6-го скликання та депутат Верховної Ради Української РСР 7-го скликання, заступник міністра вищої і середньої освіти із зовнішніх зв'язків.

раїни» французького українця Євгена Слабченка // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки: міжвідомчий збірник наукових праць. – 2015. – № 24. – С. 391–410.

16. Бібліотека та архіви Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, Series I, D. Correspondence-Individuals, vol. 3, fl. 45.

17. *Ададуров Вадим*. Наполеон і Галичина: французькі плани обміну польських провінцій Австрії на Сілезію в 1806–1807 рр. // Проблеми слов'язнознавства. – 2000. – Вип. 51. – С. 69–75.

18. Бібліотека та архіви Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, Series I, D. Correspondence-Individuals, vol. 3, fl. 48.

19. *Дубровіна Л. А., Онищенко О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1941–1964. – К. : 2003. – 357 с.; *Бажан О. Г., Данилюк Ю. З.* Правда про «Справу Віктора Погружальського» або Хто і чому здійснив підпал Державної

публічної бібліотеки АН УРСР // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1997. – № 1–2/4–5. – С. 177–187; *Білокін С.* Пожежі київської Публічної бібліотеки АН УРСР 1964 та 1968 років // Пам'ятки України. – 1998. – № 3–4. – С. 145–148.

20. *Бажан О. Г., Данилюк Ю. З.* Правда про «Справу Віктора Погружальського» або Хто і чому здійснив підпал Державної публічної бібліотеки АН УРСР // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1997. – № 1–2/4–5. – С. 177–187.

21. Бібліотека та архіви Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, Series I, D. Correspondence-Individuals, vol. 3, fl. 49.

22. Бібліотека та архіви Канади, Mychailo Jeremijew fonds, 1999-00401-9, Series I, D. Correspondence-Individuals, vol. 3, fl. 46.

23. *Череватенко Леонід*. Необхідні доповнення про те, як «Фантастична візія» Євгена Деслава потрапила в Україну // KINO-KOLO. – 2004. – № 21. – С. 94–95.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2015 р.

UDC 090.1-161.2(100):929 Слабченко

Iryna Matiash,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Leading Researcher, Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine

«WORLD LIBRARY OF UKRAINIAN STUDIES» OF YEVHEN SLABCHENKO AS THE IDEA AND CULTUROLOGICAL PROJECT OF PUBLIC DIPLOMACY

The article covers the process of the Ukrainian Studies library-archive foundation in the 1950–1960s in Nice (France) by a famous representative of European cinematography avant-garde, French camera operator and motion picture director of Ukrainian origin Yevhen Antonovych Slabchenko (Eugene Deslaw).

Yevhen Slabchenko began collecting books written by Ukrainians and about Ukraine at the beginning of the 1950s inspired by the familiarization with the work of the archive, library and museum of the Center of Ukrainian culture and education in Winnipeg where he had come in 1949 while seeking employment in the area of cinematography. Not having found work in Canada relevant to his qualification, he returned to Europe and established a unique culturological project «World Library of Ukrainian Studies». The collector-amateur understood his mission as the preservation of the most valuable part of the Ukrainian nation documentary (book, manuscript, archival) heritage outside Soviet Ukraine with a view to its transfer to Ukraine when it finally gains its independence. As a genuine patriot he had no doubts that it would definitely happen. The concept of the World Library of Ukrainian Studies changed several times, new departments were created, and there were attempts to establish a publishing house for book monuments republishing. The distinctive feature of the library was an open access to documental treasures for everyone interested in them.

After the untimely death of Yevhen Slabchenko in September 1966 his librarian and archival collection has remained in France and has been in private ownership.

К е у о р д с: Yevhen Slabchenko, World Library of Ukraine Studies, Ukrainian Diplomatic Library.

УДК 090.1-161.2(100):929 Слабченко

Ирина Матяш,

д-р ист. наук, профессор, ведущий науч. сотрудник Института истории Украины НАН Украины

«МИРОВАЯ БИБЛИОТЕКА УКРАИНИКИ» ЕВГЕНИЯ СЛАБЧЕНКО КАК ИДЕЯ И КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПРОЕКТ НАРОДНОЙ ДИПЛОМАТИИ

В статье отражен процесс создания в 1950–1960 гг. в Ницце (Франция) известным представителем европейского киноавангарда, французским кинооператором и режиссером украинского происхождения Евгением Антоновичем Слабченко (Эженом Деславом) библиотеки-архива украиники.

Концепция Всемирной библиотеки украиники несколько раз менялась, создавались новые отделы, делались попытки основать издательство для переиздания книжных памятников. Особенность деятельности библиотеки заключалась в открытом доступе к документальным сокровищам всем желающим.

К л ю ч е в ы е с л о в а: Евгений Слабченко, Мировая библиотека украиники, Украинская дипломатическая библиотека.

Надія Стрішенець,

д-р іст. наук, зав. відділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Міжнародний стандарт каталогізації «Опис та доступ до ресурсу» («Resource Description and Access»): особливості впровадження

У статті розкриваються особливості нового міжнародного стандарту «Опис та доступ до ресурсу», призначеного для електронного середовища. Аналізується його термінологія, структура, стан упровадження у бібліотеках світу.

К л ю ч о в і с л о в а: правила каталогізування, каталогізаційна термінологія, бібліотечно-інформаційні стандарти, стандарт «Опис та доступ до ресурсу».

Розроблення, впровадження американськими та західноєвропейськими бібліотекарями якісно нових правил каталогізації, зокрема стандарту «Опис та доступ до ресурсу» («Resource Description and Access», RDA), свідчать про серйозні зміни, що відбуваються у такій важливій складовій бібліотечної діяльності, як каталогізація [1; 2]. Цей стандарт прийшов на зміну «Англо-американським правилам каталогізації» (AACR), а точніше їх другому виданню – AACR2. Розроблення RDA було зумовлене появою не просто нових видів видань, а нових носіїв і нового середовища, в якому вони взаємодіють. У 2005 р. західна бібліотечна спільнота дійшла висновку, що чинний стандарт AACR2, створений для моделі карткового каталогу, потребує докладнішого перегляду.

Мета, яку ставили перед собою розробники RDA, – вироблення правил каталогізації для усіх типів та видів інформаційних ресурсів на будь-яких носіях. Створені за RDA описи призначені для онлайн-каталогів з урахуванням їх функціонування у веб-середовищі, що дає змогу відображати різні зв'язки між ресурсами.

Варто зазначити, що і перше видання «Англо-американських правил каталогізації» (AACR1) 1967 р., і друге – AACR2 1978-го, і наступні його перегляди та доповнення ґрунтувалися на традиційних засадах і призначалися здебільшого для середовища, в якому домінував картковий каталог. AACR2 фахівці почали критикувати за невідповідність сучасним ресурсам, які нерідко складаються з кількох типів матеріалів, включаючи веб. І хоча ці правила були до-

сить добре розроблені в частині опису е-ресурсів, для того, щоб якнайповніше відповідати на виклики й можливості електронного світу, потрібне було їх фундаментальне переосмислення. Нові правила повинні були також враховувати можливість відображення опису ресурсу у будь-яких вихідних форматах, забезпечувати сумісність з існуючими записами в електронних каталогах. Тобто принципи RDA мали відповідати принципам AACR.

В основу нових правил фахівці поклали документ «Функціональні вимоги до бібліографічних записів» (Functional Requirements for Bibliographic Records, FRBR) [1, с. 240–257; 3], розроблений робочою групою ІФЛА. Оскільки головним чинником усіх змін стало електронне середовище, для аналізу структури бібліографічних даних група з підготовки Функціональних вимог обрала метод моделювання даних за допомогою поширеного засобу графічного подання схем саме електронних баз даних. Він називається модель «сутність – зв'язок» (entity – relationship model) [1, с. 243–244]. Над перенесенням моделі «сутність – зв'язок» на бібліографічний універс і працювала група дослідників ІФЛА упродовж 1992–1995 рр.

Якщо другий термін «зв'язок» у цій парі є загальнозрозумілим, то перший – «сутність» (entity) – не характерний для бібліотечної справи. Іноді «entity» перекладають як «об'єкт», але, оскільки у комп'ютерних науках українським відповідником є термін «сутність», то йому, очевидно, й варто віддати перевагу. Тим більше, що термін «об'єкт» є дуже багатозначним і завантаженим. А посилатися на модель, яка у комп'ютерному середовищі серед роз-

робників баз даних відома як «сутність – зв’язок», а у бібліотечно-інформаційному стане вживатися як «об’єкт – зв’язок», напевно, не зовсім виправдано.

До обрання моделі «сутність – зв’язок» розробників мотивувала також наявність у сучасних бібліотеках паралельних варіантів творів на різних носіях. Адже читачі можуть побажати одержати видання, пов’язані між собою. Приміром, віднайти п’єси Т. Шевченка («Назар Стодоля») чи П. Мирного («Лимерівна») у друкованій формі, у аудіо- чи відеOVERсіях театральних постановок, кінофільмів, електронних видань тощо. Функціональні вимоги якраз і розроблялися з метою забезпечення цього поєднання за допомогою каталогу. Таку можливість надає модель «сутність – зв’язок» – концептуальна модель пов’язаної СУБД, адже вона ідентифікує бібліографічні одиниці, їх атрибути (ознаки) та зв’язки між ними і відображає це, максимально враховуючи потреби читача.

Каталожні правила й раніше використовувалися у бібліотечному світі для того, щоб створити і взаємопов’язати бібліографічні записи у каталогах. Частково це досягалося у карткових каталогах, повніше в електронних каталогах першого й другого покоління за рахунок гіперпосилань (від прізвища автора, предметної рубрики, індексу класифікації тощо). Проте найповнішого показу семантичних зв’язків між різними записами можна досягти саме на основі нових правил. Принаймні так стверджують їх розробники.

Як бачимо, докорінно змінено назву стандарту. Насамперед, з назви вилучено словосполучення «Англо-американські», оскільки нові Правила мали стати міжнародними. Термін «каталогізація» (cataloguing) замінили на «опис ресурсу» (resource description) – термін, поширений у середовищі метаданих, які, у свою чергу, здебільшого пов’язуються з електронним середовищем. Слід відзначити, що новий стандарт загалом вирізняє своєрідна, відмінна від традиційної, термінологія [4]. Наприклад, до термінології RDA, як власне і AACR, не входить надто популярний в останні роки (не без впливу російської бібліотекознавчої літератури) термін «документ». Бібліографічному опису, за цим стандартом, підлягає не «документ», а «ресурс». І це відображено вже у самій назві – «Опис та доступ до ресурсу».

У стандарті відзначено, що «ресурс» може бути як матеріальним, «відчутним на дотик», так і невідчутним на дотик (веб-сайт). «Ресурс» означає не лише індивідуальну одиницю, але й сукупність або, навпаки, окремі компоненти таких одиниць

(наприклад, три аркуші карт, один слайд з комплекту слайдів, стаття з наукового журналу). Щодо способу видання розмежовується «ресурс, виданий як окрема одиниця», тобто ресурс, виданий як окрема фізична одиниця (наприклад, одностороння монографія). Стосовно нематеріальних ресурсів це окрема логічна одиниця (наприклад, pdf файл, виставлений на вебі).

Термін «об’єднаний (інтегрований) ресурс» чи, якщо точніше, – «ресурс, що об’єднується (інтегрується)» (integrating resource) стосується ресурсу, який поповнюється (доповнюється) або змінюється через поновлення. Він залишається нерозрізненим, тобто складається не з окремих частин, а є інтегрованим в одне ціле. Об’єднаний (інтегрований) ресурс може бути матеріальним (наприклад, незшитий, а лише скріплений розсувними кільцями довідник, котрий оновлюється шляхом заміни сторінок) або нематеріальним (наприклад, веб-сайт, який оновлюється постійно або циклічно, через певні проміжки часу).

У стандарті вживаються нові для українських бібліотекарів назви бібліографічних сутностей: твір (work), вираження (expression), втілення (manifestation), одиниця (item), зміст яких визначено нами у попередніх роботах [1, с. 246–250; 3]. Наприклад. Відомий твір – історичний роман Ліни Костенко «Берестечко». Друга сутність: вираження – це реалізація твору у вигляді тексту чи звукозапису. Окремими вираженнями цього твору, окрім оригінального видання, будуть переклади роману, доповнені чи навпаки скорочені його варіанти (наприклад, для школярів), ілюстровані видання (наприклад, відоме видання видавництва «Либідь» 2010 р. з ілюстраціями художника С. Якутовича). Якщо роман вийде зі значними історичними науковими коментарями, це також розглядатиметься як окреме вираження твору. А ось втілення – це конкретне видання твору. Втілень може бути багато, якщо книга перевидається часто. І остання сутність – одиниця – конкретний примірник з шифром, інформацією щодо місця зберігання, можливими автографами чи надписами, тобто атрибутами, що описують примірник. У каталожному записі описується кожна сутність, бо у примірнику усі сутності представлені одночасно.

Для розуміння нового стандарту важливо поглянути на його структуру. У першій частині – подано інструкції для запису ознак (атрибутів) сутностей відповідно до FRBR: розділи 1–7 охоплюють першу групу сутностей (твір, вираження, втілення, одиниця); розділи 8–11 – другу групу сутностей

(особа, рід / родина, колективний автор); розділи 12–16 містять третю групу сутностей (поняття, об'єкт, подія, місце).

Знайомство зі структурою розділів сприяє кращому розумінню нової філософії бібліографічного опису, яку репрезентує стандарт. Так, новим є перенесення акценту зі створення точок доступу, як це було в AACR2, на опис сутностей. Створення ж точок доступу розглядається у стандарті не настільки докладно, як опис сутностей. Як відомо, AACR2, як і ISBD та розроблені на його основі інші стандарти, зокрема й той, що використовується нині в Україні (ДСТУ ГОСТ 7.1:2006), передбачає три рівні каталогізації: від скороченого до повного. Хоча найчастіше використовувався другий рівень, який не мав на меті вичерпного чи близького до вичерпного представлення даних. Варто зауважити, що RDA не передбачає рівнів опису, натомість він визначає деякі елементи як основні.

Новий стандарт продовжує використовувати формат представлення бібліографічних даних MARC (йдеться про MARC21), попри дискусійність стосовно його відповідності вимогам сьогодення [5]. Звичайно, бібліотеки, зокрема Британська бібліотека, налаштовували свої системи, щоб пристосувати їх до нових або змінених полів MARC. Зміни, внесені до формату MARC21 для розміщення елементів RDA, описані на сайті Бібліотеки Конгресу під заголовком «RDA in MARC» (<http://www.loc.gov/marc/RDAinMARC.html>). MARC21 продовжує розвиватися, щоб підтримувати RDA.

На зміну MARC21 має прийти, з ініціативи Бібліотеки Конгресу, модель даних для бібліографічного опису, названа BIBFRAME ((Bibliographic Framework)). Саме вона забезпечить основу для бібліографічного опису у майбутньому, поєднання бібліографічних даних. BIBFRAME призначений для використання так званих пов'язаних даних (linked data), щоб зробити бібліографічні дані більш корисними як всередині, так і за межами бібліотечної спільноти. До речі, ще у 2007 р. Британська бібліотека провела у себе нараду, присвячену моделям даних, на якій була розглянута відповідність між RDA і моделями, що використовуються в інших спільнотах метаданих, у т. ч. і Дублінське ядро.

RDA висуває нові вимоги й до авторитетного контролю. Робочою групою ІФЛА розроблена Концептуальна модель «Функціональні вимоги до авторитетних даних» (Functional Requirements for Authority Data, FRAD), яка є продовженням і розширенням моделі «Функціональні вимоги до бібліографічних записів». Головна мета FRAD – визначити

структуру аналізу функціональних вимог для авторитетних записів, необхідну для підтримання авторитетного контролю та міжнародного розподіленого опрацювання авторитетних даних.

І ще один документ – «Функціональні вимоги до авторитетних записів предметних рубрик» (Functional Requirements for Subject Authority Data, FRSAD) – був напрацьований ІФЛА і опублікований у 2010 р. Він продовжує FRBR у частині використання предметних рубрик у процесі каталогізації, описує їх взаємодію та вимоги до авторитетного контролю предметних рубрик всередині бібліографічного універсу. FRSAD призначені для забезпечення та підтримання глобального обміну авторитетними списками предметних рубрик, взаємного використання предметних авторитетних даних.

Загалом «Опис та доступ до ресурсу» має значний потенціал, щоб стати основою міжнародного обміну бібліографічними метаданими через глобальні мережі. Розробники RDA від самого початку передбачали, що стандарт буде перекладений і функціонуватиме багатьма мовами, стане міжнародним. Правом на видання RDA володіють Американська та Канадська бібліотечні асоціації, Британський інститут професіоналів з бібліотеко- та інформаєзнавства у співпраці з видавництвом фахової літератури «Facet Publishing».

Незважаючи на значний обсяг (понад тисячу сторінок) [6], переклади стандарту робляться досить оперативно. На сьогодні на сайті RDA представлено відомості про його переклади німецькою, французькою, китайською, іспанською, фінською мовами (<http://www.rdatoolkit.org/translation>). Перший переклад стандарту здійснила Німецька національна бібліотека (Deutsche Nationalbibliothek). За угодою між співвидавцями RDA і бібліотекою, повний текст перекладу німецькою мовою був доступний безкоштовно на її сайті протягом 12 місяців ще у 2012–2013 рр. для ознайомлення й висловлення зауважень з боку бібліотечного співтовариства. 14 травня 2013 р. переклад з'явився на сайті RDA Toolkit. І лише 1 жовтня 2015 р. підрозділ бібліотечних стандартів Німецької національної бібліотеки (Франкфурт-на-Майні) повідомив, що бібліотека розпочала повну каталогізацію за новим міжнародним стандартом каталогізації Resource Description and Access. Викликає інтерес видання, обране для створення першого запису за новим стандартом. Це не німецька класика, і, навіть, не твір німецького автора. Це переклад книги сучасного американського письменника

Джонатана Франзена (Jonathan Franzen) – «Purity» (німецькою – «Unschuld»), яка, до речі, у самих Сполучених Штатах вийшла лише за місяць до цього – 1 вересня 2015 р. Один з героїв роману народився у Східній Німеччині. Йдеться у творі й про падіння Берлінської стіни.

Підготовка до переходу усіх ланок процесу каталогізації, тестування, навчання бібліотекарів тривали майже три роки. Національна бібліотека Німеччини не лише забезпечила переклад стандарту, навчання бібліотекарів по всій країні, підготовку технології, але й виступила керівником проекту переходу на новий стандарт в інших німецькомовних країнах – Австрії та німецькомовній частині Швейцарії. Бібліотеки трьох країн мали здійснити перехід на RDA до кінця 2015 р. Таким чином, було завершено важливий етап на шляху освоєння сучасної, перспективної системи каталогізації.

Онлайнова версія французького перекладу на сайті RDA з'явилася одночасно з німецькою, 14 травня 2013 р. Важливо, що і німецький, і французький переклади стали доступними на цьому сайті з повністю перекладеними користувацькими інтерфейсами для користувачів. Пізніше було долучено іспанський та китайський переклади. Щодо останнього, то Американська бібліотечна асоціація уклала угоду на переклад та видання друкованої версії RDA китайською мовою з Національною бібліотекою Китаю. Друкований переклад вивчатиметься та оцінюватиметься китайськими фахівцями з точки зору його використання у Китаї. Угода не передбачає поширення е-версії стандарту. Переклад RDA фінською координувався Національною бібліотекою Фінляндії і був опублікований на сайті RDA Toolkit у грудні 2015 р. Планується його регулярне оновлення відповідно до змін англійської версії.

На сьогодні за новим стандартом вже працюють: Бібліотека Конгресу та Національна медична бібліотека США (з 31 березня 2013 р.), Британська бібліотека (з 1 квітня 2013 р.), Національна бібліотека та архів Канади, Національна сільськогосподарська бібліотека США, національні бібліотеки Австралії, Малайзії, Сингапуру, Філіппін (http://www.rdatoolkit.org/RDA_institutions). Нещодавно приєдналася Німецька національна бібліотека. У процесі впровадження RDA у національних бібліотеках Фінляндії, Голландії, Ірландії, Шотландії та ін. З найвідоміших університетських бібліотек за новим стандартом вже працюють бібліотека Кембриджського та Бодлеанська бібліотека Оксфордського університетів,

бібліотеки Стенфордського, Чиказького університетів, університету Північної Кароліни у США. Нині готуються переклади італійською, шведською та іншими мовами.

Про масштаби поширення нового стандарту каталогізації у бібліотеках світу свідчить спеціальний випуск відомого фахового журналу «Cataloging and Classification Quarterly», який називається «RDA у світі» [7]. Ось неповний перелік матеріалів, що публікувалися на його шпальтах: Китайська дорога до RDA; Чи філіппінські бібліотекарі готові до RDA? Досвід Мінданао; RDA у Національній бібліотеці Сингапуру; Проблеми впровадження RDA в Іранську національну бібліографію: аналіз бібліографічних описів; Сприйняття й погляд на RDA іранських каталогізаторів : досвід Національної бібліотеки та архіву Ірану; Обізнаність, сприйняття та очікування бібліотекарів вишів Туреччини стосовно RDA; RDA в Ізраїлі; Адаптація RDA в німецькомовних країнах; Переклад RDA французькою; RDA іспанською; Застосування RDA до бібліографічних та авторитетних записів каталогу Національного університету Мексики; Впровадження RDA в Канаді; Впровадження RDA в часи змін : університет Мельбурна та ін. Найбільші фахові видавництва – «Facet publishing» та Видавництво Американської бібліотечної асоціації випустили немало науково-методичних посібників на допомогу вивченню, освоєнню та використанню нового стандарту [8–12]. Його впровадженню у всіх перелічених бібліотеках передували серйозний період навчання та підготовки співробітників. Організовувалися не лише спеціальні заняття, але й зустрічі з розробниками, семінари, а цілий цикл вебінарів триває й донині.

Українські бібліотеки мають обов'язково долучитися до цієї світової тенденції. При Українській бібліотечній асоціації вже створено групу фахівців провідних бібліотек та Книжкової палати України, які опікуються підготовчими роботами з перекладу нового стандарту українською мовою. Групою добираються фахівці, які володіють професійною англійською лексикою, вивчається досвід країн, які вже працюють за новим стандартом. Не слід забувати й про те, що впровадження RDA потребує високого рівня технологічного забезпечення процесу каталогізування у бібліотеках України. Це якраз і може стати основною перешкодою. Переважна більшість інтегрованих бібліотечних систем, що використовуються нині в українських бібліотеках, навряд чи спроможна підтримувати

функціонування нового стандарту. Тому робота з підготовки його українського варіанту має йти одночасно з пошуками програмного та технологічного забезпечення процесу каталогізації, який би відповідав вимогам сучасного інформаційного світу.

Вітчизняним бібліотекам для переходу на новий стандарт необхідно налагодити освіту і перепідготовку каталогізаторів. Обов'язковим має стати викладання основ нового стандарту на бібліотечно-інформаційних факультетах університетів, Харківської академії культури, Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв та ін.

Провідні бібліотеки України повинні стати активними учасниками семінарів, конференцій, спільних проектів з вивчення та впровадження нових правил, насамперед тих, які організує Європейська група RDA. Її скорочена назва – EURIG (European RDA Interest Group). Членом цієї групи можуть стати представники будь-яких європейських бібліотек. Так, минулого року група поповнилася турецькими бібліотекарями. Перехід бібліотек розвинутих країн світу на нові правила без участі українських книгозбірень у цьому процесі може ще більше віддалити нас від можливостей обміну бібліографічною інформацією, від рівноправної взаємодії у світовому інформаційному просторі загалом.

Список використаних джерел

1. *Стрішенець Н. В.* Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотечно-знавчий аспект : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – С. 167–257; 265–272.
2. *Стрішенець Н. В.* Каталог у епоху Google та Amazon // *Бібл. вісн.* – 2010. – № 3. – 16–27.

3. *Стрішенець Н. В.* Функціональні вимоги до бібліографічних записів // *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.* – К., 2010. – Вип. 28. – С. 158–175.

4. *Стрішенець Н. В.* Особливості термінології нового стандарту каталогізації «Опис та доступ до ресурсу» («Resource Description and Access») // *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. / М-во культури України, Київський нац. ун-т культури і мистецтв.* – К., 2013. – Вип. 7. – С. 102–105.

5. *Стрішенець Н. В.* MARC у XXI столітті: чи є шанси вижити? // *Матеріали другої науково-практичної конференції «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства».* Львів, 23 вересня 2010 р. / М-во освіти і науки України; Нац. ун-т «Львівська політехніка», Наук.-техн. б-ка. – Львів, 2010. – С. 105–113.

6. RDA: Resource Description and Access : 2015 Revision. – Facet publishing, 2015. – 1052 p.; Idem. – American Library Association, 2015. – 1056 p.

7. *Cataloging and Classification Quarterly.* – 2014. – Vol. 52, № 6–7 : RDA Around the World.

8. *Maxwell R. L.* Maxwell's handbook for RDA: explaining and illustrating RDA : Resource Description and Access using MARC 21 / Robert L. Maxwell. Robert. – London : Facet Publishing, 2014. – 608p. ; Idem. – Chicago : American Library Association, 2013. – X, 900 p.

9. *El-Sherbini M.* RDA: strategies for implementation / Magda El-Sherbini. – Chicago : American Library Association, 2013. – X, 394 p.; Idem. – Facet publishing, 2013. – 408 p.

10. *Welsh A.* Practical cataloguing: AACR, RDA and MARC21 / Anne Welsh and Sue Batley. – New York : Neal-Schuman Publishers, imprint of American Library Association, 2012. – XVI, 217 p.

11. *Jones E.* RDA and serials cataloging / Ed Jones. – Chicago : American Library Association, 2013. – XII, 215 p.

12. *Andrew P. G.* RDA and cartographic resources / Paige G. Andrew, Susan M. Moore, Mary Lynette Larsgaard. – Chicago : American Library Association, 2015. – VIII, 144 p.

Стаття надійшла до редакції 8.12.2015 р.

UDC 025.31(083.7)

Nadiia Strishenets,

Doctor of Historical Sciences, Head of department, Vernadsky National Library of Ukraine

INTERNATIONAL CATALOGUING STANDARD «RESOURCE DESCRIPTION AND ACCESS»: PECULIARITIES OF ITS IMPLEMENTATION

The features of the new standard designed for the digital world are described. The author also focuses on its terminology, structure and implementation in libraries all over the world.

К е у в о р д с: cataloguing rules, «Resource Description and Access», cataloguing terminology, library and information standards.

УДК 025.31(083.7)

Надежда Стришенец,

д-р ист. наук, зав. отделом Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

МЕЖДУНАРОДНЫЙ СТАНДАРТ КАТАЛОГИЗАЦИИ «ОПИСАНИЕ И ДОСТУП К РЕСУРСУ»: ОСОБЕННОСТИ ВНЕДРЕНИЯ

В статье раскрываются особенности нового международного стандарта «Описание и доступ к ресурсу», предназначенного для функционирования в электронной среде. Анализируется его терминология, структура, освоение библиотеками разных стран.

К л ю ч е в ы е с л о в а: правила каталогизации, каталогизационная терминология, библиотечно-информационные стандарты, стандарт «Описание и доступ к ресурсу».

УДК 025.59(083.7)

Зоя Романуха,канд. наук із соціальних комунікацій,
провідний методист Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки**Галина Швецова-Водка,**

д-р іст. наук, професор Рівненського державного гуманітарного університету

Термінологія бібліографічного інформування

У статті розглянуто терміни, що застосовуються для позначення бібліографічного інформування споживачів як одного з видів бібліографічного обслуговування. Особлива увага приділена термінам, що позначають види і форми бібліографічного інформування, зокрема в умовах впровадження електронних технологій. Запропоновано багатоаспектну фасетну класифікацію інформаційних послуг, які надаються сучасними бібліотеками в режимі бібліографічного інформування.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліографічне обслуговування, бібліографічне інформування споживачів, класифікація послуг бібліографічного інформування.

Нині бібліографічне інформування розглядається як вид бібліографічного обслуговування. Воно виокремлюється поряд із довідково-бібліографічним обслуговуванням (ДБО). Однак, у теорії бібліографії бібліографічному інформуванню приділялося значно менше уваги, ніж ДБО.

Серед термінів, що характеризували бібліографію у першому державному термінологічному стандарті ГОСТ 16448-70 «Библиография: термины и определения», виокремлювалися «Бібліографічне обслуговування» – «бібліографічна діяльність з доведення інформації про твори друку до читачів» та «Довідково-бібліографічна робота» – «бібліографічне обслуговування читачів у відповідності з отриманими запитамі» [3, с. 3]. Інших видів бібліографічного обслуговування цим документом не передбачалося. Аналогічний підхід застосовано і в наступній редакції термінологічного стандарту – ГОСТі 7.0-77 [4]. І лише в ГОСТі 7.0-84 «Библиографическая деятельность. Основные термины и определения» було стандартизовано термін «бібліографічне інформування» як «систематичне забезпечення бібліографічною інформацією у відповідності з довготривалими запитамі та (або) без запитів» [5, с. 18]. Цей термін тут застосовується в значенні, яке раніше передавалося терміном «інформаційно-бібліографічне обслуговування», але останній не був стандартизований.

У підручнику «Библиография. Общий курс» 1981 р., підготовленому колективом авторів за редакцією О. П. Коршунова, інформаційно-бібліографічне обслуговування визначається як один з провідних напрямів бібліографічної роботи

бібліотеки, як важлива ланка у загальній системі інформаційного забезпечення різних сфер суспільної практики. Його основна мета – регулярне оповіщення читачів про нові надходження документів, необхідні для їхньої наукової та виробничої діяльності [1, с. 447]. Відмова у подальшому від терміна «інформаційно-бібліографічне обслуговування», як зазначають І. Г. Моргенштерн [13] та О. П. Коршунов [12], була зумовлена його невідповідністю вимогам термінологічних норм, адже терміноелемент «інформаційно-бібліографічний» має внутрішню тавтологію, оскільки будь-яке бібліографічне поняття є інформаційним за суттю.

У дискусії, що передувала прийняттю ГОСТу 7.0-84 «Библиографическая деятельность. Основные термины и определения», Т. Ф. Павлик зазначала, що в терміні «бібліографічне інформування» не відображена його основна функціональна ознака – оперативність. Наполягаючи на тому, що у відповідному терміні повинна виражатися категорія часу, дослідниця запропонувала своє словосполучення – «поточне бібліографічне обслуговування», що витлумачувалося нею як процес бібліографічної діяльності з оперативного доведення до користувачів вторинної інформації про регулярні надходження документів з метою їх цілеспрямованого загального використання [14]. Однак, ця пропозиція не була підтримана. Рішення, прийняте укладачами стандарту, вважаємо обґрунтованим, тому що головною ознакою бібліографічного інформування є інформування, яке не тільки знайомить користувачів бібліотеки з новими документами, а й з документами,

опублікованими раніше. Отже, інформування про нові документи є важливим завданням, але не єдиним.

У «Короткому термінологічному словнику з бібліографознавства та соціальної інформатики» (1998 р.) термін «бібліографічне інформування» був замінений на «бібліографічне інформування споживачів». Це дало можливість, не змінюючи ні звучання, ні значення терміна, ввести його аббревіатуру: «БІС». Таке позначення відрізняється від широко відомої і усталеної аббревіатури терміна «бібліографічна інформація» (БІ). Визначення терміна «бібліографічне інформування споживачів» у згаданому словнику як систематичне забезпечення споживачів бібліографічною інформацією відповідно до довготривалих або постійно діючих запитів та (або) без запитів, відповідно до інформаційних потреб споживачів [11, с. 44–45] – вважаємо найбільш вдалим у практичному і теоретичному сенсі.

Останнім часом у неофіційному спілкуванні фахівців виникла дискусія щодо правомірності вживання терміна (поняття) «споживач» щодо інформації. Укладачі українських стандартів на термінологію бібліографічної діяльності вважають: «Інформацію не споживають, а використовують, отримують як послугу»; «інформацію не їдять, нею користуються, після користування вона залишається без змін», і тому пропонують термін «споживач інформації» замінити на «користувач інформації». Виходить так, що споживання інформації уподібнюють до споживання їжі, однак споживати можна не тільки їжу, але й духовні продукти; а те, що інформація при її споживанні не зникає – це аксіома інформатики.

Іноколи посилаються на Закон України «Про захист прав споживачів», де термін «споживач» визначено досить специфічно: «фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника» [15]. Таке визначення зумовлене призначенням цього закону, де не враховуються інформаційні потреби людини. Останні можуть бути пов'язані з будь-якою базовою діяльністю, в ході здійснення якої виникають інформаційні потреби.

На наш погляд, поняття «користувач» більше пасує установі. Користуватися чимось можна і не споживаючи те, чим користуєшся (наприклад, бібліотекою). Цілком правомірними є терміни «ко-

ристувач інформаційної системи», «користувач інформаційної установи», «користувач бібліотеки», але не «користувач інформації».

Для того, щоб людина усвідомила інформацію, їй треба саме споживати. Вислів «споживач інформації» завжди використовувався в цьому значенні. У теорії бібліографії одним із базових положень є поняття «система документ – споживач», де термін «споживач» позначає саме споживача інформації, зафіксованої в документі.

Від філологів доводиться чути й таку цікаву думку: «Користувач – це передусім той, хто користується певним майном, землею тощо. А споживач – це той, хто споживає якусь продукцію або є покупцем. Інформацію ми можемо просто сприймати (тобто споживати) або ж користуватися нею з користю для себе, для людства. Тож вибір залежить від контексту: йдеться про звичайних споживачів, котрі щовечора слухають новини, щоб їх послухати, чи про активних українців, котрі використовують інформацію для себе, для суспільства й для своєї країни». Така аргументація нагадує умовиводи Митрофанушки з відомої комедії Д. Фонвізіна: «П р а в д и н: Дверь, например, какое имя: существительное или прилагательное? М и т р о ф а н: Дверь? Котора дверь? П р а в д и н: Котора дверь! Вот эта. М и т р о ф а н: Эта? Прилагательна. П р а в д и н: Почему ж? М и т р о ф а н: Потому что она приложена к своему месту. Вон у чулана шеста неделя дверь стоит еще не навешена: так та покамест существительна».

У ГОСТі 7.0-99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения» є термін «інформування», котрий визначається як «забезпечення інформацією заінтересованих користувачів», і термін «бібліографічне інформування» – «систематичне забезпечення бібліографічною інформацією абонента відповідно до його довготривалого запиту» [6, с. 17]. У наведених визначеннях поняття «користувач» і «абонент» стосуються інформаційної установи, зокрема бібліотеки. Водночас, визначення бібліографічного інформування в ГОСТі 7.0-99 неповно характеризує сутність цього виду діяльності, спрямованого не тільки на забезпечення визначених інформаційних запитів, але й на задоволення об'єктивних інформаційних потреб споживачів, не завжди сформульованих у запитах [7].

У підготовленій російськими фахівцями «Библиотечной энциклопедии» (1996–2007) дефініція «бібліографічного інформування» дещо ширша, ніж у ГОСТі 7.0-99: «один з основних видів

бібліографічного обслуговування, що ґрунтується на сукупності процесів бібліографічної роботи з метою постійного чи епізодичного доведення до споживачів БІ, що розкриває інформаційні ресурси бібліотеки, а також окремих бібліографічних посібників» [2, с. 107]. Незрозумілим є вислів «а також окремих бібліографічних посібників»: чи бібліографічне інформування є сукупністю «процесів бібліографічної роботи» з бібліографічними посібниками, чи його метою є розкриття інформаційних ресурсів бібліотеки разом з «окремими бібліографічними посібниками». У статті також наголошується, що провідну роль у бібліографічному інформуванні відіграє регулярне (поточне) інформування абонентів про нову літературу, тому термін «бібліографічне інформування», зазвичай, вживається в значенні «систематичне забезпечення бібліографічною інформацією» [2, с. 7]. Однак систематичність у забезпеченні споживачів бібліографічною інформацією можна тлумачити не тільки як забезпечення новинками, але й як постійне, регулярне задоволення інформаційних потреб, у тому числі інформацією про раніше опубліковані документи.

У ГОСТі 7.0-84 «Библиографическая деятельность. Основные термины и определения» бібліографічне інформування вперше було поділене на три види за ознакою читацького призначення: індивідуальне, групове і масове [5, с. 18].

У ГОСТі 7.0-99 різновиди бібліографічного інформування не виділені, однак визначено види інформування залежно від категорії користувача [6, с. 6]. Визначення терміна «індивідуальне інформування» тут дещо гірше порівняно з попереднім ГОСТом 7.0-84, тому що з нього вилучено вказівку на «постійнодіючі запити окремих користувачів». Дефініція терміна «масове інформування» також недостатня, адже не вказує на відповідність масового інформування об'єктивним інформаційним потребам споживачів.

У ДСТУ 5034:2008 «Інформація та документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» інформування представлене лише терміном «вибіркове розповсюдження інформації; ВРІ» – «систематичне подання інформації про поточне надходження документів на постійно задані певні інформаційні запити зі зворотним зв'язком для коригування цих запитів» [8, с. 21]. Недоліки цієї дефініції: відсутність родового поняття, видом якого є ВРІ, і вказівка на те, що зворотний зв'язок потрібний для коригування запитів, тоді як він потрібний для коригування

діяльності системи, її вдосконалення щодо врахування наявних запитів і уточнення відповідей на них.

ДСТУ 7448:2013 «Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» (розділ «Інформаційне обслуговування користувачів бібліотеки») містить визначення понять «індивідуальне інформування» («інформування окремого користувача бібліотеки відповідно до його інформаційних потреб і запитів»), «групове інформування» («інформування групи користувачів бібліотеки, інформаційні потреби яких подібні»), «масове інформування» («інформування широкого кола користувачів бібліотеки щодо соціально значущих тем») [9, с. 28–29]. Ці визначення подібні до ГОСТу 7.0-99, при чому визначення «індивідуального інформування» покращене (див. зауваження до ГОСТу 7.0-99 вище). На жаль, визначення «масового інформування», так само як і в ГОСТі 7.0-99, не вказує на відповідність масового інформування об'єктивним інформаційним потребам споживачів.

Визначення цих термінів у різних джерелах загалом збігаються, але найбільш точними є визначення, подані в «Короткому термінологічному словнику із бібліографознавства та соціальної інформатики» [11, с. 45].

Сучасний підхід до бібліографічного інформування споживачів засобами електронної бібліографії демонструє Л. Ф. Трачук [17; 18]. Серед форм масового електронного БІС вона окреслює надання вільного доступу до електронного каталогу, до аналітичного банку даних, до бази даних «Нові надходження». Такі ресурси, подані на сайтах українських бібліотек, уможливають пошук інформації за багатьма параметрами, зокрема за датою надходження до бібліотеки, що дозволяє виділити бібліографічні відомості про нові надходження. Формами масового електронного БІС можуть бути також текстові бібліографічні покажчики, списки чи бюлетені нових надходжень, зведені каталоги нових надходжень, електронні «Календарі знаменних та пам'ятних дат», віртуальні виставки. Зауважимо, що «Календарі знаменних та пам'ятних дат» інформують не лише про нову літературу, а й про літературу, потрібну для відзначення тієї або іншої дати, у т. ч. про видання минулих років і навіть неопубліковані архівні документи.

Новою формою масового БІС є електронний дайджест – інформаційний продукт на електронному носії, що складається з фрагментів тексту ба-

гатьох документів (цитати, реферати, уривки), підібраних з необхідною повнотою і систематизованих чи впорядкованих за певною ознакою (хронологією появи публікацій чи датою подій, аспектами теми, авторськими концепціями, науковими школами тощо).

Комплексною формою електронного БІС є Дні інформації (вони можуть включати виставку нових надходжень, бібліографічний огляд, бібліографічні консультації тощо), під час яких інформація в електронній формі поширюється серед користувачів через локальну мережу університету [16].

Новітній підхід до системи ВРІ вдало відобразили В. І. Захарова і Л. Я. Філіпова. Вони вказали на відмінність автоматизованої системи ВРІ, яка полягає в тому, що сформульовані природною мовою запити перекладаються на інформаційно-пошукову мову цієї системи (у більшості випадків дескрипторну) і вводяться у пам'ять машини, утворюючи масив пошукових образів запитів [10, с. 192, 193].

Інформаційні послуги, що надаються бібліотеками ВНЗ на сучасному етапі в режимі бібліографічного інформування, можна представити у багатоаспектній фасетній класифікації таким чином:

	Недиференційовані	Диференційовані
1. За місцем надання	1. Стационарні 2. Виїзні 3. Віртуальні	1. Стационарні 2. Виїзні 3. Віртуальні
2. За формою видачі	1. Усні 2. Письмові 3. Електронні 4. Опубліковані у засобах масової комунікації (радіо, телебачення, газети, журнали)	1. Усні 2. Письмові 3. Телефонні 4. Електронні 5. Опубліковані у спеціальних журналах, газетах
3. За видом і змістом наданої інформації	1. Бібліографічні -тематичні 2. Фактографічні 3. Бібліотечно-документальні 4. Бібліометричні 5. Бібліотечно-орієнтувальні 6. Повнотекстові 7. Комплексні	1. Бібліографічні 2. Фактографічні 3. Бібліотечно-документальні 4. Бібліометричні 5. Бібліотечно-орієнтувальні 6. Повнотекстові 7. Комплексні 8. Навчальні
4. За видами джерел інформації	1. Традиційні (нонелектронні) 2. Електронні 3. Інтернет-орієнтовані (вебіографічні) 4. Різновидові	1. Традиційні (нонелектронні) 2. Електронні 3. Інтернет-орієнтовані (вебіографічні) 4. Різновидові
5. За хронологічною ознакою	1. Поточні 2. Ретроспективні 3. Перспективні	1. Поточні 2. Ретроспективні 3. Перспективні

6. За жанром	1. Окреме бібліографічне повідомлення 2. Бібліографічний список 3. Бібліографічний покажчик 4. Бібліографічний огляд 5. Бібліотечний каталог 6. Бібліографічна картотека - тематична - універсальна - спеціальна 7. База даних - бібліографічна - повнотекстова - фактографічна 8. Бібліографічний бюлетень 9. Бібліографічний журнал 10. Бібліографічний відділ у журналі, газеті 11. Календар знаменних і пам'ятних дат 12. Книжкова виставка 13. Виставка періодичних видань 14. День інформації 15. День бібліографії 16. Презентація видання 17. Електронна бібліотека	1. Окреме бібліографічне повідомлення 2. Бібліографічний список 3. Бібліографічний покажчик 4. Бібліографічний огляд 5. Тематична бібліографічна картотека 6. База даних - бібліографічна - повнотекстова - фактографічна 7. День спеціаліста 8. День кафедри 9. Система ВРІ 10. ДОК, ДЗК 11. Кільцева пошта 12. Бібліографічний бюлетень 13. Бібліографічний відділ у спеціальному журналі
--------------	---	--

Прокоментуємо деякі терміни і поняття. Так, місцем надання послуги бібліографічного інформування поділяються на стаціонарні, виїзні та віртуальні. Перші два види є традиційними, давно відомими (стаціонарні надаються в приміщенні бібліотеки, виїзні – за межами бібліотеки, можливо під час проведення конференцій чи інших заходів). Віртуальні послуги з бібліографічного інформування надаються бібліотекою через інтернет-середовище, вони є аналогічними послугам віртуального ДБО.

За формою видачі недиференційовані послуги бібліографічного інформування можуть бути усні, письмові, електронні, можуть надаватися різними засобами масової комунікації (радіо, телебачення, газети, журнали). Диференційовані послуги за цією ознакою мають деякі відмінності. Вони поділяються на усні, письмові (у спеціальних журналах, газетах), телефонні, електронні. Телефонна комунікація, як відомо, відбувається між окремими особами, тому вона не може бути масовою. З іншого боку, радіо і телебачення, друковані видання мало пристосовані для передачі цілеспрямованої диференційованої (індивідуальної чи групової) інформації, тому належать до недиференційованих форм.

За видом і змістом наданої інформації такі повідомлення бібліографічного інформування

поділяються на: бібліографічні, фактографічні, бібліотечно-документні (тобто представлені документами з бібліотечного фонду), бібліометричні, бібліотечно-орієнтувальні, повнотекстові і комплексні (у тому випадку, коли містять інформацію різних видів). Серед форм диференційованого інформування можна назвати навчальні повідомлення (такі, що знайомлять користувачів, наприклад, з методикою користування певною інформаційною системою з метою отримання інформації).

За видами представлених джерел інформації повідомлення бібліографічного інформування можуть бути: традиційні (нонелектронні), електронні, інтернет-орієнтовані (вебліографічні), різновидові.

За хронологічною ознакою, розрізняються повідомлення поточні, ретроспективні, перспективні. Звернемо увагу на цей поділ, адже він показує, що бібліографічне інформування передбачає не тільки ознайомлення з новим надходженням до бібліотеки, а й задоволення потреб у будь-якій інформації, у т. ч. ретроспективній.

Найбільшою різноманітністю інформаційні продукти бібліографічного інформування вирізняються, якщо класифікувати їх за жанрами: окреме бібліографічне повідомлення (присвячене окремому документу), бібліографічний список, бібліографічний покажчик, бібліографічний огляд, бібліотечний каталог, бібліографічна картотека, база даних (бібліографічна, повнотекстова, фактографічна), бібліографічний бюлетень, бібліографічний журнал, бібліографічний відділ у журналі, газеті; календар знаменних і пам'ятних дат, книжкова виставка, виставка періодичних видань, день інформації, день бібліографії, презентація видання, електронна бібліотека тощо.

Наведена класифікація ґрунтується не тільки на теоретичних підходах до бібліографічного інформування споживачів, а й на практичному досвіді університетських бібліотек України.

Загалом запропонована класифікація покликана показати різнобічність підходів до аналізу форм бібліографічного інформування, розмаїття інформаційних продуктів і послуг, що вже існують. Однією з особливостей бібліографічного інформування є тісне переплетення форм суто бібліографічних, тобто побудованих на представленні бібліографічної інформації, і бібліотечно-документних, пов'язаних із демонструванням документів, а в умовах комп'ютерних технологій – повнотекстової інформації. Сучасні технології стимулюють

розроблення все нових форм і засобів бібліографічного інформування. Тому запропонована класифікація може постійно змінюватись (доповнюватись, удосконалюватись).

Загальна тенденція бібліографічного інформування постає як трансформація, розвиток від традиційних засобів і форм до диференційованих, індивідуалізованих, орієнтованих на максимально повне задоволення реальних і потенційних інформаційних потреб користувачів бібліотек.

Історико-хронологічний аналіз наукового розроблення теми показав, що дослідження методичних і теоретичних аспектів бібліографічного обслуговування користувачів бібліотек завжди ґрунтувалося на практичному досвіді і відповідало потребам розвитку бібліотечної справи на кожному історичному етапі. Дослідження інформаційної діяльності бібліотек, зокрема бібліографічного обслуговування, немислиме поза процесом розвитку теорії бібліографії і формуванням її терміносистеми. Тому уточнення термінології бібліографічного інформування є корисним як для науки, так і практики.

Список використаних джерел

1. Библиография. Общий курс : учеб. для студ. библ. фак. ин-тов культуры, пед. вузов и ун-тов / под ред. О. П. Коршунова. – М. : Книга, 1981. – 541 с.
2. Библиотечная энциклопедия / гл. ред. Ю. А. Гриханов ; Рос. гос. б-ка. – М. : Пашков дом, 2007. – 1304 с.
3. ГОСТ 16448–70. Библиография : термины и определения : [Введ. 01.07.1971]. – Изд. офиц. – М. : Гос. ком. стандартов Совета Министров СССР, 1970. – 12 с.
4. ГОСТ 7.0–77. Библиография. Термины и определения. – Введ. 1977-07-01. – М. : Изд-во стандартов, 1977. – 24 с.
5. ГОСТ 7.0-84. Библиографическая деятельность. Основные термины и определения // Стандарты по библиотечному делу и библиографии. – М. : Изд-во стандартов, 1985. – С. 5–28.
6. ГОСТ 7.0-99. Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения : межгос. стандарт. – Взамен ГОСТ 7.0–84 ; введ. 01.07.2000 // Стандарты по библиотечно-информационной деятельности. – СПб. : Профессия, 2003. – С. 11–38.
7. Губанова Г. А. Терминосистема библиографии: современное состояние / Г. А. Губанова, И. Г. Моргенштерн // Библиография. – 2002. – № 1. – С. 13–16.
8. ДСТУ 5034:2008. Інформація та документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. – Чинний від 2009.01.01. – Вид. офіц. – К. : Держстандарт України, 2009. – 41 с. – (Національний стандарт України).

9. ДСТУ 7448:2013. Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять (ухвалений наказом Мінекономрозвитку України від 29.11.2013 № 1423). – Вид. офіц. – К. : Мінекономрозвитку України, 2014. – III, 41 с. – (Національний стандарт України).

10. *Захарова І. В.* Основи інформаційно-аналітичної діяльності : навч. посіб. / І. В. Захарова, Л. Я. Філіпова. – К. : ЦУЛ, 2013. – 336 с.

11. *Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / авт. кол. : Г. М. Швецова-Водка, Г. В. Сілкова, Л. О. Черепуха [та ін.] ; наук. ред. і авт. вступ. ст. Г. М. Швецова-Водка.* – К. : Кн. палата України, 1999. – 116 с.

12. *Коршунов О. П.* Государственная стандартизация библиографической терминологии / О. П. Коршунов // Совет. библиогр. – 1983. – № 4. – С. 47–54.

13. *Моргенштерн И. Г.* Основные термины информационной работы библиотеки / И. Г. Моргенштерн // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1977. – № 2. – С. 3–8.

14. *Павлик Т. Ф.* О понятии «информационно-библи-

ографическое обслуживание» / Т. Ф. Павлик // Совет. библиогр. – 1984. – № 1. – С. 48–49.

15. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.91, в редакції Закону № 3682-ХІІ від 15.12.93, із змінами, внесеними по 28.12.14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12/page>.

16. *Романуха З. В.* Впровадження інформаційних технологій в бібліографічному інформуванні споживачів в університетських бібліотеках / Зоя Романуха // Вісн. Кн. палати. – 2014. – № 11. – С. 39–43.

17. *Трачук Л. Ф.* Еволюція бібліографічного інформування – від «інформаційно-бібліографічного обслуговування» до «електронного бібліографічного інформування споживачів» / Л. Ф. Трачук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 35. – С. 465–479.

18. *Трачук Л. Ф.* Форми масового електронного бібліографічного інформування споживачів / Л. Ф. Трачук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 28. – С. 149–157.

Стаття надійшла до редакції 9.11.2015 р.

UDC 025.59(083.7)

Zoia Romanukha,

PhD, leading methodist of the Rivne Regional Universal Scientific Library

Halyna Shvetsova-Vodka,

Doctor of Historical Sciences, professor of the Rivne State Humanitarian University

TERMINOLOGY OF THE BIBLIOGRAPHIC INFORMING

Terms which are used for denotation of the bibliographic information distribution are considered in the article, as one of types of bibliographic service. History of introduction of main term and modern discussion in relation to his formulation and determination is shown. Terms which mark kinds and forms of the bibliographic information distribution are described, in particular in the conditions of introduction of electronic technologies. Multidimensional facette classification of information services which are given by libraries on the modern stage in the mode of the bibliographic information distribution is given.

К е у о р д с : bibliographic service, bibliographic information distribution, classification of services of the bibliographic information distribution.

УДК 025.59(083.7)

Зоя Романуха,

канд. наук по социальным коммуникациям, ведущий методист Ривненской областной универсальной научной библиотеки

Галина Швецова-Водка,

д-р ист. наук, профессор Ривненского государственного гуманитарного университета

ТЕРМІНОЛОГІЯ БІБЛІОГРАФІЧЕСЬКОГО ІНФОРМУВАННЯ

В статті розглянуті терміни, що використовуються для позначення бібліографічного інформування споживачів як одного з видів бібліографічного обслуговування. Показана історія введення головного терміна і сучасна дискусія щодо його формулювання та визначення. Охарактеризовані терміни, що позначають види та форми бібліографічного інформування, зокрема в умовах впровадження електронних технологій. Представлено багатогранну фасетну класифікацію інформаційних послуг, які надаються бібліотеками на сучасному етапі в режимі бібліографічного інформування.

К л ю ч е в і е с л о в а : бібліографічне обслуговування, бібліографічне інформування споживачів, класифікація послуг бібліографічного інформування.

УДК 097:095:025.171

Віктор Соколов,канд. іст. наук, головний бібліотекар
Національної парламентської бібліотеки України

Дослідження суперекслібриса у сучасному книгознавстві

У статті визначено зміст терміна «суперекслібрис», виокремлено основні ознаки, типи та відмінні риси суперекслібриса як різновиду книжкових власницьких знаків, розкривається значення досліджень суперекслібрисів у вивченні книжкових пам'яток та реконструкції книжкових зібрань.

К л ю ч о в і с л о в а: книгознавство, бібліотека, книжкові власницькі знаки, оправа, стародруки, суперекслібрис.

Історико-книгознавча характеристика суперекслібрисів є вагомим і значущим чинником встановлення походження і побутування конкретних книжкових пам'яток (більшість друків, що мають книжкові власницькі знаки, належать саме до цієї категорії книжок), а також слугує головним чинником реконструкції розпоршених бібліотек і книжкових колекцій. Окрім того, в різних галузях історичних наук вивчення суперекслібрисів значно розширює коло джерелознавчих досліджень загалом [6].

Дослідження суперекслібрисів у Західній Європі має давні традиції. Системно суперекслібриси фахівці почали вивчати з другої половини XIX ст. Основними напрямками їх вивчення були ідентифікація, класифікація та опис зображень власницьких знаків на оправах книг [4, с. 98]. Певний доробок у цьому напрямі має і Україна, де вивчення суперекслібрисів активно проводилося у Львові на базі фондів бібліотеки Львівського університету (зокрема, під час створення каталогу провенієнцій). На початку XX ст. суперекслібриси на оправах книг книгосховищ Львова вивчали, здебільшого, польські дослідники К. Бадецький, А. Єнджейовська, Т. Маньковський, Ф. Яворський та ін. Перші їх спроби були пов'язані з вивченням і реконструкцією книжкових колекцій бібліотек та окремих книжкових зібрань. Нині вивчення суперекслібрисів також пов'язане з дослідженням книжкових зібрань приватних осіб або установ (праці С. Зінченко, С. Булатової, О. Барковської, Т. Роциної, М. Сіпайлло, І. Ціборовської-Римарович, М. Цубжинської-Леонарчик та ін.) [1; 2; 10; 11; 18; 20; 21; 24]. Окремі фахівці торкаються питань класифікації та характеристики певних типів суперекслібрисів (праці П. Дружиніна, П. Нестеренка, Ю. Шемети та ін.) [5; 14; 24]. Так, у статтях П. Нестеренка, Ю. Шемети здійснено спробу ідентифікації наційних суперекслібрисів на оправах

книг, які дарувалися заможними особами та діячами бібліотекам різних установ (здебільшого, церковних та навчальних) [14; 24]. Спроба узагальнення матеріалу з вивчення суперекслібрисів зроблена в працях П. Дружиніна, І. Журавльової, С. Зінченко, П. Нестеренка, Б. Чистякова [7–9; 15; 23]. У своїй монографії «Історія українського екслібриса» (К., 2010) П. Нестеренко присвятив цілу главу дослідженню розвитку українського суперекслібриса. Фахівець запропонував свою класифікацію даного книжкового власницького знака [16, с. 62–63].

Мета статті – виокремити основні ознаки, типи та відмінні риси суперекслібриса, розкрити важливість його атрибуції та опрацювання в історико-книгознавчих та бібліотечнознавчих дослідженнях, а також з'ясувати місце і значення вивчення даного різновиду книжкових власницьких знаків у аналізі книжкових пам'яток та реконструкції книжкових зібрань бібліотечних колекцій.

Суперекслібрис (від лат. «super» – «над, понад, зверху»; «ex libris» – «з книг» (див. «екслібрис») – книжковий власницький знак, витиснений на кришці (кришках) або корінці («малий суперекслібрис») оправи книги металевим штампом-матрицею за допомогою гарячого тиснення. Інколи він зустрічається на дублюрі (внутрішній стороні шкіряної оправи). Зазвичай, суперекслібрис є художнім зображенням (здебільшого, виконаного золотим або сліпим тисненням) родового герба, монограми, ініціалів або іншого декорованого символу власника книги. Суперекслібрисом можуть бути й різноманітні шрифтові написи, як на оправі, так і на корінці, застібках, декоративних цвяхах і навіть на обрізі книги. Іноді суперекслібрисом також називають наклейку з власницькою позначкою на зовнішньому боці кришки оправи книги.

Ранні форми книжкових власницьких знаків

(протоекслібриси) малювали на стародавніх кодексах у нижній частині першої сторінки. Іноді вони зустрічаються на внутрішньому боці оправи. Найдавніший український протоекслібрис знаходимо на «Київському Псалтирі» 1397 р. – у прямокутній рамці на зеленому тлі зображено орла, два крила, зірку, півмісяць, сокиру та стрілу [15, с. 55; 16]. З XV ст. власницький знак дедалі частіше пов'язувався із зображенням герба власника книги. Така форма позначення власності з часом еволюціонувала у суперекслібрис. За словами відомого бібліофіла та історика мистецтва В. Верещагіна (1858–1931), «з розвитком друкарства, а особливо, з поширенням цільних шкіряних оправ, екслібриси також часто почали з'являтися на кришках і корінцях у вигляді витиснутих золотом відбитків, як і на друкованих ярликах. Такі знаки – герби, вензелі, монограми, емблеми і девізи, так звані суперекслібриси, можна бачити у чудовому витонченому виконанні на оправах багатьох французьких та італійських книг XVI і XVII століть» [3, с. 33–34].

Перші суперекслібриси з'явилися у Франції у XV ст. З середини XVII і до кінця XVIII ст. тут зафіксовано кілька тисяч їх власників [8, с. 3–4]. Виявлення хоча б однієї книги з суперекслібрисом, датованої XV–XVIII ст., свідчить про велику ймовірність існування певного книжкового зібрання, оскільки виготовлення матриці суперекслібриса потребувало значних витрат і було нерентабельним для оздоблення оправи тільки однієї книги. Суперекслібриси були найбільш поширені у XVI–XVIII ст., коли оправи книг замовлялися, зазвичай, не видавцем, а власником бібліотеки і робилися, здебільшого, зі шкіри. За цей час даний книжковий власницький знак перейшов з групи елементів дрібних прикрас, що виконують утилітарну функцію, у розряд предметів декоративно-прикладного мистецтва. Вишуканими взірцями та пам'ятками декоративно-прикладного мистецтва є суперекслібриси папи Павла (1552–1623), Жака Огюстаде Ту (1553–1617), графів Генріха Брюля (1700–1763) і Генріха Бюнау (1697–1762), а також деякі рідкісні англійські книжкові власницькі знаки [7].

З розвитком книгодрукування на оправах книг дедалі частіше почали використовувати тиснені художні зображення родових гербів, вензелів, монограм, емблем і написів, які вказували на належність книги певній особі чи установі. Суперекслібриси відбивали, певною мірою, художні смаки, стиль і дух епохи, відображали оригінальні риси творчого задуму художника, передавали

Суперекслібрис, витиснений на шкіряній оправі Біблії Мартіна Лютера з ініціалами «О.Н.Р.» – курфюрста Оттона Генріха (1502–1559), на стрічці монограма «M.D.Z.», що означає девіз «Mit der Zeit» (З часом). Праворуч – боковий обріз Біблії з гербом, який благословляє Ісус Христос. 1548

особливості професійної діяльності, читацькі інтереси, пріоритети замовника оправи і власника книги, а також подавали відомості про культуру тієї чи іншої країни. Згодом на оправах книг з'являються видавничі знаки друкарень і окремих видавців (так звані «видавничі суперекслібриси»), що також привертало увагу покупців. Досвідчені зарубіжні фірми та й місцеві палітурники, використовуючи суперекслібрис як художній елемент оправи, створювали справжні твори мистецтва, оформляючи книгу в шкіру з золотим тисненням. Звичайно, до суперекслібрисів вдавалися, здебільшого, багаті люди, оскільки їх виготовлення потребувало значних коштів. До середини XIX ст. використовували переважно гербовий (геральдичний) суперекслібрис у вигляді родового герба власника книги [22, с. 244–245]. У XVII–XVIII ст., крім зазначеного типу зображення книжкового власницького знака на оправах книг, були популярні тиснені художні малюнки символічного або алегоричного змісту. Одночасно, на оправах книг розміщувався шрифтовий суперекслібрис, де замість герба використовувалися ініціали власника книги або короткий вислів, що вказував на належність книги певній особі. На початку XIX ст. на зміну пишним гербам і витіюватим вензелям прийшли більш скромні монограми, відтиснуті на зовнішньому боці палітурки. Здебільшого використовувався відбиток ініціалів власника книги, який розміщувався на нижній частині корінця палітурки. Широке вживання шрифтового суперекслібри-

са пояснюється зміною складу володарів бібліотек у бік збільшення представників різночинної інтелігенції. Згодом використання суперекслібриса зменшується (став переважати паперовий книжковий знак). Однак, до початку ХХ ст. їх все-таки широко використовували на палітурках книг особових книжкових зібрань та бібліотек різних установ [12 с. 10–11].

В Україні суперекслібриси з'явилися у ХVІ ст. Так, у першій половині ХVІ ст. для позначення книг своєї бібліотеки їх використовувала родина Сапег (один з наймогутніших родів Великого князівства Литовського). На їхньому книжковому власницькому знаку було зображено герб «Ліс», в основі якого розміщувалася двічі перехрещена стріла. Найдавніший суперекслібрис Сапег датований 1544 р. [16, с. 42].

Одними з перших в Україні суперекслібриси мали Актіві книги міської лави Львова. На одній із зазначених книг за 1546–1552 рр. на оправі розміщено гербовий суперекслібрис, зображення якого відтворює герб Львова. Цей книжковий власницький знак відображав символи влади Львівського магістрату та мав напис (легенду): «*Sigillum D[ominorum] Scabinorum Leopoliensium*» – «Печатка панів лавників львівських», який було виконано з набірної матриці на замовлення міста [11, с. 829]. Суперекслібрис був виконаний у вигляді круглої печатки з гербом Львова – у колі розміщено ренесансний щит із зображенням лева у брамі з вежею (вже у ХVІ ст. існувала легенда, що герб місту надав князь Лев), по обидва боки якого містилася дата «*M.D. || XLV.*» (1545). На іншій оправі Актіві книги міського суду 1564–1569 рр. розміщено гербовий суперекслібрис з суцільної плати, що був, ймовірно, зроблений у Німеччині наприкінці ХV ст. [11, с. 838]. На ньому зображено асиметричний щит з левом у центрі, який підняв зігнуто в суглобі лапу.

Певну першість на теренах України мають книжкові власницькі знаки луцького єпископа та завязятого книголюба Георгіуса Хваличевського (середині ХVІ ст.). Основу даного знака становив польський герб «Тромби» із зображенням трьох труб, що утворюють зірку. Щит був увінчаний шоломом з короною з п'ятьма пір'їнами страуса [15, с. 57]. У прямокутному обрамленні герб увінчано митрою та єпископським посохом (це інфулований герб (від лат. «*infula*» – «шапка, митра») католицького єпископа). Навколо герба по колу витиснено латиною: «*Georgius Chwaliczewski Episcopus Luceorien*». У фондах Національної

бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) зберігається чотири палеотипи з суперекслібрисами Хваличевського (здебільшого, базельські видання 1529–1547 рр.). На оправі видання творів Августина (Базель, 1529) суперекслібрис єпископа розташовано у центрі прямокутника, обрамленого зображеннями муз. Ранні суперекслібриси Георгіуса Хваличевського датуються 1547–1548 рр. [16, с. 42].

У фондах НБУВ, Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка зберігаються палеотипи з суперекслібрисом архієпископа Яна Прухніцького (Іоанна-Андрія Прухніцького) (1551–1633). В основі його власницького знака покладено герб «Корчак» з девізом «*Pietate Religione Virtute*» («Благочестям, вірою, чеснотами»). Нижче напис: «*Io[annes] An[dreas] Prochnicki Episcopus C[amenecis]*» [15, с. 57]. Після обрання у 1591 р. Прухніцького Краківським кафедральним каноніком було виготовлено перший його суперекслібрис, з обранням його 1607 р. Кам'янецьким єпископом – декілька нових книжкових власницьких знаків, а з призначенням у 1614 р. Львівським архієпископом з'явилося ще три нових суперекслібриси [10]. Всього Іоанн-Андрій Прухніцький мав більше 10 суперекслібрисів. Один з них має таке зображення: в обрамленні з декоративних елементів зображено овальний гербовий щит у центрі, який обрамляють ще шість овальних гербів («Корчак», «Яніна», «Нечуй», «Сас», «Пілява», «Голобок»); зверху над центральним щитом – малюнок обличчя людини з католицькою єпископською митрою на голові, ліворуч від якої – хрест, праворуч – жезл (посох) [16, с. 43–44].

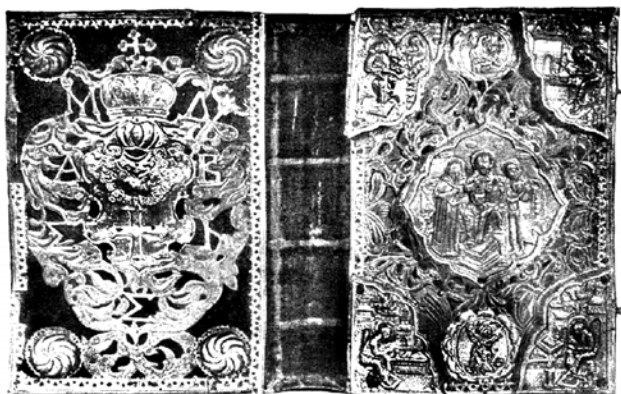
Давнім українським суперекслібрисом вважається книжковий власницький знак Станіслава Самборського з Кам'янця-Подільського (1601), розміщений на верхній і нижній кришках оправы «Записової книги бондарсько-стельмасько-колодійського столярного цеху 1601–1783 рр.». У центрі верхньої кришки оправы у ренесансному вінку зображено розкритий циркуль, довкола якого ініціали «*S.S.C.C.*», тобто «*Stanislaus Samboritanus Consulus Camenecensis*» – «Станіслав Самборський – Правитель Кам'янецький». Зверху і знизу витиснені хрестоподібні прикраси з квітів. На зворотному боці оправы зверху розміщено латинський напис: «*Богу слава. Славний і шановний райця п. Станіслав Самборський у цей час цехмістр цеху бондарів, стельмахів, колодів і столярів цю книгу цехову власним коштом і працею спорудив. Року від Різдва Христового 1601*» [16,

Зліва направо: суперекслібрис Станіслава Куля Немста (Stanisław Kul Niemst), герба «Jastrzębiec» 39; суперекслібрис Я. А. Прухніцького (Jan Andrzej Próchnicki, 1553–1633), королівського секретаря, краківського каноніка (1594), Кам'янецького єпископа (1607), Львівського архієпископа (1614) 40; суперекслібрис Вітольда Казімежа Чарторийського, відтиск на корінці книги

с. 46]. Отже, зазначений суперекслібрис доповнює шрифтовий напис, витиснений на шкіряній оправі і виконаний антиквою.

У наступні століття в Україні мали поширення чотири варіанти суперекслібрисів предводителя дворянства Херсонської губернії, одеського бібліофіла і колекціонера І. Куриса (1840–1898), який прикрашали книги його двадцятитисячної бібліотеки. Над оправами книжок І. Куриса працювали найкращі французькі та петербурзькі майстри. На трьох варіантах його суперекслібрисів було зображено лицарську руку з оливковою гілкою [16, с. 53]. У XIX ст. заможні дворяни мали по декілька варіантів та різновидів суперекслібрисів. Наприклад, граф М. Воронцов (1782–1856) мав п'ять варіантів гербових суперекслібрисів і один вензельний, який, як і три гербових, був витиснений на корінцях оправ книжок. Відомі також оправи з суперекслібрисами на книгах з бібліотек князя В. Кочубея (1768–1834), графа Л. Розумовського (1757–1818), адмірала М. Лазарева (1788–1851) та ін.

Суперекслібрис у вигляді герба на срібній оправі книги архімандрита Новгород-Сіверського М. Лежайського. Кінець XVII ст. Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського

Тарас Шевченко (1814–1861), незважаючи на складні умови життя, також збирав власну бібліотеку (відомо про приблизно 150 книг його зібрання), яка, на жаль, була розпорошена, а більшість її книг взагалі зникла. У Національному музеї Т. Шевченка зберігається видання «Народные рассказы Марко Вовчок» (СПб., 1859), яке на корінці оправи має суперекслібрис у вигляді витисненої золотом монограми «Т.Ш.». Ця книга була подарована поету автором твору (напис: «Пану Шевченку од автора») [16, с. 54–55]. До речі, традиція дарування книжок приватним особам, державним та культурно-освітнім діячам, різним громадським та офіційним установам, зокрема навчальним закладам, була досить поширена у XIX ст. Дарували як окремі книги, так і цілі бібліотеки, у т. ч. з рідкісними та цінними виданнями. Наприклад, серед подарованих бібліотеці Київського університету книг О. Лазаревського (1834–1902) було унікальне страсбурзьке видання 1485 р., на корінці оправи якого був витиснений золотом шрифтовий суперекслібрис власника і донатора книги – літери «А.Л.» («Александр Лазаревский»).

Вперше термін «суперекслібрис» почали вживати у XIX ст. у Німеччині, Данії, Швеції, а на рубежі XIX–XX ст. – у Росії. Але тут суперекслібрис, на відміну від країн Західної Європи, використовувався не так широко. По-перше, в імперії було набагато менше читачів та осіб, котрі мали бібліотеки. По-друге, замовлення на виготовлення суперекслібриса коштувало чималих грошей. Здебільшого, зазначені книжкові власницькі знаки разом з оправою замовлялися за кордоном. До поч. XIX ст. вони з'являються, як правило, на оправах книг бібліотек російських царів, членів імператорської

сім'ї, представників вищої знаті, деяких привілейованих навчальних закладів [5]. Також зустрічаються оправи книг, на яких є кілька суперекслібрисів одного і того ж власника, наприклад, на верхній кришці оправи – гербовий, а на нижній – шрифтовий суперекслібрис. Це було характерно саме для російських суперекслібрисів на відміну від іноземних, де на обох кришках оправи розміщувалися тожні геральдичні книжкові власницькі знаки [23]. Проте, суперекслібриси на обох кришках оправи використовувалися не так часто.

Сучасні книгознавці виокремлюють такі типи суперекслібриса:

1. Гербовий (геральдичний) суперекслібрис із зображенням герба власника книги. Він з'явився у Західній Європі майже одночасно з виникненням книгодрукування, набув найбільшого поширення у XVI–XVIII ст. Саме у цей період знак поширився і на територію України. Популярність гербового культу на землях України того часу зумовила широке розповсюдження суперекслібриса з гербовим зображенням, адже оправа книги стала приводом для демонстрації доказу власного шляхетного походження [1 с. 13–14]. Один з перших відомих гербових суперекслібрисів – книжковий власницький знак князя Костянтина-Василя Острозького (1526–1608) на шкіряній оправі «Книжиці» – збірника полемічних праць церковнослов'янською мовою, що був надрукований в Острозі 1588 р. Суперекслібрис на оправах книг князя Костянтина Острозького містить зображення гербового щита, розділеного на чотири частини й увінчаного шоломом, прикрашеним п'ятьма пір'їнами страуса [15, с. 58–59]. У першій частині герба намальовано вершника, котрий пронизує списом дракона (образ Георгія Зміборця як заступника Київської Русі). У другій – вершник з піднятим мечем – символ, що має відношення до герба Литовського князівства. У третій частині зображено половину летючої вгору стріли, що впирається у півкільце, під яким – золота шестикутна зірка, а під нею золотий півмісяць, звернений рогами вгору. У четвертій частині – стріла з напівкруглою основою, вище якої перекладаина, що утворює своєрідний хрест під дахом [16, с. 45].

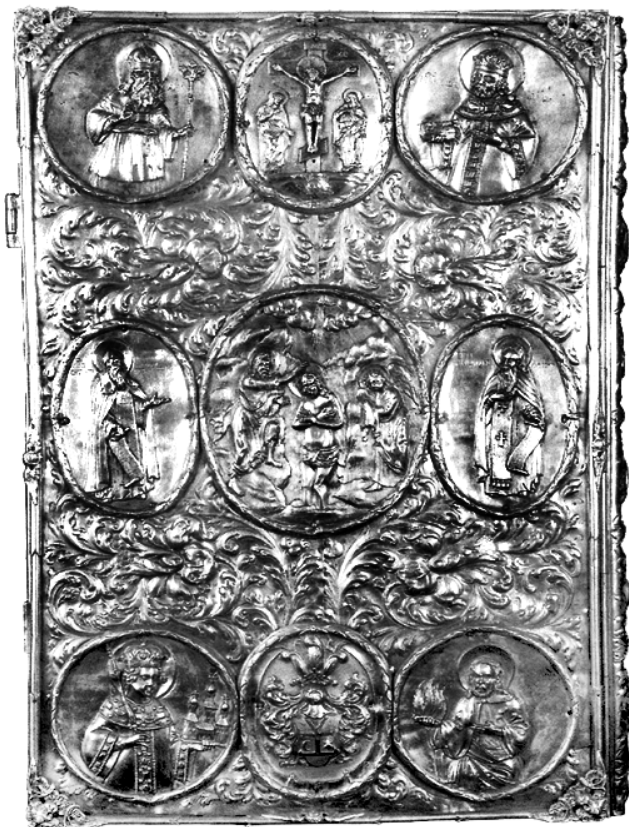
Збереглися гербові суперекслібриси на оправах рукопису «Архієрейський Службник і Требник» (1632) та видання «Мінеї» (М., 1629), котрі належали видатному українському політичному, церковному та культурно-освітньому діячеві Петру Могилі (1596–1647). Обидва книжкових власницьких знаки на оправах книг виконані на початку 30-х

років XVII ст. і відрізняються один від одного розмірами, розміщенням та написанням монограм. Родовий герб Могил (молдавських та волоських князів) складається з шести частин (три – вгорі і три – внизу). Гербові щити Петра Могилі увінчуються, здебільшого, архієрейською митрою, іноді – католицьким капелюхом. Крім того тут присутні атрибути і світської влади – меч, булава, корона, білий орел, що був символом одного з елементів гербу Речі Посполитої [15, с. 59].

Багато розкішних гербових суперекслібрисів мають оправи книг з бібліотек польських магнатів. Серед них вирізняється книжковий власницький знак невідомого автора середини XVII ст. з гербом «Корибут» князів Вишневецьких – відтиснутий золотом (а інколи і сріблом) на верхній кришці оправи овал, на якому зображено півмісяць, повернутий ріжками донизу. На нього спирається золотий хрест з перехрещеними кінцівками, як символ зверхності християнської віри над мусульманською. Під хрестом – шестипроменева зірка; над гербом князівська митра з мантією [15, с. 58]. На сьогодні відомо два різновиди суперекслібриса гетьмана Великого князівства Литовського, князя Міхала Серватія Вишневецького (1680–1744). Один з них у вигляді щита, поділеного на п'ять частин з гербами «Корибут», «Корчак», «Леліва», «Прус III», а в центральній частині – «Погонь Литовська». Над щитом – князівська митра [20, с. 202–203]. Вищезазначені герби виникали внаслідок шлюбних союзів, що призводили до розподілу центрального поля герба на декілька «родинних» частин.

Слід відзначити також рідкісні вишукані гербові суперекслібриси Івана Мазепи (1639–1709) на оправах поодиноких книг, що залишилися від великої бібліотеки гетьмана, знищеної російськими військами під час взяття міста Батурина (1708). Наступник гетьмана – Пилип Орлик (1672–1742) так писав про книгозбірню І. Мазепи: «Незабутня для мене й досі величезна бібліотека Мазепи. Дорогоцінні оправи з гетьманським гербом...». На сьогодні відоме Євангеліє, видане арабською мовою коштом Мазепи в Алеппо у Сирії 1708 р. Видання прикрашене дереворитом з гербом гетьмана. Збереглися також «Життя святих» (надруковані у 4-х томах у 1689–1705 рр.) Дмитра Ростовського (1651–1709), що мають на корінці оправи дві шкіряні наклейки, на одній з яких витіснено: «Іванъ Мазепа Гетман 1700 в Києвъ» [15, с. 61].

На початку XX ст. гербові суперекслібриси вже майже не використовувалися.

Нижня кришка срібної оправи Євангелія з гербом гетьмана Івана Мазепи. Герб розміщено в нижньому ряду медальйонів на оправі (посередині). Друкарня Києво-Печерської лаври. Майстер Г. Дробус. 1701

2. Шрифтовий суперекслібрис, що складається, здебільшого, з ініціалів власника книги, іноді – короткого надпису. Він іноді мав певний геральдичний елемент, наприклад корону, що підкреслювала гідність власника книги. Для кожного історичного періоду був притаманний свій шрифт малюнка, котрий мав свої художні риси і свій стиль (певна шрифтова культура). У суперекслібрисах П. Могили, Г. Хваличевського, І.-А. Прухницького, О. Ходкевича та інших шрифт і малюнок органічно поєднувалися, написи розміщувалися не по прямій лінії, а по колу або овалу. Шрифтовий суперекслібрис був найбільш поширеним у XIX – на початку XX ст. Ним позначали оправи книг своїх бібліотек видатний український історик Д. Яворницький (1855–1940) – відтиск сліпим тисненням «Д. И. Эварницій», граф М. Толстой (1800–1847) – відтиск золотими літерами «С.М.Т.» (скорочення від «Comte Michel Tolstoy»), одеський міський голова, колекціонер (власник десятитисячної бібліотеки) і філантроп Г. Маразлі (1831–1907) – відтиск золотим тисненням «Екземпляр Григорія Григоровича Маразлі» та багато інших [16, с. 56–57].

3. Сюжетний суперекслібрис – книжковий власницький знак, що складається із зображень фігури людини або тварини, декорованих або рослинних мотивів та інших відбитків малюнків на оправі, які відображають особливості особи, захоплення, смаки і професійну спрямованість діяльності замовника оправі і власника книги.

4. Емблемний суперекслібрис – символічне зображення, що виражає певну ідею, життєві принципи та уподобання замовника книжкового власницького знака і власника книги. Він може мати короткий вислів-девіз, наприклад, «Frustra vivit qui nemini prodest» («Даремно живе той, хто нікому не допомагає»). Цей різновид книжкового власницького знака на оправі книг споріднений з сюжетним суперекслібрисом. У XVI–XVIII ст. значна популярність гербових суперекслібрисів в Україні зумовлювалася бажанням власників книжкових зібрань нешляхетного походження оздоблювати оправи своїх книг книжковими власницькими знаками із символічною декоративною композицією та з різними зображувальними елементами. Складну еволюцію пройшов суперекслібрис львівського каноніка Самуеля Наклевського, внаслідок якої його емблемний книжковий власницький знак зазнав суттєвих змін: первісний малюнок, що складався з лінійного хвилястого орнаменту довільної форми, увінчаного хрестом, поступово перетворився на типове зображення герба «Срженява», який вже відтискали з набірної плати. Встановлено, що власники великих і старанно підібраних бібліотек, здебільшого, не турбувалися про замовлення індивідуального суцільного суперекслібриса, а прикрашали оправи власних книг набірними платами [2, с. 7]. Суперекслібриси доктора права Якуба Скробішевського (помер 1635) та львівського каноніка і офіціала Валентія Скробішевського (помер 1645 чи 1659) на перший погляд нагадують герб «Остоя» («Ostoa») [9, с. 223–224]. Слід зазначити, що до складу шляхти Скробішевські увійшли лише у 1669 р. і з цього часу використовували вищезгаданий герб.

5. Змішаний тип суперекслібриса поєднує елементи попередніх чотирьох типів суперекслібрисів (як правило, поєднання зображення емблем та ініціалів). Замовники суперекслібрисів почали доповнювати малюнок книжкового власницького знака відповідним текстом (крилатим висловом, цитатою, девізом тощо), який, здебільшого, вміщували у рамці обрамлення. Такі короткі надписи, що ілюструють тогочасні захоплення представників різних прошарків суспільства, пе-

реважно були запозичені з праць стародавніх класиків та Біблії.

6. Вензельний суперекслібрис – переплетені між собою та витиснені золотом ініціали власника книги. Багатьма книгознавцями він розглядається як окремий тип суперекслібриса. Вензельний суперекслібрис розміщували як на корінці, так і на верхній кришці оправи книги. Наприклад, позначені на оправах книг, переважно XVII ст., у вигляді переплетених між собою і витиснених золотом ініціалів «С» і «А» належали родині князів Сулковських. Витиснені золотом переплетені літери «М.В.» належали графу М. Воронцову, «G.G.M.» під дворянською короною – Г. Маразлі, «Е.М.Т.» під графською короною – дружині М. Толстого, Катерині Михайлівні Толстой [16, с. 63].

На оправах книг князів, представників вищого прошарку польської шляхти і російського дворянства зустрічаються суперекслібриси як гербові, так і вензельні, як наприклад на книжках бібліотеки Олексія Розумовського. У 1751 р. фаворитам імператриці Єлизавети Петрівни, братам Кирилу та Олексію Розумовським, надали графський титул. На їхньому гербі було зображено щит, розділений перпендикулярно на дві частини: на золотому і чорному полях щита розміщено двоголового коронованого орла, на грудях якого – пробита двома стрілами срібна лицарська лата. Над щитом – графська корона. З боків щит тримають озброєний скіф з шаблею та луком і поляк з золотим списом. Герб має девіз: «Fama extendere facit» («Славу примножувати діяннями») [15, с. 61]. У фондах НБУВ є декілька книг з бібліотеки старшого сина Кирила Григоровича, Олексія Кириловича Розумовського (1748–1822), котрі мають на оправі витиснений золотом на обох кришках шкіряної палітурки вензельний суперекслібрис з трьох латинських літер «ACR» під графською короною (кінець XVIII ст.).

7. Суперекслібрис монархів і членів королівської сім'ї розглядається фахівцями як окремий тип суперекслібриса з причини високохудожнього рівня його виконання. Найчастіше суперекслібриси монархів – геральдичні, але зустрічаються і шрифтові (вони вважаються різновидами вищезазначеного типу). Лише у XIX ст., коли фонди придворних бібліотек почали сягати багатьох десятків тисяч томів, дедалі частіше стали використовувати шрифтові суперекслібриси (переважно на корінцях книг), з допомогою яких відзначали також нові надходження. Суперекслібриси монархів, завдяки своїй декоративності, в першу чергу при-

вертали увагу дослідників [7]. Навіть їхня каталогізація і дотепер проводиться окремо від інших знаків. Проте їх наукове вивчення пов'язане з певними труднощами, оскільки герб монарха був не тільки його особистим гербом, а й державним гербом його володінь, яким могли прикрашати не тільки книжкові оправи, а й державні документи, предмети побуту та ін. Саме через широку загальноновживаність монарших гербів далеко не всі зазначені книжкові власницькі знаки можуть вважатися власне суперекслібрисом. Наприклад, якщо такий знак витиснений на оправі книги з особистої бібліотеки монарха, то він, безумовно, є гербовим суперекслібрисом. Однак, якщо герб був витиснений на оправах книг, що виходили друком з придворної типографії або прикрашали частину накладу (наприклад, для подарунків) видання, то для такого книжкового знаку вже не підходить поняття «суперекслібрис», оскільки зазначений знак не вказує на власника книги, а є державним символом та декоративним елементом оформлення книжкової оправи.

8. Суперекслібрис установ і відомств (зокрема, публічних і відомчих бібліотек, книгозбірень навчальних закладів (університетів, академій, колегіумів, семінарій), релігійних організацій (орденів, конгрегацій, монастирів) та інших установ. У Західній Європі такі суперекслібриси набули значного поширення у XVI–XVII ст. Їх особливо багато зустрічається на оправах книг бібліотек різних закладів ордену єзуїтів, які засновувались і в Україні. У XIX – на початку XX ст. цей тип книжкового власницького знака на оправах книг набув поширення, здебільшого, у вигляді шрифтового суперекслібриса (як різновиду суперекслібриса установ і відомств). Так, бібліотека Першої київської гімназії позначала свої книги золотим відтиском літер «Ф.Б.К.І.Г.» («Фундаментальна бібліотека Київської 1-ої гімназії»), Фундаментальна бібліотека Київської жіночої гімназії – «Ф.Б.К.Ж.Г.», бібліотека Києво-Печерської гімназії – «Б.К.П.Г.», бібліотека Києво-Печерської лаври – «Б.К.П.Л.», бібліотека Університету св. Володимира – «Б.У.С.В.» або «В.У.С.В.» (для іноземних видань), бібліотека Київської духовної академії мала три варіанти суперекслібрисів – «Б.С.К.Д.А.», «Б.К.Д.А.», «Б.С.» («Бібліотека студентів»), бібліотека Колегії Павла Галагана, що налічувала близько 10 тис. видань, мала, як і більшість названих установ, витиснені золотом початкові літери назви закладу – «К.П.Г.» [16, с. 60–61]. Здебільшого, суперекслібриси установ і

відомств у вигляді шрифтових книжкових власницьких знаків були витиснені золотом на корінцях оправ книг.

9. Донаційний суперекслібрис вказував на факт дарування книги (іноді навіть цілої бібліотеки) монастиреві, костелу, церкві, приватній особі від певного діяча. Зазначений тип належить до спірних різновидів суперекслібриса. Хоча донаційний суперекслібрис і є провенієнційним книжковим знаком, оскільки зазначає особу, яка володіла певний час книгою, його не завжди можна вважати бібліотечним знаком, тому що власник міг і не мати свого книжкового зібрання. Безумовно, донаційний суперекслібрис є інформаційним, оскільки вказує на особу, котра придбала і подарувала книгу певній інституції [14; 16, с. 49]. Наприклад, у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ зберігається певний масив книг з бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму. На оправах 32 стародруків зазначеної книгозбірні виявлено гербовий суперекслібрис внучки знаменитого Костянтина-Василя Острозького, княгині Анни-Алоїзи Острозької (1603–1654), яка часто дарувала книги бібліотеці колегіуму єзуїтів [24]. У 1627 р., як засвідчують документи, Острозький колегіум одержав від княгині значний благодійний дар, у т. ч. і книги. На виданнях із суперекслібрисами княгині присутні записи латинською мовою про приналежність їх Острозькому єзуїтському колегіуму з датою «1627 р.» Вочевидь, такі видання можна вважати книгами з донаційним суперекслібрисом. Вони свідчать про пам'ятний дар мецената і покровителя колегіуму, якою була Анна-Алоїза. На її суперекслібрисі зображено щит, розділений на п'ять полів, на яких розміщені символи родового герба князів Острозьких. Над гербом вміщена анаграма – A[nna] X[ieźna] [na] O[strogu] Ch[odkiewiczowa] W[oiewodzina] W[ileńska] H[etmanowa] W[ielka] W[ielkiego] X[ieństwa] L[itewskiego] [21, с. 379–380].

До донаційного суперекслібриса також можна віднести книжковий власницький знак на оправі Євангелія, яке подарував Троїцько-Іллінському монастирю генеральний писар Війська Запорозького Карпо Мокрієвич (помер 1704), на нижній кришці палітурки якого зображено постать пророка Іллі та герб «Богорія» у вигляді щита, на якому розміщено два звернених один проти одного наконечників стріл у стовп. Ще один дарунок видання Євангелія, тепер вже Чернігівській церковній кафедрі, К. Мокрієвич зробив у 1701 р. разом зі своєю дружиною Анною Кохановською. Оправа

подарованого Євангелія, яку прикрашав масивний позолочений герб роду (над гербом зображено невелику літеру «М», тобто «Мокрієвич»), була виготовлена у Аугсбурзі [16, с. 50–51].

10. Окремим типом суперекслібриса деякі фахівці вважають карбовані герби на срібних з позолотою оправах [14, с. 107–108]. Так, окремі оправи Євангелій були оздоблені названими гербами власників або донаторів книг (Лазаря Барановича, Василя Дуніна-Борковського, Михайла Лежайського, Якова Лизогуба, Карпа Мокрієвича, Василя Полуботка та ін.). На золотарській оправі Євангелія московського друку 1688 р., що належала чернігівському полковнику Якову Лизогубу (1677–1698), на верхньому заломі корінця відбито його герб (піднята рука з мечем). Гербовий щит постає серед барокового декору в оточенні літер «Я.Л. – П.Ч.» («Яків Лизогуб – Полковник Чернігівський») [16, с. 50]. А на срібній оправі Євангелія (кінець XVII ст.) на нижній кришці під середником із зображенням постаті апостола Даниїла з розгорнутим сувоєм у руках вибито герб миргородського полковника Данила Апостола (1654–1734): серцеподібний щит, на якому зображено двічі перехрещений і внизу роздвоєний хрест, а зверху – рукоятка меча [16, с. 51]. Довкола емблеми літери – «ДАПВИЦПВЗМ», тобто – «Данило Апостол Полковник Військ Їх Царської Пресвітої Величності Запорозьких Миргородський» [17, с. 91–92]. Євангелія зберігається в Національному історичному музеї України.

Ще одне видання Євангелія (М., 1762) у срібній оправі має гербовий суперекслібрис бунчукового товариша Василя Полуботка (помер 1768) на спідній кришці палітурки внизу у центрі композиції. На гербовому щиті зображене серце, пересічене двома стрілами, а над серцем – хрест. У 1765 р. це Євангеліє Полуботок пожертвував Вознесенській церкві Чернігова [16, с. 52].

Дехто з дослідників розглядає «видавничий суперекслібрис» як окремий тип суперекслібриса. Але цей різновид, здебільшого, позначає не власника книги, а прикрашає оправу та вказує місце видання (часто шляхом зображення гербів країн, міст, земель або правлячих родин). Тому це, по суті, псевдосуперекслібрис, так само як дедикаційний суперекслібрис (від лат. «dedicatio» – посвята, дарчий напис), що був призначений для одноразового використання і являв собою друковану плату з гербом або іншим зображенням на оправі книги. Дедикаційний суперекслібрис іноді використовувався на оправах підносних примірників

видань. Наприклад, львівський синдик Павло Щербіц переклав з латинської та німецької мов «Саксонське зеркало» і «Миське право» та видав їх у Львові 1581 р. Один примірник у розкішній оправі з дедикаційним суперекслібрисом він подарував львівським радникам [19, с. 140]. Людина, для якої призначався подарунок з зазначеним книжковим знаком, мала вирізнятися певними бібліофільськими уподобаннями, які виявлялися у створенні власного книжкового зібрання і які могли знаходити певний відбиток у дедикаційному суперекслібрисі. Такий різновид книжкового знака споріднений з донаційним суперекслібрисом, оскільки фіксує факт дарування.

Витиснені, здебільшого, золотом, герби, декоровані малюнки різноманітних символів, написи і монограми замовників оправ і власників книг виконували функції збереження видань, естетичного задоволення від художнього прикрашання палітурки та забезпечення права власності на коштовні друки (до початку ХХ ст. ціна на книгу у гарній палітурці залишалася високою).

Завдяки вивченню виокремлених книжкових власницьких знаків на оправах книг можна отримати багато цікавих історичних відомостей, повернути із забуття чимало імен колишніх власників книжкових зібрань – діячів науки, освіти, політики, духовної культури, а також реконструювати відповідні книжкові колекції, немало книг з яких зберігаються розпорощеними у фондах бібліотек. Це допоможе відтворити культурно-історичне середовище та інтелектуальне життя суспільства певного регіону у визначений період його розвитку. Книжкові власницькі знаки є вихідним пунктом у дослідженні складу й історії книжкових колекцій та зібрань. Вони дають змогу визначити приналежність (перебування) кожної книги в певні проміжки часу.

Послідовність реконструкції розпорощених книжкових зібрань має складатися з таких взаємопов'язаних дій книгознавців:

- вивчення джерел, які містять результати досліджень суперекслібрисів (та й книжкових власницьких знаків загалом), висвітлюють історію формування і склад бібліотек установ та особистих книжкових зібрань;
- аналіз наукових праць, матеріалів спеціалізованих сайтів та інших джерел з метою виявлення книг з книжковими власницькими знаками, їх зіставлення з бібліографічним описом у каталогах і картотеках своєї (базової) бібліотеки уможливить визначення видань, що також можуть

мати відповідні суперекслібриси, екслібриси, які потребують подальшого перегляду та атрибуції;

- здійснення суцільного пошуку та опрацювання книг, що зберігаються у фондах спеціалізованих відділів своєї бібліотеки (здебільшого, у фондах відділів рідкісних і цінних видань, рукописів тощо), шляхом перегляду їх «de visu» та виявлення видань з книжковими власницькими знаками з подальшим їх вивченням, атрибуцією та описом;
- складання картотек і каталогів книжок, що належали певній особі чи установі, на основі виявлення та аналізу їх книжкових власницьких знаків на базі фондів як своєї бібліотеки, так й інших книгосховищ;
- вивчення архівних документів та історичної літератури, стосовно означених книжкових зібрань, а також усіх матеріалів, що торкаються діяльності їх власників.

При вивченні суперекслібриса прослідковуються такі етапи дослідження: 1. виявлення репрезентативного матеріалу; 2. атрибуція виявлених суперекслібрисів, їх опис, розроблення типології та наукова каталогізація; 3. джерелознавче дослідження. Правильна атрибуція суперекслібриса є вирішальною для точного і остаточного встановлення походження конкретної книги. У публікаціях, присвячених вивченню суперекслібрисів, пошук книжкового власницького знака, як правило, здійснюється лише за іменем (в окремих випадках за гербом) власника чи інституції, яким вони належать, чого, звичайно, замало для попередньої атрибуції віднайдених суперекслібрисів. Здебільшого, коли власник невідомий, потрібно в якості основи шукати більш формальні ознаки.

Попередня формальна класифікація та опис суперекслібрисів може здійснюватися з урахуванням загальних ознак визначення книжкових власницьких знаків за такими параметрами: індекс та вид знака (гербовий, вензельний, емблемний тощо; у випадках, коли суперекслібрис містить гербове зображення, подається в дужках індекс латинськими літерами GR і вказується назва герба; коли емблемне – індекс EM та опис емблеми; сюжетне – індекс ST та назва сюжету, вензеля – індекс W та літер, з яких він складається; коли шрифтове зображення – відтворюється без позначення індексу повний текст; латинською літерою «S» позначається сам тип знака суперекслібрис, а арабськими цифрами – порядковий номер, якщо власник суперекслібриса володів декількома варіантами

даного знака); ім'я власника; роки життя; біографія власника; історія бібліотеки; форма знака (овальний, круглий, квадратний, прямокутний, довільної форми з її визначенням, обрамлений або без обрамлення); розмір (подається в міліметрах з точністю до 0,5 мм – перший параметр означає розмір по вертикалі, другий – по горизонталі; для круглих суперекслібрисів записується лише одне число з додатковим індексом R у круглих дужках після нього); матриця (суцільна матриця чи набірна, яка щоразу набиралася за бажанням замовника із готових інтролігаторських штампів); описання герба (сюжету, емблеми тощо); абрєвіатура знака (часто позначали титул, посаду, вчений ступінь тощо); легенда або девіз; регалії соціального стану (нагороди, відзнаки, атрибути влади); техніка тиснення (сліпе, золотом, багатоколірне); матеріал (основний матеріал оправу та матеріал суперекслібриса); місце розташування; місце зберігання; бібліографія (література та архівні джерела, що стосуються як даного знака, так і біографії власника, історії його бібліотеки; окрім того, вказується, де було репродуковано суперекслібрис); зображення (кольорове зображення знака в натуральну величину, виконане в програмі Photoshop); гравер (або інтролігатор); бібліографічний опис видання (подається уніфікована назва книги, на оправі якої розміщено суперекслібрис); провенієнції. На базі відділу рукописних, стародрукованих та рідкісних книг Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка розпочата робота на основі програми Microsoft Excel зі створення електронного каталогу провенієнційних знаків, зокрема суперекслібрисів [9, с. 229–230].

Отже, виявлення, атрибуція та вивчення суперекслібрисів дають змогу: встановлювати походження і побутування конкретних книжкових пам'яток; прослідкувати первісну належність книги; здійснювати реконструкцію бібліотек і книжкових колекцій; досліджувати особливості розвитку палітурного та декоративно-прикладного мистецтва; аналізувати читацькі інтереси певних прошарків суспільства в Україні; характеризувати торгово-економічні зв'язки з європейськими країнами та визначати інтенсивність книжкової торгівлі. Дослідження суперекслібрисів відкриває важливі наукові перспективи як для вивчення вже виявлених примірників книжкових пам'яток, так і для проведення у вітчизняних книгосховищах масштабної роботи з виявлення, атрибуції та каталогізації рідкісних і

цінних книг. Атрибуція та науковий опис суперекслібрисів не тільки сприяють введенню в науковий обіг нових історичних джерел, а й формують базу для масштабного вивчення української книжкової культури.

Список використаних джерел

1. *Cubrzyńska-Leonarczyk M.* Polskie superekslibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie : centuria druga / M. Cubrzyńska-Leonarczyk. – Warszawa, 2001. – 272 s.
2. *Sipayłło M.* Polskie superekslibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie / M. Sipayłło. – Warszawa 1988. – 267 s.
3. *Верещагин В. А.* Русский книжный знак / В. А. Верещагин. – СПб., 1902. – 94 с.
4. *Гальченко О. М.* Переплет украинских рукописных и первопечатных книг : современное состояние изучения и дальнейшие перспективы / О. М. Гальченко // Библиотеки академий наук : проблемы функционирования, тенденции развития: научно-практический и теоритический сб. / МААН. – Киев, 2007. – Вып. 5. – С. 81–105.
5. *Дружинин П. А.* Русский геральдический суперэксlibрис / П. А. Дружинин. – М : Изд-во «Древнехранилище», 2000 – 230 с.
6. *Дружинин П. А.* Геральдика и редкая книга. В 2 т. Т. 1 : Геральдический суперэксlibрис : источниковедческое исследование / П. А. Дружинин. – М : Изд-во «Трутень», 2014. – 263 с.
7. *Дружинин П. А.* Западноевропейский суперэксlibрис XVI–XIX вв. в собрании ВГБИЛ / П. А. Дружинин // Книга: Исследования и материалы : Сб. 74. – М., 1997. – С. 218–268.
8. *Журавлева И.* Суперэксlibрис: к истории книжного знака библиотеки / Ирина Журавлева // Библиотечный форум України. – 2005. – № 1 (7). – С. 3–6. – Режим доступа : <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/7/1/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf>
9. *Зінченко С. В.* До питання уніфікації спеціальної термінології для створення електронної пошукової бази суперекслібрисів / С. В. Зінченко // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2004. – Вип. 9. – С. 217–231. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rks_2004_9_18.pdf.
10. *Зінченко С. В.* Суперекслібриси архієпископа Львівського Яна Анджея Прухницького (матеріали до вивчення та реконструкції бібліотек XVI–XVIII ст.) / С. В. Зінченко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 10. – С. 192–211.
11. *Зінченко С.* Суперекслібриси Львівського магістрату XVI–XVIII ст. / Світлана Зінченко // До джерел : зб. наук. пр. на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К.; Л., 2004. – Т. 1. – С. 828–846.

12. *Kim H.* Еволюція екслібрису (на матеріалах фондів Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка / Наталія Кіт // Вісник Львівського ун-ту. Сер. : Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2012. – Вип. 7. – С. 3–18. – Режим доступу : http://www.medievalist.org.ua/2015/04/blog-post_24.html; http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlukbit_2012_7_1.pdf.

13. *Лукомский В. К.* Малороссийский гербовникъ съ рисунками Егора Нарбута / В. К. Лукомский, В. Л. Модзалевский; Репринтное издание. – К. : Либідь, 1993. – 328 с.

14. *Нестеренко П.* Донаційний суперекслібрис – атрибут високої книжкової культури / П. Нестеренко // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. – 2010. – Вип. 3. – С. 107–113. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/armpmn_2010_3_22.pdf.

15. *Нестеренко П. В.* Український суперекслібрис XVI–XVIII ст. / Петро Нестеренко // Родовід. – 1999. – № 1 (17). – С. 54–63.

16. *Нестеренко П. В.* Історія українського екслібрису / П. Нестеренко. – К. : Темпора, 2010. – 327 с.

17. *Петренко М.* Українське золотарство XVI–XVIII ст. / М. Петренко. – К. : Наук. думка, 1970. – 208 с.

18. *Рощина Т. И.* Белорусский и польский суперекслібрис: судьбы книжных собраний (по фондам Национальной библиотеки Беларуси) / Т.И. Рощина // Kultura – Historia – Książka : zbiór studiów : [dedykowane prof. A. Krawczykowi z okazji 70 rocznicy urodzin] / red. A. Dymmel, B. Rejaka. – Lublin : Wyd-wo Uniw. M. Curie-Skłodowskiej, 2012. – С. 201–212.

19. *Ружицький Е.* Львівське палітурництво XV – пер-

шої половин XVII ст. / Е. Ружицький // Середні віки на Україні. – К. : Наук. думка, 1973. – Вип. 2. – С. 138–149.

20. *Ціборовська-Римарович І. О.* Бібліотека Вишневецького замку та її книжки у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / І. О. Ціборовська-Римарович // Рукописна та книжкова спадщина України. – 1998. – Вип. 4. – С. 193–211. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rks_1998_4_19.pdf.

21. *Ціборовська-Римарович І.* Бібліотека Острозького єзуїтського колегіуму: історія та сучасний стан фонду / І. Ціборовська-Римарович // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки. – 2008. – Вип. 13. – С. 378–392. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoai_2008_13_26.pdf.

22. *Чеботарев А.* Знаки и эмблемы в российской печатной рекламе XVIII века / А. М. Чеботарев // Четвертые Лазаревские чтения «Лики традиционной культуры : прошлое, настоящее, будущее» : материалы междунар. науч. конф. (Челябинск, 15–17 мая 2008 г.) / Челяб. гос. акад. культуры искусств; Челяб. гос. пед. ун-т; Челяб. гос. ун-т. – Челябинск, 2008. – Ч. 2. – С. 244–247.

23. *Чистяков Б. М.* Суперекслібрис и библиофилия / Б. М. Чистяков // Альманах библиофила. – М., 1929. – С. 128–155. – Режим доступу : <http://www.exlibris.su/thistyakov.php#top>

24. *Шемета Ю.* Суперекслібрис Анни-Алоїзи Острозької у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Ю. М. Шемета // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 10. – С. 157–171.

Стаття надійшла до редакції 9.11.2015 р.

UDC 097:095:025.171

Viktor Sokolov,

PhD, Chief Librarian, National Parliamentary Library of Ukraine

RESEARCH OF SUPEREXLIBRIS IN MODERN BIBLIOLOGY

Characterized by the nature and meaning of «superexlibris»; analyzes the main features, types and differences superexlibris as the proper type of book characters, as well as the importance of research in the study superexlibris book monuments and reconstruction of book collections.

К е у о р д с: book science, library, book proprietary marks, printed books, superexlibris.

УДК 097:095:025.171

Виктор Соколов,

канд. ист. наук, главный библиотекарь Национальной парламентской библиотеки Украины

ИССЛЕДОВАНИЯ СУПЕРЭКСЛИБРИСА В СОВРЕМЕННОМ КНИГОВЕДЕНИИ

В статье характеризуется сущность термина «суперекслібрис»; выделены основные признаки, типы и отличительные особенности суперекслібриса, как разновидности книжных владельческих знаков, раскрывается значение исследований суперекслібриса в изучении книжных памятников и реконструкции книжных собраний.

К л ю ч е в ы е с л о в а: книговедение, старопечатные книги, переплет книг, книжные владельческие знаки, суперекслібрис.

Підсумки та пріоритети діяльності бібліотек науково-дослідних установ НАН України

26 листопада 2015 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбувся семінар, організований відділом наукової організації бібліотечно-інформаційних процесів Інституту бібліотекознавства НБУВ для керівників бібліотек науково-дослідних установ (НДУ) НАН України, розташованих у Києві. Учасники заходу обговорили підсумки роботи бібліотек у 2015 р., обмінялися накопиченим досвідом, окреслили пріоритетні напрями діяльності, виробили механізми подальшого поглиблення міжбібліотечної взаємодії.

Із вступним словом до учасників зібрання звернувся голова Інформаційно-бібліотечної ради НАН України, академік НАН України **О. С. Онищенко**. Характеризуючи основні тенденції бібліотечно-інформаційної діяльності в умовах глобалізації інформаційного простору, він зосередив увагу на першочергових завданнях і перспективних напрямках роботи академічних бібліотек.

Зокрема, наголошувалося, що світова тенденція зростання обсягів інформації, особливо електронної, потребує трансформації діяльності бібліотек НДУ НАН України. Вони повинні стати центрами накопичення релевантної інформації та ефективного інформаційного супроводу наукових досліджень установ. Пріоритетними завданнями стають: забезпечення експертного оцінювання та відбору необхідної інформації, створення тематичних баз даних, баз знань згідно з профілем установи та тематикою цільових комплексних досліджень. Поряд з цим бібліотеки мають обов'язково дбати про формування бази бібліотекознавчих та бібліографознавчих досліджень.

О. С. Онищенко відзначив, що академічні бібліотеки повинні ефективно і якісно забезпечувати інформацією діяльність усіх підрозділів наукової установи. Першочергову увагу слід звертати на особливі потреби сучасних учених: зокрема на їх зацікавленість у синтезованому, інтегрованому матеріалі, на забезпечення відбору найновішого і достовірного наукового знання. Адже дослідник сьогодні потребує не тільки окремих документів, але й аналітичних матеріалів, тематичних бібліографічних, реферативних та повнотекстових БД. Особливо важливим стає консультування й орієнтування науковців, зокрема молодих, у масивах ресурсів вітчизняної та світової наукової інформації.

На думку доповідача, нині більше уваги слід приділяти координації інформаційно-бібліографічної роботи з університетськими бібліотеками, колективами вчених, які розробляють подібну та суміжну тематику досліджень; забезпеченню електронного обміну інформацією як на внутрішньодержавному, так і міждержавному рівнях, що значно збагатить цінність інформаційного забезпечення наукових розробок.

Необхідно сприяти піднесенню авторитету, створенню позитивного іміджу бібліотечних установ у інформаційному середовищі. Зокрема, вони повинні виступати співтворцями інститутських веб-сайтів, творцями бібліотечних і персональних блогів, відстежувати інформацію про діяльність установи в електронному середовищі, висвітлювати наукові заходи, забезпечувати в Інтернеті своєчасну презентацію видань співробітників інституту. Як наголосив академік, «бібліотеки повинні розгорнути похід у соціальні мережі, блогосферу, представляти там себе і свої інформаційні можливості».

О. С. Онищенко акцентував увагу учасників семінару на питаннях збереження фондів. Адже у бібліотеках наукових установ сконцентровано унікальні фонди спеціалізованих документів, цінні колекції, особові зібрання науковців, і вони потребують щоденного належного догляду та надійного зберігання.

Важливі завдання постають перед бібліотеками у рамках підготовки до 100-річчя НАН України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, низки академічних інститутів. Необхідно продумати заходи щодо відзначення ювілеїв, у т. ч. сформування фонду видань академічних установ за всі роки існування, створити бібліографічну базу даних наукових здобутків та наукової діяльності НАН України.

Насамкінець академік зазначив, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, ускладнення запитів користувачів висувають нові вимоги до кваліфікації кадрів бібліотек НДУ НАН України. НБУВ слід продумати систему заходів з підвищення кваліфікації бібліотечних працівників наукових установ, розробити та реалізувати відповідну програму, передбачивши в ній активні форми навчання, обмін досвідом та інноваціями з бібліотеками різного відомчого підпорядкування та ін.

Учений секретар Інформаційно-бібліотечної ради НАН України, провідний науковий співробітник НБУВ **Г. І. Солоїденко** окреслила основні завдання бібліотек НДУ НАН України на наступний 2016 р. Вона наголосила, що сучасний етап розвитку суспільства підвищує значення, соціальний статус наукових бібліотек у справі забезпечення доступу до накопичених людством знань. Для академічних бібліотек, враховуючи їхні особливості, головне завдання – оперативно й максимально повно забезпечувати вчених світовою науковою інформацією за тематикою їхніх досліджень на базі традиційних і сучасних мережевих технологій.

Доповідачка підкреслила, що доля і перспективи розвитку академічних книгозбірень залежать від освоєння ними інформаційно-комунікаційних технологій, вико-

ристання широкого спектра світових бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Г. І. Солоіденко констатувала, що нині в НАН України створено потужні інформаційні ресурси, зокрема:

- ресурси бібліотек НАН України – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, 94 бібліотек НДУ НАН України;
- інформаційні ресурси видавництва НАН України «Наукова думка», «Академперіодика»;
- інформаційні ресурси установ НАН України – репозиторії установ, БД наукових підрозділів установ та науковців, електронні архіви, колекції документів;
- інформаційні ресурси Президії НАН України.

Загалом, інформаційний ресурс бібліотечно-інформаційної системи НАН України налічує близько 30 млн документів. У НБУВ та ЛННБ зберігається більшість друкованої продукції і рукописних матеріалів, створених в Україні від часу появи в ній писемності. В бібліотечно-інформаційній системі НАН України є й нині бібліотеки з досить потужними галузевими фондами, які налічують понад 250 тис. примірників, містять багаторічні комплекти вітчизняних і зарубіжних журналів, володіють особливо цінними та раритетними виданнями, зберігають унікальні колекції та особові бібліотеки.

Сучасна академічна бібліотечно-інформаційна система розвивається в руслі поєднання традиційних і новітніх ресурсів. Нині майже в усіх установах створено інформаційні веб-портали, сайти, тематичні БД з виходом в Інтернет. На сайтах установ представлено різноманітну бібліографічну та довідкову інформацію, елементи електронних бібліотек, окремі фонди, архіви, колекції та бази даних.

Доповідачка наголосила, що інформатизація суспільства кардинально змінила роботу бібліотек. Магістральним напрямом розвитку бібліотечного фонду в умовах інформатизації є формування його електронної частини – бібліографічних, реферативних і повнотекстових баз даних. Тому для цього необхідно:

- змінити стратегію комплектування фонду – активно наповнювати його електронними документами;
- забезпечити переведення в електронну форму найважливішої та найактуальнішої частини власного фонду;
- створювати на основі власних та зовнішніх ресурсів якісно нові документи;
- розробляти галузеві інформаційні системи з пошуково-навігаційним апаратом;
- максимально використовувати для комплектування фондів можливості Інтернету.

Значну увагу в доповіді було приділено удосконаленню звітних форм. Зазначалося, що 2015 р. до звітних форм було введено низку нових показників, пов'язаних з роботою бібліотеки в електронному середовищі, роботою з обмінними фондами установи тощо, які повніше характеризують ресурси бібліотеки та її інформаційно-бібліографічну діяльність.

Було рекомендовано в наступному році активізувати роботу бібліотек щодо відбору рідкісних і цінних видань для включення їх до Державного реєстру національного культурного надбання. Нагальність цього завдання засвідчила робота круглого столу «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення», організованого Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень НАН України 13 листопада 2015 р.

Г. І. Солоіденко також звернула увагу учасників семінару на нові нормативні документи стосовно бібліотек, зокрема, на постанову Кабінету Міністрів України № 946 від 18.11.2015 р. «Про внесення змін до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 р. № 117» та розпорядження Президії НАН України № 720 від 30.11.2015 р. «Про попередню оплату товарів, робіт і послуг», що повертають можливість бібліотекам у встановленому порядку здійснювати передплату (попередню оплату) періодичних видань на наступний рік.

Наголошувалося, що бібліотеки НДУ НАН України повинні активніше долучатися до науково-дослідних проєктів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, партнерської взаємодії як з НБУВ, так і з іншими бібліотечно-інформаційними установами.

У заключній частині свого виступу Г. І. Солоіденко поінформувала присутніх про основні підходи Міністерства культури України до реформування бібліотечної галузі країни.

Метою доповіді-презентації керівника Центру бібліотечних електронних ресурсів і технологій НБУВ, доктора наук із соціальних комунікацій **К. В. Лобузіню** було розкриття засобів корпоративної каталогізації, технології створення зведених ЕК бібліотек системи НАН України.

Доповідачка виокремила основні завдання створення і функціонування бібліотечних систем корпоративної каталогізації, а саме: скорочення витрат на каталогізацію, усунення дублювання в опрацьованні потоку видань за рахунок копіювання бібліографічних і авторитетних записів, забезпечення інформаційної та лінгвістичної сумісності електронних каталогів і баз даних бібліотек для реалізації повноцінного доступу до бібліотечних ресурсів, досягнення високої якості бібліографічного та аналітичного опису документів в електронних каталогах бібліотек; підвищення ефективності обслуговування користувачів.

Охарактеризувавши накопичений досвід взаємодії очолюваного нею Центру бібліотечних електронних ресурсів і технологій НБУВ з окремими науковими бібліотеками, зокрема, з бібліотекою Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, К. В. Лобузіню акцентувала увагу на недостатньому використанні академічними бібліотеками можливостей корпоративної співпраці, наочно продемонструвала переваги процесу запозичення бібліографічних записів та окреслила перспективи цієї роботи.

Присутніх також було поінформовано про ор-

ганізацію на сайті НБУВ директорію для академічних установ з метою представлення їх ресурсів вітчизняній та світовій науковій спільноті. Чотири академічні бібліотеки вже представили свої ЕК, які спільно з ЕК НБУВ є базою для створення зведеного каталогу бібліотечно-інформаційних ресурсів НАН України.

К. В. Лобузін закликає учасників семінару активніше братися за цю роботу, адже в перспективі це дасть змогу створити корпоративну електронну бібліотеку. На сьогодні Центр бібліотечних електронних ресурсів і технологій НБУВ має можливість конвертувати бібліографічні записи будь-яких автоматизованих систем Alerph, УФД / Бібліотека тощо.

Доповідачка також запросила академічні бібліотеки включатися до проекту створення історико-культурних ресурсів «Книжкові пам'ятки» та цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини.

Представники бібліотек НДУ НАН України були ознайомлені з інноваційним досвідом наукових бібліотек інших систем і відомств. Перед присутніми з доповідями виступили фахівці Національної парламентської бібліотеки України, Національної наукової медичної бібліотеки України, Державної науково-технічної бібліотеки України, в яких порушувалися актуальні теми бібліотечно-інформаційної діяльності.

Про особливості організації інституційних репозиторіїв (відкритих електронних архівів) йшлося у виступі заступника генерального директора Національної наукової медичної бібліотеки України **О. М. Бруй**. Вона зазначила, що інституційні репозиторії є одним із дієвих шляхів реалізації ідеї відкритого доступу до наукової інформації, яка набуває дедалі більшої підтримки серед учасників процесу наукової комунікації, членів міжнародних організацій, фондів, програм. Призначення (місія) репозиторію – сприяти розвитку науки й освіти в Україні та світі шляхом створення, накопичення, систематизації та збереження в електронному вигляді, а також надання через Інтернет доступу до інтелектуальних продуктів наукової спільноти українському та світовому користувачеві.

Доповідачка констатувала, що сьогодні найпоширенішими серед інституційних репозиторіїв є університетські, кількість яких невідомо зростає в усьому світі, в Україні зокрема. В найбільших директоріях відкритих електронних архівів реєстрів DOAR та ROAR станом на 1 лютого 2015 р. зареєстровано 3924 репозиторії, з них 2610 – інституційні. В Україні зареєстровано 75 репозиторіїв, серед яких переважна більшість (61) університетські. Майже в усіх університетах підтримка репозиторіїв належить до компетенції бібліотек.

О. М. Бруй відзначила, що серед українських відкритих електронних архівів чільне місце посідає репозиторій Інституту програмних систем НАН України. Вона запросила до цієї інноваційної роботи всі бібліотеки НДУ НАН України, оскільки вчені зобов'язані оприлюднювати результати своїх досліджень у відкритому доступі (у т. ч. через інституційні репозиторії), якщо ці

дослідження фінансуються за рахунок коштів державного бюджету або грантів.

Досвід створення електронних інформаційних ресурсів та послуг Державної науково-технічної бібліотеки України (ДНТБ України), основні тенденції їх розвитку розкрила у своєму виступі **О. С. Зінченко**, зав. відділу цієї бібліотеки. Вона зазначила, що ДНТБ України понад 10 років працює над створенням електронних інформаційних ресурсів, які значною мірою орієнтовані на віддаленого користувача. Сьогодні на сайті бібліотеки розміщено бібліографічні бази даних, які уможливають багатоаспектний пошук, зокрема це: ЕК книг та журналів (259 тис. записів), БД нормативно-технічних документів (12,4 тис. записів), БД промислових документів (10,7 тис. записів), БД патентних документів (6,9 тис. записів), аналітична БД періодичних видань (67,9 тис. записів), а також реферативна (7,6 тис. записів) та повнотекстова БД депонованих наукових робіт (2,5 тис. записів). ДНТБ України здійснює також ретроконверсію традиційних каталогів шляхом сканування карток з подальшим їх розпізнаванням для створення імідж-каталогу. Вже завершено роботи зі сканування та інтеграції в ІРБІС-64 858,5 тис. зображень карток каталогу авторефератів дисертацій і алфавітного каталогу книг.

Одним із стратегічних завдань ДНТБ України є розвиток бібліотечного співробітництва. Завдяки членству в Міжнародному об'єднанні «ІРБІС-Корпорація» бібліотека одержала можливість безоплатно користуватися електронними ресурсами учасників Корпорації, скоротити ресурсні затрати в процесі аналітико-синтетичної опрацювання інформації (нині бібліотека запозичує 50 % бібліографічних записів нових надходжень документів).

ДНТБ України є членом Міжнародної асоціації користувачів і розробників електронних бібліотек і нових інформаційних технологій, Української науково-освітньої асоціації УРАН, Української бібліотечної асоціації, що дає змогу плідно співпрацювати, обмінюватися досвідом та інформацією про новітні досягнення з вітчизняними і зарубіжними колегами.

Головний бібліотекар Національної парламентської бібліотеки України **О. В. Білик** ознайомила аудиторію з досвідом публічних бібліотек України щодо застосування інноваційних технологій віддаленого бібліотечно-інформаційного обслуговування, інтерактивних засобів для забезпечення комфортних умов самообслуговування користувачів.

За її словами, сьогодні 3304 публічні бібліотеки України (21 % загальної кількості) мають доступ до мережі Інтернет, понад 3 тис. публічних бібліотек різних рівнів мають веб-сайти. Для віддалених користувачів на веб-сайтах готується інформація про бібліотеку та її документні ресурси, електронні каталоги, бібліографічні, фактографічні БД; повнотекстові ресурси (електронні бібліотеки, електронні музеї); віртуальні книжкові виставки; проблемно-орієнтована інформація

та ресурси інформаційних центрів; посилання на веб-сайти інших бібліотек тощо.

Доповідачка зазначила, що публічні бібліотеки активно впроваджують нові послуги, зокрема такі сервіси дистанційного самообслуговування, як: онлайнвий запис до бібліотеки; віртуальна довідкова служба (віртуальна довідка); он-лайн замовлення літератури; електронна доставка документів (ЕДД); продовження абонементу; е-розсилка тощо. Крім того, бібліотеки пропонують нові форми обслуговування користувачів у інтерактивному режимі: зони самообслуговування (зони WI-FI); телекомунікаційні, мультимедійні сервіси тощо.

На завершення О. В. Білик наголосила на важливості таких форм роботи в Інтернеті для підтримання інтересу до книги та читання, як блоги. Ознайомитись зі списком бібліотечних блогів публічних бібліотек України можна на веб-сайті «Бібліоміст» (<http://www.bibliomist.org/ua/resursi/bibliotechni-blogi>).

Перспективні напрями партнерської комунікаційно-іміджевої взаємодії наукових бібліотек з прес-службою НБУВ окреслила у своєму виступі молодший науковий співробітник НБУВ **В. П. Здановська**.

Мета новоствореного підрозділу НБУВ – прес-служби – повне та об'єктивне інформування громадськості про науково-інформаційну діяльність НБУВ, сприяння її публічному позиціонуванню як сучасної академічної установи, бібліотечно-інформаційного, аналітичного та культурно-освітнього центру держави. За час функціонування цього підрозділу Бібліотека активувала зв'язки зі ЗМІ, громадськістю, прес-службами органів державної влади, наукових установ, громадських і професійних об'єднань.

Представник прес-служби НБУВ запросила академічні бібліотеки до більш тісної співпраці у питаннях популяризації своєї діяльності в медійному середовищі, соціальних мережах тощо.

Головний бібліотекар відділу наукової організації бібліотечно-інформаційних процесів НБУВ **О. В. Полякова** доповіла про стан формування та зберігання особових бібліотек та колекцій вчених у бібліотеках НДУ НАН України. Вона повідомила, що, за даними звітів, колекції та особові бібліотеки вчених (95 зібрань) зберігають у своїх фондах 42 академічні бібліотеки. На сьогодні ще не всі колекції повністю опрацьовані; бібліотеки інститутів ботаніки, експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. С. Кавецького, мовознавства ім. О. О. Потебні продовжують цю роботу.

Доповідачка, окреслюючи завдання роботи з колекціями та особовими бібліотеками, акцентувала увагу присутніх на необхідності активізації включення особливо цінних, рідкісних документів та колекцій до Державного реєстру національного культурного надбання, створення в установленому порядку їх страхових копій.

Досвідом роботи з електронними ресурсами у бібліотеці Інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України поділилася з колегами її завіду-

вачка **Л. Г. Коваленко**. З 2009 р. бібліотека має на сайті Інституту сторінку, де крім відомостей про книгозбірню, її історію, щорічних звітів про діяльність, даних про партнерів, представлено ЕК книг, періодичних видань, а також дисертацій, авторефератів дисертацій співробітників установи. Великою популярністю у читачів користуються електронні виставки, підготовлені зокрема до ювілеїв учених Інституту, де надаються короткі довідки про життя і діяльність ювілярів, їх творчі здобутки, а також вичерпний список їх публікацій. З 2014 р. бібліотека працює над створенням повнотекстових ресурсів: БД авторефератів дисертацій, наукової електронної бібліотеки, використовуючи програмне забезпечення DSpace.

Головний бібліотекар відділу наукової організації бібліотечно-інформаційних процесів НБУВ **С. Г. Смуць** поінформувала аудиторію про перспективи консервації (припинення ведення) традиційних карткових каталогів (алфавітних та систематичних) НБУВ і заміну їх електронним каталогом; озвучила попередні результати анкетного опитування користувачів та співробітників бібліотек НДУ НАН України з цього питання.

Більшість опитаних як читачів, так і бібліотечних працівників для пошуку та замовлення видань користуються і картковими, і електронними каталогами, це, відповідно, 62 % та 85 %.

Торкаючись переваг ЕК, більшість респондентів вказали на можливість пошуку документів у онлайнному режимі, а також відзначили оперативність пошуку видань. Серед недоліків ЕК респонденти виокремили складність пошуку (19 %), недостатню кількість автоматизованих робочих місць. А читачі НБУВ крім того вказали ще й на «недостатність засобів, що спрощують пошук».

Характеризуючи карткові каталоги, респонденти вказували на те, що пошук з їх допомогою займає багато часу. У них складна систематизація, зношені каталожні картки, несвоєчасно відображаються нові надходження тощо.

59 % користувачів бібліотеки і 45 % бібліотекарів вважають недоцільним на нинішньому етапі припиняти ведення традиційних каталогів. Таку можливість припускає, відповідно, 26 % та 15 % респондентів.

С. Г. Смуць наголосила: факт, що на запитання «Чи зможуть читачі здійснювати пошук документів тільки через ЕК без використання карткових каталогів», відповідно, 59 % і 57,6 % респондентів відповіли «ні» або «з допомогою бібліотекаря-консультанта», свідчить про передчасність на нинішньому етапі розвитку ДБА бібліотеки здійснювати консервацію традиційних карткових каталогів без подальшої модернізації ЕК.

Учасники семінару також мали можливість обмінятися думками щодо вирішення цілої низки конкретних виробничих проблем, одержати особисті консультації спеціалістів НБУВ з професійних питань.

Софія Смуць,
гол. бібліотекар НБУВ

«Ми з тобою познайомилися, і все...»

Так Тетяна Іванівна Шовкопляс визначила формулу дружби. Із запізненням ми стверджуємо: «Ми з тобою познайомилися, і ВСЕ...».

Тетяна і батьки. Усього, чого досягла у житті Тетяна, вона завдячувала своїм батькам. Батьки для неї були взірцем ставлення до життя, до професії. Мати – Ганна Михайлівна – 58 років працювала в Національному музеї історії України. З ім'ям батька – Івана Гавриловича Шовкопляса, відомого вченого-археолога, бібліографа, – пов'язані знакові події в археології і охороні культурної спадщини України. Це він написав перший україномовний посібник «Основи археології» (1964), саме йому належить ідея збереження історичних реліквій і археологічних знахідок в Україні (1954), саме завдяки Івану Гавриловичу був відкритий перший археологічний музейний об'єкт «Добраничівка» (1977). А ще була активна участь у створенні Археологічного музею (1964), у підготовці першого на пострадянському просторі тритомного бібліографічного видання з археології.

Про батьків Тетяна розповідала багато, з глибокою пошаною і любов'ю: тато, мама і розкопки (Мезін, Лука-Врублевецька, Ольвія...); тато, мама і їхня робота; тато, мама і наш песик Зоря та киця Соня; тато, мама і їх улюблені страви; тато, мама і наші поїздки...

Біографічні довідки про її батьків опубліковані у збірнику «Українська біографістика» (2008). У 2006 р. на будівлі музею у Добраничівці було відкрито меморіальну дошку на честь І. Г. Шовкопляса. У 2011 р. до 90-річчя від дня народження вченого, за ініціативою Тетяни, в Археологічному музеї ІА НАН України, який він створював, а потім очолював у 1967–1973 рр., відбулись ювілейні читання. Тетяна брала участь в ювілейній вченій раді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, присвяченій пам'яті І. Г. Шовкопляса (у Бібліотеці Іван Гаврилович працював 24 роки).

Багатьом з нас Тетяна дозволяла користуватися родинною бібліотекою, де праці батьків стояли на полицях шаф окремо, за відповідною системою. В останній тиждень свого життя вона активно допомагала громадській організації «Почайна» в якості фахового консультанта з географії, картографії та ґрунтознавства.

Тетяна і Бібліотека. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського Т. І. Шовкопляс працювала 17 років. Фахівець у галузі географії, картографії, з досвідом роботи у містобудівних установах, культурно-освітніх закладах (музей Гетьман-

ства), вона стала професіоналом і в бібліотечній справі. Про досконале знання нею усіх ланок бібліотечної діяльності свідчить той факт, що Тетяні довіряли спілкування з читачами в якості чергового адміністратора. Тема «бібліотека – читач» не була для неї формальною. На своєму робочому місці – в залі картографії – Тетяна читачів не «обслуговувала», вона їм слугувала. З кожним відвідувачем вона працювала індивідуально. Знала багатьох за іменами, науковими інтересами, інституціями. Звертала увагу на тих молодих науковців, які, на її думку, прийшли у професію за покликанням. Особливо вона любила працювати у неділю, коли мала можливість приділити максимум уваги кожному читачеві.

Тетяна з великим зацікавленням ставилася до комплектування фондів залу картографії новою літературою. З цією метою вона щотижня заходила до залу нових надходжень, брала на замітку цікаву за профілем літературу. Підтримувала тісні зв'язки із Державним науково-видавничим підприємством «Картографія». Завдяки її особистим зв'язкам до фондів Бібліотеки безкоштовно надійшло багато видань і карт цього видавництва. Особливо запам'яталася історія із залученням до фондів Бібліотеки видання «Россия, Литва и Тартария на атласе Меркатора 1595 г.» (Росія, 2012 р.). На заміну треба було надіслати до Росії два сучасних історичних атласи видавництва «Картографія». Тетяна Іванівна, не вагаючись, віддала свій атлас, другий примірник передала родина С. М. Ляшко.

З особливою відповідальністю Тетяна Іванівна ставилася до організації тематичних виставок, презентації картографічних фондів. Вона завжди ретельно відбирала потрібні для до теми матеріали. А її роз-

повіді про кожний експонат, документ ніколи не залишали слухачів байдужими.

Як науковець Т. І. Шовкопляс багато писала, розкриваючи унікальні фонди залу картографії. Одну зі своїх публікацій вона присвятила відомим українським картографам, адміралам російського флоту, братам Манганарі, які були родом з Миколаєва. Для статті було зібрано вичерпний матеріал, хоча частина документів зберігалася в архівах Росії, зокрема в Санкт-Петербурзі. Один з російських науковців, котрий працював за своєю науковою темою в нашій бібліотеці, познайомившись з Тетяною, прислав їй багато ксерокопій із російських видань. Двічі Тетяна приїжджала до Миколаєва, спілкувалася з науковими співробітниками Музею суднобудування і флоту. Вона розшукувала родинний склеп Манганарі на центральному кладовищі міста. Своїми знахідками Тетяна Іванівна щиро ділилася з миколаївцями.

Протягом багатьох років Т. І. Шовкопляс брала участь у конференціях товариства «Велика Волинь». Майже два десятиліття збирав науковців на ці цікаві і неформальні зібрання М. Ю. Костриця, з яким Тетяна познайомилася ще під час його першої педагогічної практики у школі. Пам'яті М. Ю. Костриці вона присвятила замітку у збірнику «Українська біографістика» (2014, вип. 11). У жовтні 2015-го вона збиралася поїхати на чергову конференцію з уже готовою науковою доповіддю, але не судилося...

Пріоритетною для дослідниці була тема В. І. Кордта, відомого українського картографа, який у 1918–1919 рр. брав участь у створенні Всенародної бібліотеки України (нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського), послідовно відстоював необхідність створення у книгозбірні відділу картографії України. Згодом вчений очолив відділ картографії, зробив вагомий внесок у створення і систематизацію картографічного фонду, склав фундаментальний чотиритомний атлас середньовічних карт України і Росії. За оцінкою Я. Р. Дашкевича, капітальні праці В. Кордта

становлять золотий фонд картознавства України, тому мрією Тетяни Іванівни було створення відділу картографії та присвоєння йому імені В. Кордта.

«Життя прекрасне, тому що можна подорожувати» (К. Паустовський). Це була одна з улюблених життєвих тез Тетяни. Майже неможливо охопити географію подорожей Тетяни теренами колишнього Союзу, України та за її межами. Подорожувати з нею було і цікаво, і дуже легко. У вересні 2015-го під час відпустки вона мріяла поїхати в тур Угорщиною...

Археологія. У родинному фотоархіві Тетяни зберігається чудове фото. У 1948 р. батьки-археологи вперше вивезли маленьку донечку на розкопки палеолітичної стоянки Лука-Врублівецька на Дністрі. На світлині видно розкоп на березі річки, у піску обладнано своєрідний манеж, в якому стоїть маленька Тетянка. І в ранньому дитинстві, і в шкільні роки вона майже кожне літо проводила в археологічних експедиціях. Змінювалися археологічні культури, колеги батьків, знахідки, але в її душі назавжди залишилася глибока любов до культурної спадщини. На запрошення друзів вона часто приїжджала в археологічні експедиції. Читала лекції студентам. Проте обрати професію батьків не захотіла.

«Я ж нормальна людина», – завжди пояснювала Тетяна друзям, знайомим. І дійсно, вона була людиною з широкою, відкритою душею. Її цікавило все на цьому світі: і книги з родинного зібрання, передані нею до різних бібліотек, і постільна білизна для шпиталів, і солодоші для дітей знайомих, і подарунки для друзів, колег...

Таня, Танюша, Тетяна Іванівна, тьотя Таня – в усіх іпостасях їй було комфортно.

З передчасним відходом у вічність Тетяни Іванівни, на жаль, закінчився рід Шовкоплясів – відомих у країні істориків, археологів, музеєзнавців, бібліотекознавців, бібліографів, географів, картографів...

Друзі